

*Debreceni Református Hittudományi Egyetem
Karl Barth Kutatóintézet Kiadványai*

1.

Ferencz Árpád
(szerk.)

Világok vándorai

Úti beszámoló Karl Barth 1936-os és 1948-as
magyarországi látogatásáról
Karl Barth és Vassady Béla levelezése

Karl Barth

*Debrecen
2007*

Ferencz Árpád
(szerk.)

Világok vándorai

Úti beszámoló Karl Barth 1936-os és 1948-as magyarországi
látogatásáról

Karl Barth és Vassady Béla levelezése

Debrecen
2007

Karl Barth Kutatóintézet kiadványai

Szerkesztőbizottság:
Dr. Fazakas Sándor, Dr. Gaál Botond, Dr. Ferencz Árpád

1. Világok vándorai

Útibeszámolók Karl Barth 1936-os és 1948-as magyarországi
látogatásáról
Karl Barth és Vassady Béla levelezése

A fordítás alapjául szolgáló kiadás:
Charlotte von Kirschbaum
Brief über unsere Herbstreise in den Osten
(Ungarn und Siebenbürgen 1936)
Eingeleitet und erläutert von Árpád Ferencz
Im Eigenverlag der Karl Barth-Gesellschaft e.V., 2000
A képek a Karl Barth-Archiv Basel tulajdonát képezik.

HU ISSN 1789-0721

Fordította: id. Fazakas Sándor és Ferencz Árpád
Szerkesztette: Ferencz Árpád
A szöveget gondozta: Kovács Krisztián és Bíró Éva

Tartalomjegyzék

Lectori salutem	5
Barth Károly és a magyar református teológia	9
Levél keleti őszi utazásainkról	19
Tudósítás Karl Barth professzor magyarországi útjáról	61
Világok vándorai	81
Egy nap Barth Károllyal	175
Beszámoló Barth Károly előadói körútjáról	183
Fényképek	190

Lectori salutem

A Debreceni Református Hittudományi Egyetem Karl Barth Kutatóintézete jelen munkával egy olyan kiadványsorozatot indít útjára, amely reményeink szerint hozzájárul teológiai örökségünk jobb megismeréséhez, de ugyanakkor a jövőendő teológiai útkereséseikhez is segítséget nyújthat.

Sorozatunk első kötetében Karl Barth és Vassady Béla levelezése mellett közkinccsé tesszük a Barth 1936-os és 1948-as magyarországi útjáról szóló, Charlotte von Kirschbaum által írt úti beszámolókat is. Az 1936-os úti beszámoló 2000-ben megjelent ugyan német nyelven, de magyarul nem volt elérhető, míg az 1948-as úti beszámoló mindössze néhány éve került elő a Barth-Levéltár anyagai közül.

Jelen teológiatörténeti dokumentumok, melyek nyomtatott formában, magyar nyelven most látnak először nyilvánosságot, két nagy teológus műhelytitkaiba engednek némi bepillantást, de ugyanakkor elsőrangú egyház- és teológiatörténeti dokumentumok is egy olyan korról, amelyben a búcsúzó 19. század örökségeként a teológiának igen fontos, lényegét érintő kérdésekkel kellett szembenéznie.

Vassady Béla és Karl Barth életét vizsgálva nem csak teológiai álláspontjuk, de életútjaik között is sok közös vonás figyelhető meg. Mindketten az Ige teológusaként képviseltek kemény, hitvalló és nem kényelmes nézeteket. Mindketten szülőhazájukon kívül lettek igazán híressé, s mindketten életük végéig megélték a teológus lét egzisztenciális mélységeit.

A cím kétszeresen is találó mindkettőjükre nézve. A véges ember és a végtelenül más Isten megragadásának bűvöletében egyek voltak, amint az idegenben való élet felvállalásában is. Barth életútja abban különbözik Vassadyétól, hogy neki megadatott hazai földön munkálkodni külföldi tartózkodása után, míg Vassady számára a szülőföld hiánya örök fájdalmas

hiány maradt. Ezért világok vándorai ők mindketten, kétszeres értelemben is.

Jelen kiadás a két úti beszámoló mellett 66, többségében német nyelven íródott levelet, levelezőlapot, képeslapot számlál. Talán akadnak még rejtőzködő levelek, levelezőlapok, képeslapok, de pillanatnyi tudomásunk szerint ennyiből áll az 1931–1966 közötti kapcsolattartás anyaga. A levelek között vannak olyanok, amelyeket Charlotte von Kirschbaum kisasszony, Barth titkár-nője írt Barth utasítására. Ezekben Vassady konkrét kérdéseire válaszol. Az eleinte formális, hivatalos hangnemet – hiszen Vassady először mint a Sárospataki Teológia dékánja jelentkezik Barthnál – hamarosan felváltja az egzisztenciális kérdéseket boncolgató teológus jelentkezése, mint például a „Hromádka-levéltre” írt Vassady reakcióban, vagy az emigrálást bejelentő levélben.

A fordítás munkája nem volt könnyű, részben Barth sajátos németsége, részben Vassady töredékes német ismeretei, illetőleg sajátos angolsága miatt. Ahol lehetett, igyekeztünk a lehető leghívebb fordítást adni, ahol nem lehetett egyes szavak, kifejezések vélt jelentését kislabizálni, ott igyekeztünk a kontextusnak megfelelően fordítani, amit a lábjegyzetben is jelzünk. A levelek kiadási formáját, illetve a formai elvárásokat igyekeztünk a Barth Kritikai Kiadás (Karl Barth Gesamtausgabe) elvárásainak megfelelően elvégezni. Ebben nagy segítségünkre volt Dr. Hans-Anton Drewes úr, a Barth Levéltár levéltárosa, akinek ezúton is köszönetet mondunk értékes és baráti segítségnyújtásáért. Köszönet illeti az úti beszámolók fordítóját, id. Fazakas Sándor lelkipásztort, aki nagy lelkiismeretességgel fordította le von Kirschbaum nagyon sok esetben az anyanyelvű olvasók által is bonyolultnak talált szövegét.

Egyes kérdésekben segítségünkre voltak még Dr. Gaál Botond teológiai professzor, bonyolultabb egyháztörténeti vonatkozások megvilágításában Dr. Baráth Béla Levente teológiai docens, Amy Marga amerikai Barth-kutató, illetve Hotorán Gábor lelkipásztor. A kiadvány szövegét Kovács Krisztián doktorandus hallgatónk

és Bíró Éva könyvtárosunk gondozta. Nem jöhetett volna létre a Barth–Vassady levelezés fordítása a Basellandi Kantonális Egyház ösztöndíja nélkül, s nem közölhetnénk a leveleket, illetőleg az úti beszámolókat az örökösök engedélye nélkül.

Ilyenformán köszönet illeti ifj. Dr. Vassady Bélát, valamint a „Karl Barth-Nachlasskommission” képviselőtében Dieter Zellweger lelkipásztor urat.

A Tiszántúli Református Egyházkerület elnökségét, s személyesen Dr. Bölcskei Gusztáv püspök urat köszönet illeti a kiadvány megjelenésének elkötelezett támogatásáért.

Amikor ezt az emberi mélységeiben is jelentős levelezést közkinccsá tesszük, az a remény vezérel, hogy két, méltatlanul elhallgatott és/vagy félreértelmezett teológusnak valamennyire igazságot szolgáltatassunk.

A Barth-levelek megjelentetése egy kis lépés a magyar teológiatörténet egy máig feltáratlan korszaka területén, míg Vassady levelei talán egy kissé hozzájárulnak ahhoz, hogy Vassady Béla nevét és teológiáját visszahozzuk a magyar református teológiai köztudatba.

Amikor tehát kiadványsorozatunk első kötetét útjára bocsátjuk, jó reménységgel vagyunk afelől, hogy úgy jelen kötet, mint sorozatunk többi kötetei megtalálják értő és megértő olvasóikat.

Debrecen, 2007. június 12.

A szerkesztő

Barth Károly és a magyar református teológia

Annak ellenére, hogy a magyarországi és erdélyi református egyházak egymástól elszakítva élnek, múltjuk és teológiai gyökereik közösek. A következőkben megkíséreljük azoknak a problémáknak a felvázolását, melyek egybeesnek Barth magyar nyelvterületen történt látogatásával és fogadtatásával. Semmiképpen sem szabad figyelmen kívül hagyni azt a tényt, hogy dacára sok közös vonásuknak, itt mégiscsak két különálló és egymástól eltérő egyházzal van szó, melyek mindenkor a maguk sajátos feltételei között formálódtak. Mindenekelőtt ejtsünk szót Karl Barthnak a magyarországi református egyházra, illetőleg az erdélyi református egyházra gyakorolt hatásáról és jelentőségéről.

Karl Barth teológiája már a kezdetekben is heves vitát váltott ki Magyarországon. Elfogadottságának és hatásának története még ma is nagyon hiányos. A svájci teológus 1936-os és 1948-as látogatásainak visszhangja és hatástörténete is eltérő hangsúlyokat mutat. A 30-as években a barthi teológia Magyarországon és Erdélyben a szó szoros értelmében – igaz nem kritikátlan – recepcióra talált és „a magyar dialektikus teológia” kialakulásához vezetett. 1936-ban Barth egy egzisztenciálisan nyitott, az Ige-teológia iránt fogékony, tradicionális rendjét kritikusan szemlélő, missziói küldetésének és történelmi szerepének átgondolását sürgető magyar református egyházzal, illetve teológiával találta szembe magát.¹ 1948-as látogatását viszont az egyházpolitikai fejlemények árnyékolták be.

Ha a 30-as évek Magyarországnak teológiai palettájára tekintünk, első látásra két pártot kell megkülönböztetnünk az „öntudatos kálvinisták” és a „dialektika teológusainak” pártját. Természetesen e két nagy vonulat közé más kisebb csoportok is beékelődnek, melyek szinte semmilyen szerepet nem játszanak e két nagy párt közötti éles vitában. A hagyomány szerint a

¹ Lásd: RÉVÉSZ Imre, *Az egyház és az állam viszonyának várható alakulásáról*. Igazság és Élet füzetei 9. Debrecen 1936. 30–43.

„kálvinisták” vezető képviselője, a budapesti Sebestyén Jenő mondotta volt, hogy a magyar teológusok vonata nem áll meg félúton Németországban, annak végállomása Hollandia.

A teológiai közéletben kiobbant vita oka Vasady Béla debreceni professzor megfogalmazása szerint az volt, hogy a „kálvinisták” a Barth magyarországi útját előkészítőkre az idegenség, illetőleg az anti-kálvinista irányzat propagandistáinak bélyegét sütötték.²

A következőkben megpróbáljuk kideríteni annak okát, hogy miért volt annyira fontos Barth személye és teológiája a magyarországi református egyház számára. Vegyük sorra azokat az érveket, melyeket Vasady professzor „igazolásként” sorol fel, hiszen ezek nagyon is jól és pontosan mutatnak rá a vitapontokra, mintegy teológiai pillanatképként.

Arra a kérdésre, hogy miért kellett Karl Barthot Magyarországra hívni, és végül miért is küldtek neki meghívót, Vasady professzor 9 pontban válaszolt. E 9 pont jól érzékelteti a fennálló teológiai ellentmondásokat Barth meghívása kapcsán:

1/ Barthot azért hívták meg Magyarországra, mert igaz teológusként iratkozott be a Szentírás és a Szentlélek iskolájába.³

2/ Barth a maga teológiájában Kálvin tanítványának bizonyult, hiszen minden egyes kijelentését az Ige mértéke alá helyezte.

3/ A magyar teológusoknak e személyes találkozás révén lehetőségük nyílt arra, hogy Barthot olyan tanítóként ismerhessék meg, aki Kálvinhoz hasonlóan csak „egyházi tanító” akar lenni.⁴

4/ E személyes találkozó is hangsúlyozta a magyar teológusok között a komoly teológiai továbbképzés szükségességét.

5/ Barth magyarországi jelenléte azért is fontos volt, mert ő egy totalitárius állam egyházellenes tendenciáival szemben „hitvallóként” lépett fel. Ilyen hitvallónak lenni az egyetlen, Istennek is tetsző keresztyén politika.⁵

² Vasady professzor által kiadott „Igazság és Élet” című folyóirat, 1936. 393.

³ Uo. 393.

⁴ Uo. 394.

⁵ „Igazság és Élet” című folyóirat, 1936. 394.

6/ Barth fontos kérdésnek tekintette a nemzeti öntudat keresztyén megítélését, ez pedig a magyarországi és erdélyi egyházakra is érvényes.

7/ A meghívás Barth számára arra is lehetőséget nyújtott arra, hogy személyesen ismerje meg a magyarországi és erdélyi valóságot.

8/ A magyar protestantizmus Barth előadásai révén bekerült a világ protestantizmusának látókörébe.

9/ Nem utolsó sorban az előadásoknak köszönhetően azt akarták a rendezők, hogy lehetőség nyíljon a barthi teológiával való komoly vitára.

Az itt felsorolt szempontok is azt mutatják, hogy Barth teológiáját, amint azt később is látni fogjuk, másképpen ítélték meg a magyarországi, és másképpen az erdélyi egyházakban. Egyfelől nyilvánvaló az elutasítás a „kálvinisták” részéről, akik egy erős, konzervatív holland befolyás alatt Sebestyén Jenő professzor, budapesti szisztematikus körül csoportosulva a dialektika teológia képviselőit „barthiánusoknak” bélyegezték, hogy velük szemben annál inkább a kálvinizmust tűzhessék zászlajukra. Másfelől ott állnak a dialektika teológia képviselői, akik a barthi teológiát nagy lelkesedéssel fogadták és tanulmányozták.⁶

⁶ Barth iránt lelkesedő cikkeikből álljon előttrünk egyetlen idézet: „Deo volente szeptember utolsó napjaiban kezdődik korunk legnagyobb élő teológusának, Dr. K. Barthnak az előadó körútja Magyarországon, a Délvidéken és Erdélyben. Mi nagy odaadással és örömmel készítettük elő az ő körútját. Nem azért cselekedtünk így, mintha mi a barthianizmus zászlóvivői, vagy éppenséggel Barth impresszáriai lennénk. Nem is azon oknál fogva, mintha mindazt, amit ő tanított, hibátlanak tekintenénk, vagy lelkes rajongói lennénk az ő kétségtelenül nagyhatású, prófétai elemeket is magában hordozó és azokat megfogalmazó személyiségének. Azért cselekedtünk így, mert személyében és életében a reformatori kiválasztottság és megtartás tudatának kiváló képviselőjét látjuk, aki igehirdetésében és teológiai munkásságában mindenkor arra a valóságos szent ügyre mutatott, melynek szolgálatában áll.” VASADY Béla, Debreceni Protestáns Lapok, 1936. 10. sz. 184. Emlékezéseit még egyszer egybefoglalta: Béla VASADY, Gleanings és Donald K. McKim (Ed): *How Karl Barth Changed My Mind*. Eugene OR 1998.²

Karl Barth látogatása nagyban hozzájárult e pozíciók tisztázásához, de az egymással szemben álló frontokat képtelen volt kibékíteni.⁷ A későbbiekben aztán 1948 olyan cezúrát jelent a barthi teológia magyar hatástörténetében, amelyet nem lehet figyelmen kívül hagyni. A Ravasz László meghívására⁸ Magyarországra érkező Barth Károlytól azt várta a református közvélemény, hogy „mérvadó tanácsot”⁹ adjon a kérdésre: A megváltozott társadalmi helyzet mit jelent az egyház és a teológia számára?

Mai napig megoldatlan rejtély marad, hogy Barth a magyar református egyház kiszolgálás és kollaboráció között vezető *keskeny útról* miért éppen azokkal a személyekkel „vélt egyetérteni,”¹⁰ akik néhány évvel később elvezették az egyházat a kommunista hatalom előtti teljes önmegadásra. Az 1948-ban felálló, a kommunista államhatalom jóindulatát élvező új egyházvezetés Barth tanácsaira és nyílt levelére¹¹ hivatkozva igyekezett legitimálni egyházpolitikai döntéseit. Viszont Ravasz László és Révész Imre életművének mélyebb vizsgálata, és az időközben feldolgozott levéltári adatok¹² arra engednek következtetni, hogy teológiájuk sokkal több ponton érintkezik a barthi teológia alappremisszáival, mint a szüntelenül rá hivatkozó új egyházvezetés érvelése.

A hivatalos egyháztörténetírás ezt hosszú időn át elhallgatta vagy nem vett róla tudomást. Barth „igenjét” az egyház új társadalmi helyzetben választott útjára magasra emelték, míg a teológia rendszer-kiszolgáló funkciójára és az egyház

⁷ A magyar protestantizmus helyzetének megismeréséhez lásd SZABÓ István cikkét: *Néhány információ a 20. századi magyar protestantizmus helyzetének megértéséhez*. Magyar protestantizmus ma, Vu F. 1993. (38) 73–85.

⁸ E. BUSCH: *Karl Barths Lebenslauf*. 1975. 368. – V.ö.: Bericht über die Ungarnreise von Prof. Karl Barth, Basel, den 17. April 1948. 1.

⁹ Uo.

¹⁰ E. BUSCH: i.m. 368.

¹¹ K. BARTH: „An meine Freunde in der Reformierten Kirche von Ungarn. in: Ders, Offene Briefe 1945–1968. hg. von D. Koch, 1984. 140–147. – Magyar nyelven: *Nyílt levél a magyarországi református egyházban élő barátaimhoz*. In: Debreceni Protestáns Lap, 1948. június 15.

¹² Lásd: FAZAKAS Sándor, *Új egyház felé?* Debrecen, 2000.

„gelichschaltolására” modott „nemjét”¹³ a hazai közvélemény előtt elhallgatták. Ebben az összefüggésben érthető, hogy 1948 után a barthi teológia hatása *egyrészt* egyfajta funkcionális redukcionizmus áldozatává lett. Ahogyan Péter János megfogalmazta, jelentősége annyi volt, hogy az egyház önmagára eszmélkedését előkészítette.¹⁴ A diakónia teológia elvi alapvetésének keresése közben ugyancsak a Bartha való hivatkozás köszön vissza, miszerint a szolgáló egyház nem más, mint Krisztus „másodlagos létmódja”¹⁵, új ethosza pedig a „szeretet parancsának időszerű értelmezése”¹⁶, amelynek segítségével az egyház képes lesz átlépni kulturális határokat a „kapitalista társadalomból a szocialista társadalomba.”¹⁷

Másfelől viszont éppen Barth Károly hatására a rendszerkonform teológizálás mélyrepülésének éveiben a magyar rendszeres teológiai gondolkodás olyan szellemi magaslatoakra és autonómiára tette szert, Török Istvánnak és Vályi Nagy Ervinnek köszönhetően, amelyre napjainkban nem lehet nem figyelni. E Barth-tanítványok nehéz időkben is ki merték mondani: Az egyháznak az a feladata, hogy hirdesse Isten örök és kegyelmes döntését, Krisztus evangéliumát. Azaz nem az állam, a nép vagy a társadalom rendje a kijelentés forrása, hanem egyedül Isten Igéje. Az istenismeret nem a közéletet meghatározó politikai erők melletti egyházpolitikai döntésből származik, az egyház, a keresztyén teológia és életvitel alapja nem valamely történet-filozófiai eszméből fakad, hanem a megfeszített és feltámadott Krisztusról szóló örömhírből.¹⁸

A magyar helyzettel ellentétben az erdélyi egyházi közvélemény nagy örömmel és lelkesedéssel fogadta a barthi teológiát már a

¹³ BARTH: *Brief an Bischof Albert Bereczky*, Budapest 1951. In: Offene Briefe, i.m. 274–289.

¹⁴ PÉTER János: *Püspöki jelentés*. Debrecen 1950.

¹⁵ Studia Acta Ecclesiastica 5. 1983 (563–599) 566.

¹⁶ Uo.

¹⁷ Uo.

¹⁸ VÁLYI NAGY E.: *Isten vagy történelem*. A mai református egyházkormányzat premisszáiról. In: Minden idők peremén. Budapest 1993. 53.

kezdetek kezdetén. A külső nyomás alatt egységesen dönteni kényszerült egyház teológiai döntése egyértelmű igen volt a barthi dialektikus teológiára. Érdekes azonban, hogy a kolozsvári teológiai tanárok Barthot még személyesen ismerő generációjának a teológiai életből való kiszorításával egyidőben a barthi teológiai örökség átvétele konzerválódott az 1944 előtti állapotban. Jóllehet Barth az egyház nagy tekintélyű tanítója maradt, ám teológiája nem járult hozzá olyan mértékben egy „szolgáló teológia” kialakulásához, ahogyan az a magyarországi összefüggésekben megtörtént.

Az erdélyi recepció sajátos és sajátos körülmények között alakult.¹⁹ Sematikusan a kontextus a következőképpen szemlélhető:

A politikai krízis. Az 1918 utáni években a Romániai Református Egyház olyan helyzetbe került, melyben az államhatalom ellenséges módon viseltetett iránta. Az 1919-es trianoni békeszerződés által létrejött új román állam ellenségként kezelte a magyar kisebbséget. 1919-ben egyik napról a másikra több mint 1,5 millió magyar vált egy olyan állam polgárává, mely őket sem nem kívánta, sem nem akarta. Ez a korábban államalkotó magyar nép egy olyan idegen országban, melynek még a nyelvét sem ismerte, szinte képtelen volt a nacionalista túlkapások és üldöztetések ellen védekezni. Ezzel a változással egyidőben megkezdődött a társadalom önszerveződése és kiépültek bizonyos védekezési mechanizmusok. Az egyház vezetősége az egyházra háruló politikai feladatokat erejét meghaladónak véelve, elsősorban a tanügyi kérdésekben igyekezett egyértelmű és világos állásfoglalásra.

A kulturális krízis. Az a református egyház, amely egy politikai döntés nyomán, egyik napról a másikra egy teljesen idegen, a román ortodox egyház és egy, a keleti tradíció által meghatározott, számára teljesen idegen világba szakadt, ráadásul egy, a saját kisebbségét gyűlölő államba, kénytelen volt magára

¹⁹ Ezzel kapcsolatosan lásd Árpád FERENCZ: *Der Einfluss der Theologie Karl Barths auf die Reformierte Kirche Rumäniens*. Zürich 2005. különösen a II. főrész fejtegetéseit, 117k.

vállalni a kulturális feladatok többségét. Ilyen „kulturához kötődő feladat”-ként értendő az államtól független teljes iskolarendszer kiépítése. A még meglévő iskoláit megerősítette, ugyanis a 20-as években alig léteztek magyar nyelvű állami iskolák. Az egyház területén kívül is az egyházra hárult hívei anyanyelvének ápolása. Számtalan kulturális kezdeményezés az egyház égisze alatt valósult meg, egyébként nem lett volna lehetőség az anyanyelv használatára. Erre való tekintettel is szükségessé vált egy határozott szellemi háttér kiépítése.

A teológiai krízis. E kor teológiája is folyamatosan változott. Ennek jelei Erdélyben és Romániában is megfigyelhetők voltak. A feltörekvő dialektika teológia a liberális teológusok soraiban heves ellenkezést váltott ki. Az amúgy is teljesen váratlan helyzet elé állított romániai egyház a teológia területén is elvesztette eddig érvényes tájékozódási pontjait. Mivel az egyháznak hirtelen az eredetileg nem rá tartozó feladatokat is el kellett látnia, belső teológiai vitái is a nagy nyilvánosság elé kerültek.

Az erdélyi református egyházban a jobb tájékozódás szükségének kényszere a dialektika teológia pozitív fogadtatását eredményezte. Balázs Sándor filozófus ezt azzal magyarázta, hogy az erdélyi ember hozzászokott az ellentétekhez, de azok egyeztetéséhez is.²⁰ Bizonyos mértékben a dialektika teológia is ezen az úton jár, amikor arról beszél, hogy a lehetetlen is lehetséges.²¹ Amikor az emberi bölcsesség nem volt elegendő, akkor a kor teoretikusa a mindenkor tájékozódást nyújtó Logos-hoz fordult segítségért, mely az ember számára ingyen, kegyelemből jelentetik ki. A barthi pozíció következetessége

²⁰ BALÁZS Sándor: *Identitástudatunk zavarai*. Kolozsvár 1995. 73. Hogy Erdélyben megfér egymás mellett a vélemények pluralitása és az egységes identitástudat „nagyon is érthető, hiszen az erdélyi ember hozzászokott az ellentétekhez és azok egyeztetéséhez. Önmagában már az is ellentmondásos, hogy román állampolgárokként is magyarok szeretnének maradni. Így kerül szembe az állampolgárságuk nemzeti hovatartozásukkal. A vélemények pluralitása és az egységes identitástudat egybekapcsolása nem más, mint e kettő dialektikus szintézise.”

²¹ Lásd K. BARTH: KD I/2, 1–221.

Erdélyben az egyébként is adott konzervatív-konfesszionális pozíció támogatásával azt eredményezte, hogy a romániai reformátusok egyházukat szigorúan felekezeti egyházként határozták meg. Másfelől ez a fejlemény természetesen az egyház reformatori örökségének pozitív vállalását is maga után vonta, anélkül azonban, hogy a magyarországi kontextusban oly éles szembenállás Erdélyben bekövetkezett volna.

Ha kísérletet teszünk e kor teológiájának ismertetésére, akkor ki kell jelentenünk, hogy itt is két teológiai irányzat küzdött egymás ellen, a régi liberális vonal, melynek kétségtelenül voltak érdemei, és az ún. „harmadik generációs” vonal, melyet a Kolozsvári Teológiai Fakultás professzorai képviseltek. Ez a generáció nagyon lelkesedett Barth teológiájáért, és örömmel fogadta azt, de nem kritikátlanul.

A Kolozsvári Teológia szisztematikusa, Tavaszy Sándor már a 20-as években felhívta a figyelmet arra, hogy az újreformatori teológia a reformátorok teológiájához orientálódva egy biblikus, kritikai, ugyanakkor eszkatológiai teológia. Az erdélyi református egyház – talán éppen emiatt – már a 20-as években újra kiadta a Heidelbergi Kátét. Mivel Barth teológiája a korabeli jelen teológiájaként a krízisként megélt lét teológiai feldolgozásaként jelentkezett, e tény annak elfogadását az erdélyi református egyházban jelentősen megkönnyítette.

Az erdélyi református egyház életében felvonuló frontok tisztázásához nagyban hozzájárultak az 1930-ban, Nagyenyeden tartott teológiai napok. Az előadások a dialektika és a liberális teológia közötti viszonyról, vagy ahogy Tavaszy máshol megfogalmazza, az isteni kijelentés és az emberi tapasztalás viszonyáról szóltak. A konferencia alaphangja – azaz hogy a dialektika teológia az erdélyi református egyház számára már semmi újat nem kínál, csupán a teológiai irányzatok korrekcióját –, rendkívüli hatással volt a dialektika teológia utólagos elfogadásának teljes folyamatára.

Erdélyben az Ige mértékét szem előtt tartó dialektika teológia az ígéhirdetés új stílusát eredményezte. Ugyanakkor a teljes

teológiai tudományosság és az egyház pásztorációs gyakorlatának teljesen új orientációját sem szabad figyelmen kívül hagyni. Ez a krízishelyzetben született teológia a történelem egy új megítélését eredményezte, mely nagyban hozzájárult ahhoz, hogy az újabb lelkész-nemzedék a „sub speciae aeternitatis” elvét vallva az új történelmi helyzetben jobban tudjon alkalmazkodni a kisebbségi sorshoz.

Juhász István 1966-ban így foglalta össze Barth teológiájának jelentőségét az erdélyi református egyházra nézve: „Az említett cikkek és könyvek arról győznek meg bennünket, hogy teológiánk életében rendkívül fontos szerepet játszott a barthi életmű. Érzékeny iránytűként azt az irányt mutatta nekünk, ahol a sarkcsillag ragyog felettünk. Önmagán túlmutatva ma is az Igére mutat azok előtt, akik készek és hajlandók a tanításra.”²²

Akár a kezdetekre, akár Barth teológiájának mai „jelen nem létére”, vagy háttérbe szorulására gondolunk a magyar és az európai teológiai közéletben, mindenképpen figyelmeztet nem csupán a vele való együtt gondolkodásra, de a tanultak továbbgondolására, a felelős gondolkodására. Barth teológiájának további tanulmányozása nem csupán szükséges, de saját múltunk része lévén egyenesen elengedhetetlen feladata teológiai tudományunknak.

*Fazakas Sándor
Ferencz Árpád*

²² JUHÁSZ István: *Barth hatása a romániai református egyház teológiájára*. Református Szemle, 1966. 366.

Levél keleti őszi utazásainkról

1936. december

Kedves barátaim Északon, Keleten, Nyugaton és Délen!

Ez a levél, mely bázeli egzisztenciánk külső és belső szorongattatásai közepette született, csupán gyöngye kísérlet arra, hogy ti is érzékelhessétek keleten tett őszi utazásunk sokféle színét és gazdagságát. Fogadjátok azért szeretettel, és nézzétek el nekem, hogy a téliesen szürke ég a maga minden súlyával mintegy rátelepedve erre a levélre, éppen attól fosztja meg azt, mely leginkább jellemezhetné: színességétől és szárnyalásától.

Utazásaink során Magyarországon vagy Erdélyben, valahányszor újabb és újabb települések felé igyekeztünk, útítársunk Vasady Béla (a magyarban a keresztnév mindig hátul áll) rendszeresen így szólt hozzánk: „A mi mostani várakozásunk, 'der, die, das Erwartung' (a legtöbb magyarhoz hasonlóan, annak tudatában, hogy a megfelelő német névelőt csak véletlenségből találhatja el, ő is, mint sokan mások, minden német főnév elé mindhárom névelőt odahelyezte) holnap már csak egy szép emlék!” Sajnálattal s egyben vigasztalásként, de fordított sorrendben mintegy vigasztalásul, és egyben sajnálkozva mondta ezt. Ma nyolc hete, hogy elbúcsúztunk tőle a győri (Raab) vasútállomáson, s valóban ottani várakozásaink ezzel le is zárultak. Ez az út is immár emlékké lett, egy szép, gazdag, tartalmas emlékezéssé, melyből most sem hiányzik az a fájdalmas érzés, mely annyira átította ottani élményeinket. Azért van ez így, „mert sok mindent képtelenek vagyunk megmagyarázni”? Talán igen, talán nem (nem így van Vasady professzor úr?).

Nemde a megmagyarázhatatlan dolgok közé tartozik-e a frank leértékelése is? Előttünk ez is annak tűnik. Szeptember 23-ának gyönyörű reggelén, amikor a Bergli-ből elindultunk, gondoltuk volna-e, hogy pontosan egy hét múlva Ruedi saját kocsijával a lehető legnagyobb sebességgel – óránkénti 150 km-es sebességről

is hallhattunk ezzel kapcsolatban – ismét hazafelé igyekszik? Gondoltuk volna-e, hogy a kormánynál ülő, élményekre éhes és szépségek után szomjúhozó, szemlélődő sofőrünk határozott üzletemberré válik, akit felelősségérzete őrhelyére hív? Gondoltunk volna ilyesmire, amikor oly boldogan és egyre gyorsabban dobogó szívvel, miként ez lenni szokott, valahányszor távoli országokba igyekszik az ember, áthajóztuk a ködbe burkolózó Zürich-i tavat, és Rapperswil mögött Ricken és Toggenburg földjére érkeztünk, melynek zöldellő magaslatai fölött egyszer csak váratlanul felragyogott a Nap, és az ég makulátlan, tiszta kék színben tündöklött fel? A Churfirsten nyúlványai, mintegy csillogóra fényesítve friss hóban tündököltek, ezzel bizonyos ridegséget és magasztosságot adva az idilli tájnak. Szinte ujjongtunk, amikor átutaztunk a Rajna völgyén, majd a bájos Liechtenstein-i hercegségen, melynek vidéke oly bájosan és finoman köti össze Svájc és Ausztria tájait, Feldkirchnél megérkeztünk az osztrák határra. Hát gondolhatta valaki, hogy a következő vasárnap Budapesten a „Pester Lloyd” kezünkbe került oldalain a riasztó hírt olvassuk: „Svájc is leértékel”? Pedig mintha mi sem történt volna! A Horch kocsiával, hála tehetséges és hűségéről messze földön híres vezetőjének, még néhány száz kilométert utazhattunk északkeleti irányba, s gazdája sem fosztotta meg magát attól az örömtől, hogy Debrecenbe érve azonnal meg ne kóstolja a híres magyar Tokajit. Karl is hamarosan megtartotta első előadását a református díszteremben, és sietve postára adtunk még 20 képeslapot is „Üdvözet a pusztából” felirattal. Csak megsúgom nektek, hogy mi azt soha nem láttuk. A dolgok végül is eldőlték, szeptember 30-án, reményteljes indulásunk nyolcadik napján barátunk, odahagyva bennünket, hazatért. Debrecen esőáztatta földjén döbbenet és nagyon árván álltunk. Az idegenség még inkább idegenné vált számunkra. Lehet, hogy éppen barátunk váratlan visszatéréseinek tudható be, hogy az első, Magyarországon töltött hetünk toronymagasan emelkedik ki későbbi emlékeink közül. Lehetséges, hogy az utazás örömeinek és a munkának az illetén

megosztása (a határok itt mintha elmosódnának és furcsa módon, mintha egybeesnének) kölcsönözte azt a jötevő tárgyilagosságot, mely ezt az időszakot jellemezte.

Amikor Feldkirchben a vámos Karl derűsen feléje nyújtott dobozából kivett egy svájci borszívat, és elragadottan így kiáltott fel: „Ezt sohasem fogom elfelejteni!”, már tudtuk, hogy Ausztriában vagyunk. Ahelyett, hogy bántó módon figyelmeztetett volna a dohányárú tiltott behozatalára, vagy egyetlen bizalmatlan pillantást vetett volna kocsinkra, felöltőnk zsebeire, még felnyitott bőröndjeinket sem vizsgálgatta kritikusan, csupán udvariasan meghajolva mondta: „Kézcsókom a kegyelmes Asszonynak! Alá szolgálja az Uraknak!” Mily gyakran figyelhettünk fel már ekkor és a következőkben is, a magunk német vagy svájci-német merevségével, kimértiségével erre az udvarias köszönésre, talán túlzott alázatossága miatt megmosolyogva, miközben az út mintegy hívogatva tárult fel előttünk Voralberg irányába. És egyszer csak feltárult előttünk a gyönyörű tiroli táj, melynek mintha csupán szerény előjátéka lenne Bajorország otthoni hegyvidéke. A tiroli táj, annak népe, házai és nyelve mindegyre táplálták bennünk a felismerés és rádöbbenés örömét. Az első rövid pihenő a meleg, déli napsütésben – a szép, régi Stam kolostor egy kis kitérőre csalt – egy kényelmes vendégfogadó széles eresze alatt megdobogtatta szívünket. Mennyire más és szívet melengető itt minden: a kolostor, az erdő, a vendégfogadó, ablakaiban csokros szegfűivel, balkézről a miningeri hegyek vonulatai, melyek mintha bennünket köszöntenének, és a zöld legelőkön át szépen kígyózó keskeny utak. A kedves pincérnőnk által az induláskor átnyújtott piros szegfűcsokor még otthonról jól ismert illata kísért minket, az őszi utasait egészen Észak-Magyarorszáig. Kora délután érkezünk Innsbruckba. 13 évvel ezelőtt, szintén télvíz idején barangoltam Innsbruckban – a háborút még nem felejtettük el – barátságtalan olaszok ellopták az útlevelemet. Most süttött a nap, s a kávéház piros ernyőjének meleg fénye alatt vártuk, hogy ránk is sor kerüljön, és mi is meglátogathassuk a velünk szemben lévő

Hofburgot. Hogy a nagyon nehéz és kőkemény idők itt Ausztriában is lassan lejárnak, már mi is tapasztaltuk. Az „uraságok”-nak sokáig kellett várakozni, de ha a mellettünk sorban álló amerikai németek nem törtek volna ki tehetetlen dühükben, talán mi magunk sem elégedtünk volna meg csupán kacagással! A palota hatalmas és ünnepélyes, most mégis oly szomorú és kihalt termeiben, gyönyörű és titokzatos udvari kápolnájában először szívtuk magunkba azt a levegőt, mely egykor a Habsburgok udvarait körüllegte. Szerre Ausztriában ma is érezhető ez a levegő, még ha csupán az alattvalókra jellemző folytonos hajlongásban is, a fáradt, alázatos mosolyokban, és a szintén az alattvalókra oly jellemző köszönési formákban! Mély benyomást tett ránk I. Maximilian császár síremléke, körülötte férfi- és nőági őseinek bronzalakjai. A Nap ragyogó fénye varázslatként törte meg a terem mozdulatlanságát, s egy pillanatra úgy tűnt, mintha ezek a különös és érdekes Habsburg férfiak és nők egyszer csak életre keltek volna hideg dermedtségükből. Itt is, mint máshol, számunkra az volt a legfeltűnőbb, hogy ez az elszegényedett osztrák nép még ma is mekkora kegyelettel őrzi uralkodóházának emlékhelyeit, és még most is milyen megindító büszkeséggel mutogatja az idegeneknek a mára már kisé megkopott egykori pompát.

Az Inn völgyében autóztunk tovább. Szemeim balkéz felől folyamatosan a Mittenwald, a Walchensee és a Kreuther hegységek ismert körvonalait keresték, míg jobb felől a fenséges Oetzal-i és Zillertal-i Alpok vonulatai határolták a látóhatárt. Wörgl-nél, a Hohen Salve keskeny szorosán át délkelet felé fordultunk, és Kitzbühel fölött Salzburgnak vettük az irányt. Közeledett az este, a fények kigyúltak, és már sötétedett, mire Uttendorf a. d. Salzburg-ba érkeztünk, ahol egy Posta nevű szállodában töltöttük az éjszakát. A vendéglőjében magányosan elköltött vacsoránk közben – a mellettünk mulatozó férfiak vidáman hangoskodtak – egy kis pincérnő szórakoztatott bennünket, kinek csinos arcocskája pironkodva kandikált ki tarka kendője mögül. Mesélt a falu apácáinál töltött iskolai éveiről és

arról a vágjáról, hogy továbbtanulhasson. „Annyira szeretem a történelmet!” – mondta. Amikor azonban Uttendorf nagyságáról, lakói számáról érdeklődtünk, csődöt mondott a tudása. Annál részletesen beszámolt viszont a politikai pártok küzdelmeiről. „Ezek mindent tönkretesznek!” Élénk szemei komolyak lesznek: „Istenem, mind olyan szegények vagyunk!” – mondja, s a hihetetlenül alacsony bérekről kezd beszélni. Tőle tudtuk meg, hogy másnap Szent Rupertus-nak, Salzburgland védőszentjének a napját ünneplik. Erről meggyőződhattunk, amikor másnap reggel a templomba igyekvők szinte elállták az utunkat. Az asszonyok magas, fekete Pinzgau-i kalapot viseltek aranyozott bojtokkal. A vidáman csobogó Salzach mellett – sajnos közben a Nap is elbújt – a Pongau-i St. Johann, Radstadt, Steinach és az Enns egyik nyirkos hasadéka után Steiermarkba érkeztünk. E vidék bájos, de kissé egyforma völgyein – Ruedi szerint „olyanok, mint az a gyönyörű lány, akinek nincs semmi varázsa” – nem lehet pár óra alatt áthaladni. Vajon nem éppen ez az egyhangú szépség lehetett az oka annak, hogy Karl-nak hirtelenjében „szalonnás bab”-ra támadt kedve, olyannyira, hogy egy teljes órával ebédidő előtt, sóvárogva szüntelen már csak ezt emlegette? A vágya egy Mautern nevű, út menti kicsi és árnyékos kerthelyiségben egy tál „G’selchte und Kraut”-ban teljesült. A vidék is kezdett megváltozni: bányák, sivár elővárosokra emlékeztető iparosodott falvak uralják Leoben környékét. A Semmering a maga frissen rendbetett útjaival és a háború előtt épült hatalmas szállodáival inkább csalódást keltett, még a Ruedi által beígért Szent István tornyot sem akaródzott meglátnunk. Gyors tempóban közeledtünk Wien-Neustadt-on át a főváros irányába. A még változó, de lassan sötétedő ég alatt, miközben a horizonton a hegyvonulatok és az előttük elterülő tágas vidék csupán szelíd fénnel ragyogtak fel, felbukkantak Bécs első házai. Van valami izgalmas és varázslatos, amikor egy idegen város felé közeledik az ember. Olyan ez, mint amikor találkozunk valakivel, akiről tudunk valamit, meg nem is, s abban a pillanatban egymást

váltogatja a felismerés boldog öröme és a csalódott várakozás csendes bánata.

Bécs! Csupán két napig ismerkedtünk a várossal, és csak pillanatnyi benyomások emlékeit őrizzük. S mégis, mintha már láttuk volna ezt a várost, mintha már régóta sejtenénk valamit e város életéből és sorsából, melyben a múlt és jelen ütközik egymással. A lassan leereszkedő éjszakai sötétségből magasan kiemelkedik a Szent István-templom tornya, mely oly némán, titokzatosan, időtlenül és rendíthetetlenül tekint alá e nagyváros forgatagára, mintha valamilyen lényegnélküliségbe süllyedt volna számára a tegnap, a ma és a holnap. Innen még hosszú az út a Duna túlsó partján fekvő új településrészek felé. Mennyi szenvedés és nyomorúság, könnyelműség és szépség van e kettő között, a Schönbrunn a maga kertjeivel, pompás szobraival és díszes hintóival ott terül el, mint egy arcra fagyott mosoly, a kettő között. Azzal a nem titkolt vágygal tekintünk minderre, hogy talán mi magunk is meghallunk valamit e város szívének dobogásából. De csak egy nagyon halk kopogás volt, ami hozzánk is elérkezett. Bécs egy szegény, fáradt és szomorú város. Egykori birodalmától megfosztva túlon túl is nagynak tűnik, s mintha pironkodna is itt maradt nagysága miatt, gyenge vállain azzal az igen súlyos teherrel, melyet Ausztria Trianonnak köszönhet. Önkéntelenül is Nicolson angol diplomata leírására gondol az ember, aki mint e „béke” egyik felelős kidolgozója, 1919-ben meglátogatta Bécs városát, „s egyszer csak nagyon kezdett szégyenkezni saját, pirospozsgás, kerek arca miatt” (Friedensmacher 1919). Igazán nem szükséges békebizottsági tagnak lenni, sem egy győztes nagyhatalomhoz tartozni ahhoz, hogy az ember átérezze azt a szégyent, melyet akkor él át az ember, amikor látja a sok, szégyenkezve, vagy szemérmetlenül feléje kinyújtott kolduskezet Bécs utcáin!

Az egész napi utazástól kábultan este kabarésínházba mentünk, ahol a bámulatos görkorsolyázóktól, idomított majomkölyköktől a bábjátékig láthattuk mindazt, amit az emberi tehetség csak kitalálhat, és színre vihet. Ezen az estén két nő és

egy férfi tánca volt, ha nem is a legszebb, de a szép. Mozdulataik szépsége, kiegyensúlyozottsága, muzikalitása és ritmusa az ábrázolás szenvedélyes és visszafogott erejével egybekapcsolódva egy olyan tébolyodott udvarlás és egymásra találás történetét érzékeltette, melyet sohasem felejtethet az ember.

Új nap köszönt ránk. Karl szeretne látni valamit Ausztria dicsó múltjából. A Hadi Múzeum, melyet éppen ezért szerettünk volna meglátogatni, sajnos más helyre költözött, melyet nem is találtunk meg. De a spanyol lovardában töltött reggeli órák váratlanul bőséges kárpótlást nyújtottak. Megbűvölve néztük, hogy mi történik a lovagló pályán. Képzett lovasok ügyes keze alatt – cifra, régi uniformisban, hímezett vörös kabátban, fekete, háromszögű kalapban – a fehér, erős lipicai ménnek kecsesen mennek át díszlépésbe, s oly precízen lépkednek, mintha táncteremben lennének, kinyújtott nyakukon magasba szegve fejüket vágatnak a gyönyörű lovardában, mely egykor – miként egy falfestményen is láttuk – nagy udvari ünnepek ünnepi pompájában ragyogott. Hogyne gondoltunk volna mosolyogva a Toto-ra és Irrwisch-re²³, meg persze a hallei²⁴ barátunkra? Egyetlen pillantás az istállóba is bőven elég volt, hogy láthassuk az alaposan lecsutakolt, meleg takarókkal letakart lovakat a gyönyörű, régi etető rekeszekben, mint egykor, a császárok korában, vörös márvány jászlakból eszegetve!

Délután egy másik autóban, igen hosszúnak tűnő utakon előbb a szövetségi parlament, és más középületek, a Prater óriáskereke és végül a dunai hajógyár mellett elhaladva, Schönbrunnba érkeztünk. Éppen kibújt a Nap, amikor Ferenc József császár íróasztala előtt megálltunk. Az ablakon át már esti fényben ragyog a város, a parkon átvezető utat tarka őszi virágok szegélyezik, és szinte félve tekintünk körül, mintha bármely pillanatban lassú léptekkel áthaladna a fűvön az öregúr. Intim, részben értékes és szép régi bútorokkal berendezett lakosztályok során át érkezünk meg a hatalmas dísztermekbe, régi nagy

²³ Azon lovak nevei, melyeken Barth és barátai Bonnban lovagolnak.

²⁴ Dr. Ernst Wolf professzor, akit büntetésből helyeztek Halléba, 1935-ben.

dicsőség egykori helyszíneire, melyek csupaszon is, elhagyottan is mintha arra várnának, hogy ismét megelevenedjenek. A kastélyt Mária Terézia építtette. És ismét elcsodálkozunk az annyira lerongyolódott, oly szegényesen kinéző kísértőnk hideg tárgyilagosságot sugárzó gesztusán: „Ez a szoba (egyebekben ma is érintetlen) volt a császárnő díszlakosztálya: a falak rózsafából, a képeretek aranyból, a képek is eredeti japán és kínai metszetek. Milliókba került ez a berendezés!” Az egyik falon egy festmény Mária Teréziát és 16 gyermekét ábrázolja. Egy parányi kislány a nővéréhez simul. Kísértőnk egykedvűen mondja: „Ez Marie-Antoinette, aki Franciaországban halt meg, a vérpadon.” Ausztria nem Franciaország. De vajon miért olyan elnéző ez a nép, honnan ez a türelmes mindenbe belenyugvás? Jóság ez, vagy gyengeség? Miért futja most is csupán egy önironikus mosolyra, amikor az aranyozott állami hintóra mutat: „Már ismerhetik az uraságok ‘A kongresszus táncol’ című filmből, ugyanis a háború után akkor használták először.” Nem lehet nem szeretni ezeket a kiszolgáltatott, védtelen embereket, de egyúttal szeretnénk őket keményen megrázni, és talán félénken arra kérni, hogy ébredjenek végre ebből a nyomasztó levertségből. De ez csupán az egyik benyomásunk, ugyanis sem nem láttuk, sem nem hallottuk azokat az embereket, akik csupán arra várnak, hogy keserű panaszra és vádaskodásra fakadhassanak, hogy aztán – ki tudja – még ennél is nagyobb legyen szenvedésük és nyomorúságuk. A Habsburg-ház nagysága és tragédiája itt és most sokkal mélyebb hatást gyakorolt ránk, mint amennyire azt bármely erkölcsi ítélkezés is képes lehetett volna megakadályozni. Mélyen belénk vésődött a még ifjú és szép Erzsébet királynő képe, akinek oly korán kellett megélnie a Habsburg-ház végzetét, s aki végül is úgy gondolta, hogy távoli, idegen országokban talán vigaszra és gyámolításra talál, hogy aztán, halála után sem kímélve, sértő módon csak egyszerű osztrák hercegnőként emlegessék. Hasonlóan mély nyomot hagyott bennünk Napóleon haldokló fiának a képe, akinek húszévesen, egy keskeny ágyon fekve, a bécsi udvar igrékezete következtében kellett távoznia

ebből a világból, vagy a sorban utolsó nőként Zita császárnőnek a Habsburg-uralkodóházba, aranyozott hintóban történő bevonulásának festői ábrázolása.

Az esténket azokkal töltöttük, akiknek kedvéért ide jöttünk, fiatal evangélikus teológusokkal és teológus lányokkal, akik nagyon is jól tudják, hogy mit is jelent idegennek és jövevénynek lenni tulajdon hazájukban és egyházukban. Az evangélikusok egyik szociális nőintézményének termeiben tölthettük együtt az estét. Szellemi helyzetük nem egyszer a sajátunkat juttatta eszünkbe, még 1932-ből. A mieinkhez hasonlóak voltak feltett kérdéseik, fáradozásaik a teológusnak népe iránt érzett felelősségéért, törekvésük a nemzeti akarat teológiai megalapozottságának keresésére, és az a szándékuk, hogy a Rómabeliekhez írt levél első és második fejezetét, az apostoli kérést össze-függéséből kiemelve, bizonyítékként használják fel a természeti istenismeretre. Mindez tarka hangzavarként visszhangzott a fülünkben, melyből Berneuchenre utaló hangok is kicsendültek²⁵. Minden kérdésben és kérdés mögött világosan kivehető volt az Írásra való komoly odafigyelés, s ez volt az, ami bennünket minden további nélkül oly könnyedén és szorosan egybekapcsolt ezzel a kis közösséggel. Egyébként Erwin Reisner²⁶ is e körhöz tartozott, akinek spekulatív adottsága Karl-t ezen az estén arra kényszerítette, hogy a predestináció teológiai értelmezésének hosszabb magyarázatába kezdjen, mely téma egyébként sűrűn napirendre került a magyarokkal való párbeszéd alkalmain is. Öt óra múlva váltunk el egymástól abban a tudatban, hogy ebben a városban is él néhány ember, akikkel kapcsolatban vagyunk, s ez a kötöttség, az egyházhoz való kötöttség minden másnál fontosabb és jelentősebb. Ruedi igazi hősként viselkedett, amikor

²⁵ Olyan egyházi mozgalom, amely célul tűzte ki, hogy a gregorián liturgikus örökség újra érvényre jusson az evangélikus egyházban.

²⁶ Arról a teológusról van szó, akivel Barth már korábban is vitába szállt. Lásd: E. REISNER: *Zwei Fragen an Karl Barth*. Ev. Th. 1934–35 (1), 396–402 valamint K. BARTH: *Antwort an Erwin Reisner*. Ev. Th. 1935–36 (2), 51–66. lásd még K D 1/2, 287kk..

velünk együtt mondott le a vacsoráról, hogy aztán természetesen, jóval később, éjjel 11 óra körül bepótoljuk lemaradásunkat egy olasz vendéglő kedves pincehelyiségében.

Utunk Bécsből Budapestig a táj késő őszi, kellemes hangulatában rendkívül szép volt. A Duna folyását követve, nem sokkal Pozsony előtt léptük át az osztrák-magyar határt. Gondolatban Csehországot üdvözlünk, emlékeztén ottani tavaszi utunkra, majd délnek fordultunk, Győr irányába. Szélesen tárulkozott ki előttünk a magyar róna. A jó úton gyorsan haladtunk az immár betakarított tengeriföldek mellett, melyeknek sötét aranyárgája oly szépen illeszkedett a fák és a talaj halvány rozsdabarna színébe. A távoli horizonton fűzfabokrok bodorították a Duna-part mentét, az ég fenséges és hatalmas volt, amilyenek azt csak a rónaságon láthatja az ember. A hófehérre meszelt falusi házak csöves tengerivel körbeaggatva egyértelműen a Keletet sejtetik. Mosonmagyaróvári pihenőnk már kétséget sem hagy afelől, hogy ezután a német nyelvvel már gondjaink lesznek. Már sötétedik, amikor Budapestre érkezünk. Nem kis gondot jelentett számunkra a sok Duna-híd közül rátalálni a helyesre, valamint az utak és az autók rengetegében a Hungária szállodához eljutni. Végül is sikerült, mire az ég megnyitotta, s sajnos nem is zárta be zsilipjeit. Az egyfolytában szakadó esőt s vele együtt más, talán jelentősebb gondunkat is feledtette velünk néhány órára az Andrássy kávéház cigányzenekara. Még csak gyerekek, akik a színpadon játszanak, tíz éves fiúcskák dirigálnak, s a hegedű hangjára bűbajos kislányok kacéron hajlongnak és forognak. Valami lenyűgöző, mindent magával ragadó temperamentummal szólaltatják meg hangszereiket. Az így előcsalt hangok mintha egy nagyon távoli világból érkeznének. Mennyire mély kontrasztot mutat előadásuk alapossága és tökélye kiskorúságukhoz képest. Szemnek és fülnek egyaránt izgató jelenség. Az egyik kislány, szinte még gyerek, a többiek élére áll. Hangja, hegedűje, keze, törekeny alakja mintha együtt táncolna és énekelne, a többiek pedig mintegy vakon követik és lesik minden mozdulatát, közben magasba emelik,

majd ejtik a hegedűt, s egy teljesen titokzatos hangvilág oly titokzatos dalait játsszák. Amikor Ruedi az öreg virágkereskedőtől vásárolt rózsacsokrot oda helyezteti a kislány lába elé, ujjongásba kezd a gyerek, s törekeny testével elragadóan büszkén és diadalittasan kiegyenesedik. Az egyik kisfiú, igazi kamasz, játékosan próbálja kitépni a lány kezéből a virágot, tánc lépésben ide-oda hajlongva, s közben hegedűjén játszva valami utánózhatatlan bájjal rajongja körbe a kislányt és a rózsacsokrot. Az ember folyton csak bámulná és hallgatná, és hallgatná és bámulná őket, s közben teljesen elfelejti, hogy már régen elmúlt éjfél. Pedig holnap kezdődik a munka.

Csupán ennyit tudtunk meg ezen az estén, semmit többet. Azt sem sejtettük, hogy másnap reggel a szálloda halljában éppen ama „Pester Lloyd”-ot vehetjük a kezünkbe. Azt sem tudtuk elképzelni, hogy utazásunk legnehezebb szakasza még hátra van.

Szeptember 27-én, vasárnap reggel alighogy magunk mögött hagytuk a fővárost, az út közepére állított piros jelzés máris jobboldali irányt mutatott: terelőút! Ez a terelőút pedig – s erről semmi sem árulkodott –, a magyar földutak parttalan sár- és szeméttengerébe vezetett. A sáros tócsákban hajóként himbálódzó kocsink hol jobbra, hol balra csúszkált, a számunkra igazán szokatlan és mérsékelt tempó dacára is. Hiú reménységnek tűnik, hogy hamarosan ismét visszatérhetünk a főútra. Mindegyre megkérdezzük egy-egy gyalogost: Cegléd? (így hívják a következő nagyobb települést). Talán valaki útbaigazít! Kérdésünkre csupán csodálkozó bólogatással válaszolgatnak, legjobb esetben is két-három szót hallottunk egy teljesen érthetetlen nyelven! Az útnak ezen a szakaszán egyetlen autó sem jött szembe, csupán apró parasztszekerek, jól bebugyolált, birkabundába bújtt férfi és női alakokkal. Talán jó 50 km után kezd változni a kép. Az út mindkét oldalán hatalmas rétek, kaszálók, az út pedig – óh egek! – egyre inkább agyagos homokba sülyed. Ruedi aggódva hajtogatja a fejét hol ide, hol oda. Ez az út pontosan olyan, mint amilyenek egykor Gerty és én elakadtunk. Ijedten tekintettünk egymásra: ma este 5 órakor

Debrecenben kell lennünk! És íme, elakad az autónk, s áll, mint egy csökönyös számár, melyet senki és semmi sem képes onnan kimozdítani, ismét mozgásba hozni. A motor kétségbeesett zúgása közepette a kerekek még mélyebbre süllyedtek a homokban. Most mit tegyünk? S miközben tanácstalan, szomorú arckifejezéssel nézzük autónk mindkét oldalán a ránk szakadt bajt, és egyre inkább meggyőződünk helyzetünk kilátástalanságáról, valami rendkívüli történik. A kihalt legelőkről, mintha a föld alól bújtak volna elő, egy sereg férfi érkezik, akikhez gyors futólépésben újabb férfiak csatlakoznak. Mindannyian élénken érdeklődtek – mely férfi nem tenne így, legyen is bárhol a világon – az eset felől. Heves gesztikulálás és számunkra érthetetlen hangoskodások közepette hirtelenjében lapátok kerültek elő, s hozzáfogtak a mentőakcióhoz. Néhány perc alatt már is kiásták kocsinkat a homokból, mi meg újraindítottuk a motort, a férfiak pedig kezdték hátulról tolni, s kocsink máris kemény talajon állt. De miként tovább? Fejét rázva mondta az egyik öreg, aki néhány szót németül is tudott: „Nem visszafordulni! A többi út ugyanolyan rossz, mint ez. Továbbhajtani, amilyen gyorsan csak lehet, és akkor a kocsi nem süllyed el a homokban.” Ezt nem kellett kétszer mondani barátunknak. Őrült száguldásba kezdett a réteken át, dombnak fel, dombról le, hol jobbra, hol balra, igyekezvén elkerülni az előttünk álló, olykor még idejében észlelt rossz szakaszokat, még mielőtt ismét homokba süllyedtünk volna. Ezután már egyre magányosabb lesz a vidék, a parányi tanyák ugató, rühes kutyáikkal is ritkulni kezdenek. Lágy szél fúj a rétek és a mezők felől, melyeken aranyárgára érik a rengeteg dinnye, s a Nap is kibújik a felhők mögül. Olyan hatalmas és fenséges fölöttünk az ég. Minden oly szép és megnyugtató. Boldoggá tesz e gyönyörű táj csendje és szabadsága, s szinte fáj, amikor ismét kitérünk a széles országútra, mely most valóban Ceglédre vezet, anélkül, hogy ismét, s miért ne, újabb defektet kapnánk. Cegléden rövid déli pihenőt tartunk, majd tovább megyünk. Szolnoknál ismét teljesen beborul az ég, amikor éppen a Tisza fölött haladunk át, mely kissé szürkén és barátságtalanul

igyekszik e késő őszi délután a Kárpátokból eredvén, a Duna irányába. Ezután már nyílegyenes úton, sok és hihetetlenül hosszan elnyúló magyar falun át Debrecen irányába utazunk. A hófehér házak falain ünnepi korallgyöngysorként ragyog a rengeteg frissen szedett piros paprikafűzér. 5 órakor, úgy, ahogy terveztük, már a helyszínen is vagyunk. Mikor nem érkezett meg Ruedi a kitűzött célhoz, és mikor nem sikerült tartania az adott időpontot?

Debrecen. Hihetetlen, de talán egész Európa egyik legkiterjedtebb városa, melyen még az sem változtat, hogy csupán egy vidéki város benyomását kelti. Gyönyörű villanegyedbe érkezünk, melynek közepén a nemrég épült egyetem központi épülete áll. Olyan, mint egy hatalmas kastély, tarka virágágyások közepette, mellette a tekintélyes klinika-épületek, a közelben a professzorok villái. A főbejáratnál még a honni évekből jól ismert fiatal segédlelkész, Nagy Barnabás²⁷ üdvözlő, majd Vasady²⁸ professzor is nyomban ott terem, akinek akadémiai megjelenésében alig ismerünk rá egykori nyári üdülővendégünkre. Mintha semmit sem változott volna egykori élevesége, s vidáman kíséri a szállásunkra,²⁹ Ruedit és Karl-t a

²⁷ NAGY Barna (1909–1969). Bonnban Barth tanítványa, később Sárospatakon majd egy ideig Budapesten a rendszeres teológia professzora. Nemzetközileg elismert Kálvin-kutató. Az 1956-os magyar forradalom után egy ideig börtönben volt, ezután már alig publikálhatott. Kutatásai elismeréseként a zürichi egyetem teológiai fakultása díszdoktorává avatta (Dr. h. c.). Ch. v. Kirchbaum a magyar Barna keresztnév helyett következetesen annak német megfelelőjét, a „Barnabas”-t használja.

²⁸ VASADY Béla (1902–1992). Egyike a magyar nyelvű teológia leghatásosabb személyiségeinek. 1927-ben Daytonban és a Princeton-on tanult. 1927-ben avatták doktorrá. 1928-tól Sárospatakon, 1934-től Debrecenben teológiai tanár. Ő adta ki az „Igazság és Élet” folyóiratot. Számtalan teológiai tanulmány szerzője. Amerikába emigrálva egyik alapítója lesz a „Theology and Life” című folyóiratnak. Emigrációban halt meg. Utoljára a Pennsylvania-i Theological Seminar-on volt a szisztematika professzora.

²⁹ Barth előadói körútján elég gyakran humorizált. Debrecenbe való megérkezésünk is humorosan kezdődött, amikor Vasady professzort így köszöntötte: „Íme, a szerencsétlenség is megérkezett!” Lásd: Református Élet, 1936. 427. oldalán, a bevezető megjegyzésekben.

gyermekklinikára, engem pedig a történész Baranyai és német származású feleségének barátságos villájába. Róluk és hatéves Lajkó fiúkról sohasem fogunk elfelejtkezni. A napot az első igazi magyaros vacsorával Vasadynál fejezzük be. Feleségével – miként a nyáron is – csak mosolyokban értekezünk, s a mosoly nyelvén juttatjuk kifejezésre hálás örömünket a választékban gazdag és bőséges ételek, valamint a nem kevésbé válogatott tokaji borok felett. A házigazdánk viszont tényleg ura a német nyelvnek, s nyomban ismerteti is az előttünk álló előadókörút programját.

E két hét alatt gyakran már gondolkozni sem tudtunk, látó- és hallóképességünk végső határára érkeztünk, főleg olyankor, amikor levegőhöz is alig jutottunk az egymást váltó és követő események sodrában: előadások, viták és eszmecsere, templomok, könyvtárak és dísztermek látogatása, nem is beszélve az egymást követő ünnepi lakomák színes forgatagáról. Amikor Karl az utolsó napok egyikén odasúgta: „A sok beszédűtől a nyelvem is fáj” – már túl fáradtak voltunk ahhoz, hogy arra gondoljunk, mi minden „fáj” még ezen kívül. Mit számított! Az az örömteljes szeretet, és boldog várakozás, mellyel mindenütt, Debrecenben, Sáropatakon, Kolozsváron, Nagyváradon, Budapesten és Pápán bennünket fogadtak, újra és újra felélesztette szolgálatra való készségünket. Talán egyetlen európai nemzet sem gyakorolja oly mesterien a vendégszeretet művészetét, mint éppen a magyar. Pápa öreg püspökének szava, melyet mosolyogva tolmácsoltatott Karlak, ugyanis a püspök nem beszélt németül: „A vendégem az én uram!”, ott szó szerint igaz, és teljesen hitelt érdemlő. Otthon, nyugati szokásainkkal a hátunk mögött mi ezt minden bizonnyal sohasem fogjuk sem hallani, sem mondani. Megeshet, hogy ez a fénylő, ragyogó arckifejezéssel párosuló kedvesség, ez a valóban túlárado és mindent elborító vendégszeretet azt a veszélyt is magában hordozhatja, hogy a vendég tévedésbe esik, s ott is jólétet és bőséget feltételez, ahol máskor és egyébként a szegénység az úr. Ha Vasady professzor személyében nem egy olyan emberrel találkoztunk volna, aki nekünk nem őszintén és kertelés nélkül

mondott volna el mindent e népről, minden bizonnyal nagyon gyakran és érthetetlenül csóváltuk volna a fejünket a nyilvánvaló ellentmondások láttán. De így nem volt okunk rá. Hallottuk e nép forró, szerető szívének dobogását, és iránta való mély együttérzéssel tanultuk megérteni azt, hogy e nemzet, heroikus múltjába kapaszkodva, féktelen hatalomvágygal terhelve miként viseli el fogcsikorgatva a „jelent”, mely önkény és elnyomás, s amely persze évszázadok óta tart. A magyar nép vállán a Habsburg-uralom terheit – melyet a török hódítók kegyetlen pusztítása előzött meg – a trianoni békeszerződés még súlyosabb terhei váltották fel. De saját nagyságukba vetett szenvedélyes hitüket senki és semmi sem volt képes kioltani. Sőt ellenkezőleg. Minél elviselhetetlenebbé lett az elnyomatás, annál szenvedélyesebben, patetikusabban emelte fel fejét a magyar ember. Figyelemre méltó, hogy a nemzeti pátosz tekintetében is különbséget lehet tenni az erősebb és a kevésbé erős hitelesség, az avahihetőség fokozatai között. Talán az sem jelentéktelen, hogy itteni utazásaink során a pátosznak egy olyan sajátosan magyar megjelenési formájával is találkoztunk, mely sokkal elsőpróbb erejű és sokkal szükségyszerűbben tör fel a felszínre, mint a pátosznak általunk eddig ismert összes formái. Talán azért, mert itt az élethez való ragaszkodás, az élet igenlésének töretlen naivitása minden reflexiót elutasít és megvet, így az ideológiai keretek között jelentkező nagyfokú gonosztságot és embertelenséget is. Üdítő gyermeki lelkület és nyíltság párosul az önabrázolás, a jó értelemben vett önmutogatás ellenállhatatlan kényszerével. Erre utalnak az itteni református teológiai akadémiák dísztermei is, melyeknek még hátsó falai is dicső ősök és neves kortársak olajfestményeivel vannak teleaggatva. Mindez az idegent, ha nem is szándékosan, de egyértelműen annak a népnek a méltóságára és jelentőségére emlékezteti, melynek most éppen ő a megtisztelt vendége. Annyira megindító volt számunkra a magyar lét és lelkület énekben és éneklésben is jelentkező sajátossága, akár az egyetemisták körében, akár egyházi rendezvények során, így pl. az egyetem ünnepi évnnyitója

alkalmával a debreceni templomban. Csatadalként hangzottak fel a korálok, eredetiségükben, súlyukban, valamint sajátosan magyaros idegenségükben igazán mély benyomást gyakoroltak ránk. Így lett számunkra egyre érthetőbbé, ez alkalommal is, Magyarországnak a szomszéd európai népek közötti izoláltsága, melyen éppen a velük szemben táplált előítélettel és megvetéssel próbálkozott úrrá lenni. Lenézte és gyűlölte őket, hiszen egyformán gyarapodtak és gazdagodtak a magyarság kárára, északon a csehszlovákok, keleten a románok, délen a jugoszlávok.

E vitális és egyben oly arisztokrata nép között él a szigorúan kálvinista karakterű református egyház. Világos, hogy ez a szembenállás és egymásnak feszülés problémákat is hordoz magában. A nehézség abban áll, hogy a szó igazi értelmében egyáltalán szabad-e, lehet-e egy ilyen szembenállásról beszélni. Ezzel az egyházzal először a régi református kollégium nagy dísztermében találkoztunk, melyben Karl hétfő délután, azaz Debrecenbe való érkezésünk másnapján megtartotta első előadásait „Isten kiválasztó kegyelméről”³⁰ Ezek az előadások egy többnapos lelkészkonferencia³¹ záró előadásai voltak. A nagyszámú hallgatóság, érthető módon, többnyire magyar lelkipásztorokból, valamint a fakultás tanáraiból és néhány egyházi méltóságból tevődött össze. Az egyetemisták a karzaton foglaltak helyet. Kissé sajnáltuk, hogy a diákok itt is, éppúgy, mint máshol, csupán hallgatókként, szemlélőkként voltak jelen, mint egy elérhetetlen, minden kontaktust eleve kizáró

³⁰ Barth ezen előadásai megjelentek a Th. Ex. 47. füzetében, (München 1936.), „*Gottes Gnadenwahl*”, valamint az Ev. Th. 1936. (3), 411–422. oldalain, „*Volkskirche, Freikirche, Bekenntniskirche*” címen. Később a megfelelő magyar fordítások is megjelentek.

³¹ Itt tulajdonképpen nem „egy több napig tartó konferencia” bezárására kell gondolnunk, hanem az egész debreceni egyházmegye szokásos és rendszeres lelkésztovábbképző konferenciájára, melyre Karl Barth-ot is meghívták. Az ő előadásai határozták meg ennek a konferenciának a témáját, melyeket idejében, szinte minden újságban előre meghirdettek. A konferencia 1936. szeptember 28-ától 30-ig tartott.

távolságban. Ez minden bizonnyal azzal magyarázható, hogy a magyar egyetemisták, hangsúlyosabban, mint a németországiak vagy a svájciak, kifejezetten tanulók, s mint olyanok csak csoportosan jelennek meg a hivatalos rendezvényeken. A debreceni az egyetlen magyar teológiai fakultás, mely a helyi állami egyetembe tagolódik, miközben a többiek szabad és független teológiai akadémiákként működnek. Így hát csak Debrecenben kerülhettünk kapcsolatba más fakultások tanáraival is, jöllehet itt is csak futólag, a rektornál³² tett bemutatkozó látogatásunk, és egy ünnepi vacsora alkalmából, melyet a rektor adott Karl tiszteletére, az itt szokásos „csak urak lakomája” stílusban (hogy más hasonló lakomákhoz hasonlóan itt se felejtkezzem el arról, hogy nő minőségemben az „egyes szám” az érvényes!).

Jól érzékelhető elbátortalanodásom dacára sem hallgathatom el, miközben itt a rektor mellett foglalhattam helyet, Pápán pedig az öreg püspököt foghattam karon, hogy bár az ilyen és hasonló társaságokban elszenvedett alárendeltség és mellőzöttség a „kollégák” fejében csupán a dolgok egyféle jóindulatú leegyszerűsítése, miként a vacsorát követő vidám és társas együttlét hirtelen és váratlan félbeszakítása is, mindazonáltal ez még így is sokkal szimpatikusabb, mint némely nyugat-európai családi meghívás, és az azzal együtt járó teljesen fölösleges terjengősség és ceremónia. A teológiai fakultás tanárai között nagyon értelmes és nyitott emberekkel találkoztunk. Tapasztalataink szerint csak ritkán fordul elő olyan példás együttműködés, mint amilyennek itt voltunk tanúi a szisztematikus Vasady barátunk, az egyháztörténész Révész³³ és az ószövetséges Kállai³⁴

³² TANKÓ Béla (1876–1946). Ez idő tájt az egyetem rektor magnificusa. Filológus és filozófus létére kimondottan érdekelte a teológia, s református értelmiségiként volt közismert.

³³ RÉVÉSZ Imre (1889–1967). A magyar nyelvterület legjelentősebb egyháztörténésze. Művei ma is ajánlott forrásmunkák. 1912-től Kolozsváron professzor, 1930-tól pedig a debreceni egyetem rendes tanára.

³⁴ KÁLLAY Kálmán (1890–1959). Neves ószövetséges, zsoltárfordításait ma is használják.

professzorok között. Barth két egykori tanítványa Münsterből és Bonnból, a már említett Nagy Barnabás sárospataki segédlelkész és Török István³⁵ pápai professzor kiválóan oldották meg a vitaindító előadás fordítását, miután négyesben egy egész délelőtt az írásban benyújtott kérdések³⁶ sorrendbe állításával és megtárgyalásával foglalkoztunk. Ők ketten igazán rendkívüli módon vették ki részüket nem csak a tolmácsolás munkájából, de a dolgok megértéséből – nem pusztán nyelvi szinten. Vasady professzor és Karl, mint két testvér, egymást váltva, elképesztő elevenességgel tartották meg az előadást, s mindezt oly nagy átéléssel és odaadással, hogy magunk is szeretnénk volna megérteni a magyar szöveget. Karl néha sejtelmesen, máskor mint aki semmit sem ért, fel-felhúzta a szemöldökét, mintha azt kérdezte volna: Vajon amik elhangzanak, valóban az ő gondolatai, vagy pedig csak a tolmács gondolatai? De hát miért is ne lett volna teljes a bizalmunk, hiszen, még ha így is lett volna, akkor is mindannyiunk gazdagodását szolgálta volna.

Négy napi debreceni tartózkodás után több mint négy órás utazást követően vonattal érkezünk az északon fekvő Sárospatakra (a mi kedves autónk ekkor már messze, délen járhatott!). Sárospatak ott fekszik, ahol a magyar alföld a Kárpátok nyúlványaival találkozik. Gazdag borvidék ez, melyet a közelében fekvő Tokaj neve is megerősít. Tokajon már

³⁵ TÖRÖK István (1904–1996). Egyike azoknak a magyar református teológusoknak, akik Barth teológiáját nem csak annak korai, de későbbi fázisaiban is nyomon követték, és magukévá tették. Dogmatikája, mely Hollandiában jelent meg magyar nyelven 1985-ben, sok párhuzamot mutat Barth teológiájával, s a Magyarországi Református Egyházban mind a mai napig egyike a leggyakrabban használt kézikönyveknek. 1932-től Pápán professzor, később Debrecenben. Figyelme elsősorban az etika felé fordul. Barthnál hallgatott etikát, s miként maga jegyzi meg, „éppen abban az időben, amikor ellenfelei azt állították róla, hogy nincs is etikája”. Lásd: TÖRÖK István: *Dogmatika*. Amsterdam 1988. Előszó, 1.

³⁶ Barth lelkipásztori határidős naptárának feljegyzése szerint csupán a kérdésekre adott válaszok mintegy három-négy órát vettek igénybe. Barth a naptárában még a „felelete” („seine Antwort”) szót is bejegyezte. A Th. Ex. 47 füzetének saját példányába is, kézírásával jegyezte be ezt a szót.

alkonyodott. Amikor nem sokkal később mi négyen – ugyanis Nagy segédlelkész is elkísért bennünket szülővárosába – kiszálltunk a vonatból, az immár éjszakai sötétségbe borult állomáson hangos köszöntésre figyeltünk fel. A kurátor³⁷ vezetésével a pataki diákok is kijöttek az állomásra (Magyarországon a kurátor alatt a presbitérium vagy az egyházkerületi tanács világi elnökét értik), hogy köszöntsék a „kedves vendéget”. A főgondnok hosszadalmas, e rendkívüli alkalom folytán még érzelmektől sem mentes köszöntését egy fiatal vallásanár fordította németre, akit még bonni tanulmányévei során ismertünk meg. Utólag vallotta be, hogy mindez nem kis kínok közepette, önkényes változtatásokra kényszerülve történt. Karl humoros viszontválasza után – ugyanis ő már évek óta a Sárospataki Teológia díszdoktora volt, jóllehet azt sem tudta, hogy hol is található Isten szépséges bolygóján ez a helység, míg egy térkép segítségével nem tájékozódott – indult el a kis csapat a gyönyörű virágos park közepén fekvő úgynevezett angol intézetbe, a modern és pompásan megépített fiúinternátusba kísérve bennünket. Itt szállásoltak el minket, és itt is vacsoráztunk a Református Akadémia tanáraival, az internátus igazgatójával, és a fiatal, még Bonnból ismert barátunkkal. Szabó³⁸ professzor, a pataki akadémia nagyon fiatal és temperamentumos gyakorlati teológusa, aki nagy szenvedéllyel vetette magát az ifjúság nevelésének kérdéseibe, egy rendkívül élénk vitát robbantott ki az egyetemi képzés részleteiről. Véleménye szerint a hallgatókat még a tanulmányi évek alatt fel kell készíteni a falusi gyülekezetekben való életre. Ennek érdekében kint a gyülekezetekben időnként gyakorlati munkára kell szoktatni a hallgatókat. Elképzelésében nem csupán a teológusképzést, de az

³⁷ FARKAS Géza 1932 és 1949 között egyszerre volt az egyházkerület és a Teológiai Akadémia főgondnoka.

³⁸ SZABÓ Zoltán 1933-tól a Sárospataki Teológiai Akadémián a gyakorlati teológia professzora, egészen az akadémia 1951-ben bekövetkezett, államilag elrendelt bezárásáig.

ideális falusi gyülekezet kérdését is szem előtt tartotta. Karlnek kifogásai voltak e szemlélettel kapcsolatban, ugyanis számára nem volt elég világos és egyértelmű az elképzelt érdekazonosság. Az elképzelés mögött a diákok sajátos feladatának tárgyszerűtlen, nem odavaló és egyben megengedhetetlen beszűkítését sejtette, holott éppen a tanulásban és a „tanulmányozásban” kellene a hallgató fő feladatának állnia. Feltétlenül ismerni kell a hallgatói életkor sajátosságait, ugyanakkor becsülni és tisztelni is kell azt. Amit Karl mondott ezzel kapcsolatban, nem maradt hatástalan, ugyanis sikerült világossá tennie, hogy a tárgyszerűség, azaz a hallgató sajátos feladatának felismerése a gyakorlatban is nagyobb sikerrel kecsegtet. Ugyanakkor ez nem jelenti azt, hogy a tanulást részesítsük egyoldalú előnyben az élettel, a gyakorlattal szemben. Bizonyos fokig, a debreceniekkel ellentétben, az itteni tanárok és velük messzemenően együtt a diákok is, az ottanitól egy élesen elütő és sajátságos módon formált közösséget képeznek, mely önmagában is, érthető módon, sokkal hevesebb vitákra ösztönzött, mint másutt. Egy ilyen, önmagában is kiegyensúlyozatlan és ingatag teológiai akadémia előnyei és hátrányai, ellentétben az állami egyetemekbe integrálódott fakultásokkal, nagyon is egyértelműeknek tunk. Kétségtelenül nagyon előnyös és hasznos a gyülekezetekkel való közvetlen, élő kapcsolat. De az is igaz, hogy miközben a lekipásztori tisztség problémáit, nagyon is érthető módon, egyértelműen és megalkuvás nélkül csak a tanítás és a tanulás látókörébe exponáljuk, addig a nagyon fontos pozitívumok mellett kétségtelenül a rövidzárlat veszélye is fennállhat. Ebben az összefüggésben az sem kerülhetett el a figyelmünket, hogy a pataki teológus ifjúság kivétel nélkül katonai képzésben is részesül, egy tisztt irányítása alatt. Az itteni katonai képzés feladatai és célkitűzései bennünket a német munkaszolgálatra emlékeztettek. Nyári útéptésről készült fényképeket is mutogattak nekünk, melyek számunkra egyáltalán nem voltak ismeretlenek. A kiképzést vezető tisztt³⁹, aki részt vett az

³⁹ R. FABER századosként szerepel Barth lekipásztori zsebnaptárának

előadásokon is, és az esti társalgás idején Karl asztaltársa volt, úgy tűnt, kiválóan beilleszkedett a tanárok körébe, és rendkívüli népszerűségnek örvendett a hallgatók között. Mi, akik nagyon is jól tudtuk, hogy az állam és az egyház közötti hasonló együttműködés semmi esetre sem ártalmatlan, hiába állítják ennek ellenkezőjét a hivatalosok, képtelenek voltunk visszafojtani a félénken feltett kérdést: Itt és most az állam lép az egyház ténfelére, vagy pedig sokkal inkább az egyház alkalmazkodik egy számára életidegen elváráshoz, igényhez (még ha oly készségesen és baráti módon is teszi ezt)? Hogy még mindig mennyire nincsenek itt tudatában e probléma súlyosságának, az épp oly igaz, mint amennyire bizonyos és tudatos ennek a református akadémiának szigorú nemzeti szellemisége is.

Karl előadása egy ünnepi megnyitó keretében, a prédikációt és néhány felszólalást követően az akadémia dísztermében hangzott el. Az előadást lélegzet-visszafojtott csendben, ünnepélyesen áhítatos arckifejezéssel hallgatták, miközben én egyfolytában a karzatokat figyeltem, ahol a gimnázium felsőbb osztályai foglaltak helyet, akik számára most elmaradt a tanítás. Még ma is erre a református fellegvárt körülvevő világra emlékeztet engem az a szőke fiúcska, aki bár semmit sem értett a nép-, szabad- és hitvallóegyházból, de nagy, csodálkozó szemmel nézett arra az idegen férfira, aki egy számára idegen nyelven olyan érdekes dolgokról beszélt. A kisé hosszúra nyúlt, és elég kemény délelőtt után igazi felüdülést jelentett a nagyon jó ebéd, jó hangulatban, a fiatal lekipásztorok és tanárok társaságában. Nagy Barnabás barátai nevében köszöntötte „a kedves professzor urat”, s a folyton ismétlődő, nem kevésbé kiadós és felséges élvezetek után (a nehéz magyar ételek, és a még nehezebb magyar borok, különösen az aranylóan sárga tokaji, melyből engem egyetlen korty is elszédített, lassan aggodalomra adtak okot) a könyvtárba és a hozzá tartozó kis múzeumba vezettek, mely mindenféle érdekes dolgot őrzött az iskola múltjából, s különlegesen

bejegyzései között. Személyéről semmi mást nem tudunk.

kegyeletteljesen a két jótevő, különösen is I. Rákóczi György erdélyi fejedelemnek és feleségének, Lórántffy Zsuzsánnának az emlékével kapcsolatosan. Ők hívták be 1650-ben Lengyelországból Sárospatakra Comenius Ámos Jánost, hogy újra szervezze a református főiskolát, és ezt a munkát rendkívüli módon, úgy anyagilag, mint lelkileg támogatta. Meglátogattuk a fejedelmi házaspár gyönyörű, régi várát is, melynek lőréséből szép kilátás nyílik a széles magyar síkságra, mely a várostól délre terül el, valamint a tarka hegyvonulatokra, melyek északról mintegy megkoronázzák azt. A várban most egy Windischgrätz nevű herceg lakik, akinek dicsőségéről, éles ellentétben egykori lakóinak dicsőségével, csupán annyit lehetett tudni, hogy borpincéje a vidék legnagyobb és legerősebb pincéje! Délután hosszú, órákig tartó megbeszélésen vettek részt a hallgatók és néhány tanár, mely nem kapcsolódott a délelőtti megbeszéléshez, csupán kötetlen kérdésfeltevésre nyújtott lehetőséget. A vita rövid kivonatát megtaláljuk a Th. E. 47. füzetében illetőleg annak függelékében, de jó néhány más észrevétel talán még kéziratos formában is elérhető.⁴⁰ Annyira lekötött bennünket ez az eleven délután, hogy szinte terhünkre volt az este 8 órakor sorra kerülő vacsora. A késő esti órákat társas együttlétben töltöttük. A hallgatók énekeltek, társas játékot játszottak, társalogtak, a lányok teát és süteményt kínáltak, Karl fényképeit pedig tucatjával osztogatták és ő aláírta azokat. Magyarországon szenvedélyesen gyűjtik az autogramokat, de nem csak a fontos személyiségeket, amit az is alátámaszt, hogy nekem is, valóban szerényen,

⁴⁰ Vasady professzor így emlékezik vissza erre a délutánra: „Ez a délután Sárospatakon örökre felejthetetlen marad. A rossz idő miatt nem kerülhetett sor az előre tervbe vett látogatásra a pataki főiskola szőlőskertjében. Ezért Barth a főiskola tanácstermében egy megbeszélést tartott a következő kérdésekről:

– Melyek az imádság forrásai?

– Mi a szenvedés mélyebb értelme az isteni kijelentés szerint?

– Vajon a világ jelenlegi kritikus állapota nyújthat-e néhány támpontot a minden emberi értelmet felülmúló békeesség számára?

– Milyen szerepe van a nacionalizmusnak Isten országában? (Lásd: Református Élet, 1936 428.)

számtalanszor kellett oda írnom a nevemet az övé mellé. A tanárok nagyon is jókedvű feleségei – ez volt az egyetlen alkalom, amikor őket, így együtt, nagyobb társaságban is láthattam – nem is akármilyen nyelvi nehézségekkel megtűzdelt társalgásra invitáltak, miközben Karlól azt kérdezte a nagyon barátságos katonatiszt, hogy „tulajdonképpen milyen cél és szándék húzódik meg egy ilyen előadókörút mögött”?! Amikor búcsút vettünk egymástól, s végül a senior Karlak egy tarka bojtos, hosszú magyar pipát, nekem pedig egy gyönyörű, magas, színpompás őszirózsákkal díszített magyar vázát nyújtott át, örömmujongásban tört ki a közönség, mi pedig a záróének alatt méltóságteljesen vonultunk ki.

Hosszú utat tettünk meg ezen a napon, órákig robogott velünk a vonat magyar földön, a román határ felé. Útközben Nagy Barnabás is elhagyott bennünket, már csak hárman ültünk a fülkénkben, kissé fáradtan és elszorult szívvel. Minél közelebb kerülünk a román határhoz, láthatóan annál idegesebb lett Vasady professzor. Ezen az útszakaszon az embernek feltétlenül egy magyarral kell együtt utaznia, hogy valóban láthassa és megtapasztalhassa, hogy mit is jelent az, hogy Erdély, valamint a közte és a magyar határ között elterülő egykori magyar terület, a Partium széles sávja immár román uralom alatt áll. A világháború óta mi nyugat-európaiak is abban a hitben élünk, hogy magunk is sok mindent tudunk a nemzetek gyűlölködéséről és a „határok” démoni mivoltáról. De eddig még sohasem találkoztunk azzal a jéghideg gyűlölettel és mély megvetéssel egyik részről, és azzal az ostoba és brutális provokációval a másik részről, mely ott feszül a két ország, Magyarország és Románia között.

A Nagyváradhoz egészen közeli kicsi határállomáson alighogy kiszáll az ember a vonatból, s belép a vámterületre, nyomban román katonák veszik körül, akik feltűnő, régi porosz sisakot viselve, meztelen szuronnyal állnak el minden kijáratot. Jaj, ha valakinek nincs rendben az útlevele, vagy a kofferjében tiltott árut rejteget! Természetesen minket már előre felkészítettek arra, hogy néha az útlevél nincsen rendben, illetőleg a csomagnak kell

gyanúsna lennie, hogy a szolgálatban levő tisztviselő némi nyereséghez jusson. Gúnyos mosollyal gyakran meséltek már nekünk ilyen és ehhez hasonló történeteket a románok ravaszságáról és megvesztegethetőségéről. Mi nem látunk igazán a dolgok mélyére, csak azt látjuk, hogy a szenvedés, a fájdalmakat okozó ellenségeskedés és elnyomás kiapadhatatlan forrása maga a két nemzet különbözősége. Fogcsikorgatva tűrik az itt élő magyarok az idegen uralmat, s minden bizonnyal a románok is tanácstalanul és felkészületlenül állnak egy olyan feladat előtt, melyhez még nem nőttek fel, s így mást nem is tehetnek, mint hogy fényes szuronyaik alá menekülnek! Mi nem beszéltünk egyetlen románnal sem, de mégis mélyen belénk vésődött az érzés, hogy e két szomszédos ország egymásmellettisége egy valóban puskaporral tele hordót rejt magában, mely egy napon talán mindkét ország katasztrófáját okozhatja.

Az erdélyi helyzet abban különbözik a szintén magyarlakta határvidék, a Partium helyzetétől, hogy Erdélyben a lakosság nem jelentéktelen részét az elmúlt évtizedekben és évszázadokban is románok alkották. Így tehát egy tiszta, csak magyarlakta terület annexiójáról valóban nem beszélhetünk, bármennyire is természetesnek tűnik, hogy az ezeréves együvé tartozás jegyében Magyarország megalapozottan szeretné érvényesíteni területi és hatalmi igényét. A helyzetet ezenkívül még az is komplikálja, hogy Dél-Erdélyben, Nagyszeben környékén az ún. „szászok” telepedtek meg, hozzájuk hasonlóan más német népcsoportok is erre a tájra vándoroltak, akik mind e mai napig csodával határos módon őrzik nyelvüket és sajátos német kultúrájukat. Karlra, mint a svájci kantonszövetség gyermekére nagy hatást gyakorolt és mély nyugtalansággal töltötte el az a tény, hogy e három, a középkor óta sorsában egybekapcsolt népcsoport mind e mai napig képtelen volt arra, hogy sorsközösséggé váljon, s ezáltal önálló történelmi tényezővé formálódhasson. Hogy ez valaha is bekövetkezzen, arra alig van remény, hiszen teljesen kizártnak tűnik egyfelől a magyarok gyűlölete, másfelől a románok brutalitása és bosszúvágya miatt.

Nem felhőtlen azonban az itt élő magyarok és szászok kapcsolata sem, hiszen a szászok, ellentétben a magyarokkal, önként vetették alá magukat a román uralomnak. Ezt a magatartást a magyar ember csak egyetlen szóval képes minősíteni, az „árulás” szóval. De a szászok alávetettsége is csak átvitt értelemben értendő, hiszen a szászok és a románok közötti nagyon is mélyreható nemzeti különbözőséghez a lutheránus és az ortodox egyházak közötti, egymást szinte kirekesztő ellentét is társul. Ez csupán néhány Erdély földjének súlyos gondjai és nehézségei közül.

Bennünket itt is, ahogy másutt is, elsősorban az egyház helyzete érdekel, melynek egyetlen feladata ebben az országban, hogy ilyen körülmények között is hirdesse Istennek Igéjét. Elkerülhetetlen, hogy ne gondoljunk saját egyházunkra, és ne állítsuk párhuzamba az ottani gondokat az itteniekkel. Túlságosan sok párhuzamot fedezhettünk fel. Az erdélyi egyház is a létéért küzd. Ellenségei gyűrűjében minden egyházi esemény a román rendőrség tudtával és felügyelete alatt történik. Tilos minden olyan rendezvény, amely nem kimondottan egyházi jellegű. Karl előadásai „Isten kegyelmi kiválasztásáról” csak mint „vallásos gyakorlat” engedélyeztetett! A gyülekezeti lapokat cenzúrázzák, a lekipásztorokat besúgók veszik körül. A magyar nyelv használata szigorúan az egyház területére és munkájára korlátozódhat. Az állam itt is jól tudja, hogy a jövő az ifjúságé, ezért mindent megtesz annak érdekében, hogy megnyerje magának az ifjúságot, amennyiben a naponkénti önkényes túlkapások az ifjúság megnyerésének tekinthetők. Minden gyermeknek, jóllehet szülei és nagyszülei magyar neveltetésben részesítik, és a református egyházhoz tartozik, egy, a magyarnak megfelelő román keresztnévet is viselnie kell. Figyelmen kívül hagyva a magyar gyermek anyanyelvét és felekezeti hovatartozását, román iskolába kényszerítik. Ez pedig azt is jelenti, hogy ő ettől a pillanattól kezdve a görög ortodox egyház tagja.⁴¹

⁴¹ Itt nem a görög ortodox, hanem helyesen a román ortodox egyházra kell gondolnunk.

Csak a legnagyobb nehézségek árán képesek a magyarok saját iskoláikat fenntartani. Tilos minden külföldi támogatás elfogadása. Az erdélyi magyar munkások, akiket az itt élő román munkások egyre inkább kiszorítanak a munkahelyekről, kénytelenek Ó-Romániába áttelepülve megélhetést keresni. Ők főleg Bukarestben keresnek és találnak munkát. Egyházuktól is elszakítva, előbb-utóbb az ortodox egyházban kötnek ki. A református egyház nem rendelkezik olyan eszközökkel és lehetőségekkel, hogy utánuk mehessen, pásztorolhassa őket, és számukra gyülekezeteket szervezhessen. Ez az egyház egy gondok között élő egyház. Ez a nagy nyomorúság itt és most, mint bárhol a világon, egyszerre jelent nagy-nagy reménységet és nagy-nagy veszélyt is. Hiszen nem csak az egyház, de a nép is igen szorult helyzetbe került. Sok mindent láttunk, melyek hittel és reménységgel töltöttek el bennünket az erdélyi református egyház tekintetében, de ugyanakkor – s a gondolataink ismét haza szállnak – sok mindent láttunk, melyek mintha útját állnák az Ige vigasztalásának és ígéreteinek. Még sohasem találkoztunk az egyház és a nemzet problémáinak ily közvetlen, elementáris és valóságos szövevényével. Az egyházhoz, mely az Ige helyes hirdetéséért és meghallásáért küzd, egy nagyon elszánt akarat is társul, éspedig az, hogy éppen az egyházban és annak segítségével őrizze ezt a népet. Romániai fogságában maga az egyház a magyar kultúra és nyelv hordozója, a magyar hagyományok ápolója és megtartója, az ifjúság nevelésének felelőse.

Vasárnap délután Erdély két református, falusi gyülekezetébe látogattunk – ott léteznek tiszta magyar, tiszta román és vegyesen lakott falvak –, és a saját szemünkkel láttuk, nagyon is világosan, hogy mindez mit jelent. A falu fiatal lelkipásztora köszöntésünkre az egész falut a templom elé gyűjtötte, férfiakat, nőket és gyermekeket, gyönyörű népviseletben. Egy idős férfi, a falu egyik előjárója elénk állt, s remegő hangon köszöntőt mondott. S mivel valamikor három éven át latint is tanult az iskolában, s annak immár közel hetven esztendeje (a magyar parasztyereknek, ha nem is mindenhol, de latint is kellett

tanulniuk), üdvözlő beszédét latinul mondta, melyet természetesen itt-ott suttogva kíségetett a lelkipásztor. Utána bementünk a templomba, ahol a hívek szigorú ősi rend és méltóság szerint az őket megillető helyre ültek, s ismét felhangzott az ősi, „törölmetszett” ének. Az asszonyok padjában ülve most sem kerülhette el a figyelmemet, hogy a női nem képviselői semmiben sem maradtak alul a hangos és nyers hangú éneklésben. Az ének alatt a lelkész felment a szószékre, és egy hosszabb prédikációt mondott magyar nyelven a „hitnek gyümölcseiről”, miként az Karlak a padtársa megsúgta. (Csak később tudtuk meg, hogy minden vasárnap délután a Heidelbergi Káté egy-egy kérdése kerül sorra, ez alkalommal a 86. kérdésről szólt a prédikáció.) Kimenetelkor a fejkendőss asszonyok szelíd és kedves arcára lettem figyelmes, meg arra, hogy milyen meghittén, szeretetteljesen tekintettek ránk, valamint a fiatal, pártát viselő lányokra, akik a konfirmáció napjától a nászéjszakáig viselhetik ezt a gyönyörű ékességet, s akik gyermeki büszkeséggel mutogatták gyönggyel befűzött hajfonataikat. A szoknyájuk elé felkötött színes kötényük minden bizonnyal még arra a korra utalnak, amikor ez a nép még nagyon is otthon érezte magát a ló hátán, amikor ez a szoknya előtt viselt kötény nem csupán esztétikai igényeket elégített ki. Azt mondták nekünk, hogy a népviselet már csak az Urál hegység egyes vidékein található meg. Egy kislány szalad át az utcán, akinek ruhája színben és formában teljesen elütött a többiekétől. Ő román kislány, a tanító lánya, aki azért kapott kinevezést ebbe a magyar református faluba, hogy ellensúlyozza papot. Amikor sajnálatunkat fejeztük ki amiatt, hogy mennyire magányosan és egyedül érezheti itt magát, mosolyogva világosítanak fel, hogy ezen a posztón dupla fizetés jár. Láttuk az épülőfélben lévő új gyülekezeti házat is. Az utcára néző fronton, egészen fenn a magasban, csupán két kis ablaknak hagytak helyet. Csodálkozó kérdésünkre azt válaszolta a lelkipásztor, hogy elővigyázatosságból helyezték olyan magasra a parányi ablakokat, a falu rendőrének leselkedő tekintete miatt. „Szeretném a gyermekeimet jó magyaroknak nevelni. Nincs

szükségem arra, hogy a rendőr beleskelődjön az ablakomon” – mondta. Egyébként már másnap hallottuk, hogy a lelkipásztort a román rendőrségre idézték, mivel előzetes bejelentés és engedély nélkül gyűjtötte egybe a falu népét az ünnepi eseményre. De ahelyett, hogy eleget tett volna az idézésnek, s jelentkezett volna, Kolozsvárra utazott, Karl előadásaira! Egy parasztporta belső szobájába is beinvitáltak, ahol megcsodálhattuk a szép, régi berendezést, a kelengyés, ládát az ünnepi ruhákkal, és az ősi, élénkpiros hímzést, melyet szorgalmas kezek készítenek és visznek messze földre, esztendőről esztendőre. Ez a nép nagyon szegény és elég igénytelen is. Szereti a hazáját, s nagyon egybeforrt azzal a földdel, mely oly szűkösen termi e nép mindennapi kenyerét. A házak faragott tetőgerince, illetve a gazdagon díszített templomtorony hűséges gondoskodásról tanúskodnak.⁴² Sok mindenről mesélhetnék még nektek a páratlanul szép Erdélyről, a maga szelíd lankáival, festői falvaival és régi templomaival. A vörösen szürkés föld finom paszellszínei az őszi nap szelíd napfényében épp oly elbűvölők, mint a holdfényben tündöklő dombok a világos éjszakákban, miközben autónkkal visszafelé utazunk Kolozsvárra. Kissé nosztalgikusan gondoltunk vissza kedvenc kocsinkra, a Horch-ra, melyben bizonyára most is hegyen-völgyön utazhattunk volna, s e tájat teljesen más oldaláról is megismerhettük volna. Önmagában már az is, hogy Erdély füves legelőin és mezőin a fehér, hosszú szarvú magyar szarvasmarha helyett – Ruedi Leica-jának kedvenc célpontjai – a nagytestű, fekete bivalyok legelnek, egy teljesen más színfoltját adja ez idegen tájkép izgalmas másságának.

Vasárnap reggel kolozsvári szállodánk aijtáján a szálloda egyik alkalmazottja kopogtatott, és érthetetlen németességgel próbálta

⁴² Itt nyilván összetévesztenek két helységet. Vasady emlékezéseiből kiderül, hogy istentiszteleten Nagykapuson (Capusu Mare) voltak. Az említett gyülekezeti ház pedig, két kis ablakával, 1936-ban Körösfőn (Izvoru Crisului) volt épülőfélben, s a templom leírása is erre utal. Sajnos a gyülekezeti levéltárban ma már nyoma sincs ennek a látogatásnak.

tudomásomra hozni – ami csak többszöri próbálkozás után sikerült –, hogy érkezik a király, ezért azonnal csukjam be az ablakomat. Számomra teljesen érthetetlen volt e két dolog közötti belső összefüggés, de hát nem tehettem mást, mint hogy csendben becsukjam az ablakomat. Karl sem értette az összefüggést. Közülünk csak Vasady fogta fel ennek az intézkedésnek az értelmét. Attól félnek – mondta, hogy miközben a király⁴³ átutazik a városon, merényletet követhetnek el ellene, ezért szigorúan megtiltják, hogy az ablakokból integessenek, és virágokat szórjanak! Képtelenek voltunk a szobánkban maradni, így mi is lementünk az utcára, ahol máris hatalmas tömeg hullámozott. A falvakból ide szállított román parasztok – már hajnali 4 órakor hallottuk a kamionok zúgását – azért jöttek, hogy ők is láthassák királyukat. Feketén zsinórozott, gyönyörű, hófehér birkabundájukban és széles karimájú fekete kalapjukban egészen jól néztek ki, legalább is a jobb módúak. De közöttük ott tolongtak a szegény és rongyos emberek is, foltos, szakadozott kabátjaikban, lábukra tekert, összehajtott bőrfoszlányokban, azaz bocskorban. Ritkán láttam olyan szánalomra méltó női alakokat, mint itt és most, Kolozsváron. A járdaszéleken ültek, a fáradtság, a sok munka, s talán a körülöttük visító és éhes gyermekek miatt teljesen elcsigázva és lepusztulva. Még ma is előttem áll annak a szerencsétlen, sápadt és betegesnek tűnő édesanyának a képe, aki a mintegy három éves gyermekének ráncos, aszott mellét kínálta. A benyomások hatása alatt mélyen felindulva tértünk vissza szállodában maradt barátunkhoz.

Nem sok sikerünk volt az elmondottakkal. Gögös tekintettel, mint „egyáltalán nem érdekes” hírt utasította el magától II. Károly király átutazásának hírért. Ugyanis mi elfelejtettük, hogy a Kolozsváron átutazó király egy általa is gyűlölt nép gyűlölt uralkodója. És azt is csak most értettük meg, hogy miért szállítottak ide ennyi falusi embert, ugyanis a város egyetlen

⁴³ II. Hohenzollern Károly 1930. június 8-tól 1940. szeptember 6-ig Románia királya.

magyar polgára sem lett volna hajlandó arra, hogy ezért a királyért a saját küszöbét is átlépje. Így hát a mi számunkra sem maradt más, mint hogy magunk is lemondjunk erről az egész eseményről, anélkül, hogy üdvözöltük volna a városon átvonuló román királyt.

Másnap reggel teljesen megtelt a Teológia díszterme. A pódium előtt elhelyezett, piros plüssel bevont székek szolgáltak díszhelyként. Élénk gesztikulálások közepette Vásárhelyi⁴⁴, Erdély új püspöke prédikált magyarul, akinek elődje, Makkai⁴⁵ kénytelen volt elhagyni az országot, s ma a debreceni fakultás professzora. Őt is magyarul hallottuk prédikálni az egyetem tanévnyitója alkalmából, de sajnos sem ott, sem itt, egy szót sem értettünk. Prédikáció után az ifjú ószövetséges, Nagy András⁴⁶ ünnepi beiktatása következett. Székfoglaló beszédét, bár semmit sem értettünk belőle, türelmesen hallgattuk. Jézus Krisztus nevének állandó emlegetéséből pedig arra következtettünk, hogy

⁴⁴ Itt VÁSÁRHELYI Jánosról (1888–1960), Erdély püspökéről van szó, aki 1936-ban elődje, Makkai helyébe lépett, miután utóbbi a román állam nyomására elhagyta az országot. Okos kompromisszumok révén döntően hozzájárult ahhoz, hogy a Református Egyház a Román Szocialista Köztársaságban mindvégig megőrizhesse esélyét az életre.

⁴⁵ MAKKAJ Sándor (1890–1951). Az Erdélyi Református Egyház egyik jelentős teológusa, vallásfilozófusa. Küzdött azért, hogy bevezessék az Erdélyi Református Egyházban a Heidelbergi Kátét. 1918-tól a kolozsvári Teológiai Akadémia professzora, 1926–36 között az Erdélyi Egyházkerület püspöke. 1936-ban megválik kolozsvári tisztségétől, s még ugyanez év júniusában a Debreceni Egyetem Teológiai Fakultásának rendes tanárává nevezik ki.

⁴⁶ NAGY András (1899–1974). Kolozsvári ószövetséges, aki 1921–23 között Bázelen tanult, 1935-től megbízott, 1936-tól pedig rendes tanár Kolozsváron. Székfoglaló beszédét „Isten szenvedő szolgálja” címen tartotta meg. Egy későbbi levelében megköszöni Barthnak mindazt, amit tőle tanult, hivatkozván a KD 14. paragrafusára, különösen is a KD I/2, 50–132. oldalakra, mint amelyekből nagyon sokat tanult. Lásd: Nagy András levele Karl Barthoz, 1966. május 24. 1959-ben a román hatóságok nyomására kényszernyugdíjba vonul. A gyülekezetek megkeresésére haláláig szolgál, de semmilyen közegyházi megbízatást nem vállalhat.

Wilhelm Vischer nyomdokain halad!!!⁴⁷ Utólag ez be is igazolódott. Eközben én egy gyönyörű lányra lettem figyelmes, aki fekete fejkendővel a fején az ajtó mellől, csillogó szemekkel figyelte az előadót, nyilván jobban megfogta mondanivalóját, mint minket. Ezt követte a hallgatók szubszkribációja. A püspöki köszöntő után a tanárok egyenként fogtak kezét a felvett hallgatókkal, azzal a sápadt kislánnyal is, aki mintha kissé félénken húzódott volna meg férfi sorstársai között. Végül itt is sor kerülhetett Karlnak az Isten kegyelmi kiválasztásáról szóló előadására, melyet a mi hűséges útítársunk azért nem fordíthatott magyar nyelvre, mert román földön magyarországi főiskolai tanárnak tilos a nyilvános megszólalás. Ebben az összefüggésben érdemes megemlítenünk, mennyire fontos és kiemelt Magyarországon a főiskolai tanárok társadalmi pozíciója. Miként a legmagasabb állami hivatalnokoknak, úgy az egyetemi tanároknak is dukál többek között a rendőrök vagy az alacsonyabb rendű vasúti hivatalnokok részéről is a legteljesebb tiszteletadás. Innen hát az a rendkívüli figyelmesség, mely még ellenfeleik részéről is megilleti őket! Tavaszy⁴⁸, a rendszeres teológia kolozsvári professzora veszi át

⁴⁷ Ez így is volt. Lásd a XIII. záró jegyzetben említett, Barthoz intézett levelét, melyben Vischerről mint mesteréről emlékezik, s amelyben az ő „Krisztus-bizonyosságtételek az Ótestamentumban” című tanítását emeli ki.

⁴⁸ TAVASZY Sándor (1888–1951). Az Erdélyi Református Egyház legjelentősebb teoretikusa. 1911 és 1913 között Jénában és Berlinben tanul, de előadásokat hallgat Halléban és Lipcsében is. A nyári vakációk alatt Bodelschwing Bethel/Bielefeld-i intézetében önkéntes kisegítőként szolgál. Hazatérte után, 1921-ben professzornak hívják az egyháztörténeti tanszékre. 1915-ben a filozófia doktora lesz. 1926-tól, a rendszeres teológia professzoraként nyílt alkalm arra, hogy kidolgozza sajátos filozófiai rendszerét. 1923-tól „Az Úr” folyóirat állandó munkatársaként cikkeiben a barthi teológia itteni útkészítője. 1925-ben elvállalja az egyház hivatalos folyóiratának, a „Református Szemlének” főszerkesztői tisztségét. A dialektika teológia hatására jelenik meg 1932-ben dogmatikája, melyben a dialektika teológia gondolatait dolgozza fel. Rendkívüli szerepet töltött be az erdélyi teológiai frontok letisztulásában. Egyike volt a bevezetőben említett Nagyeniedi Teológiai Konferencia előadóinak. 1945–48 között a kolozsvári állami egyetem vallásfilozófia professzora. Állami kényszernyugdíjaztatásáig, de azután is rendkívül széles teológiai és irodalmi spektrumban tevékenykedett.

tisztét, akiről azt tartották, hogy elsőként nyitotta meg Magyarország kapuit a „dialektika teológia” előtt. Ebédre most az ő vendégei lehettünk, de még azt megelőzően, Karl jelenlétében egy igen hosszadalmas ceremónia keretében került sor a közös fényképkészítésre, és egy kicsi és zsenge fácska elültetésére az akadémia udvarán, melynek életben maradásában kételkedem! A Tavaszynál elköltött ebéd azért is emlékezetes, mert teljesen váratlanul, két be nem jelentett vendég tört ránk, akik valósággal kiszakítottak bennünket e parányi magyar társaságból, hogy aztán egy másik szobába visszavonulva hosszasan kelljen tárgyalnunk ezekkel az újonnan érkezett vendégekkel. Ők a szász Lutheránus Egyház képviselői voltak: Karl Reinert lelkész és fiatal unokatestvére, Andreas Scheiner, aki évekkel ezelőtt egy kiváló tanulmányt készített Karl Dogmatiká-járól.⁴⁹ Saját püspöküknek, Glondys⁵⁰-nak határozott tiltása ellenére érkeztek Kolozsvárra, hogy meghallgassák Karlt. Ez a püspök jelenleg egyike azon kiváló püspököknek, akiknek legfontosabb értékük semleges magatartásuk. Így hát nemcsak Barth ajánlatát utasította vissza, hogy Szebenben is tartson előadást, bár erre már évekkel ezelőtt felkérték, hanem papjainak is megtiltotta, hogy Kolozsvárra utazzanak. Egyébként arra hivatkozott, hogy a „német keresztyénnel” is hasonlóképpen járna el! Ezek ketten azonban, saját felelősségükre semmibe vették a tiltást, valószínűleg azért, mert Andreas Scheinert már amúgy is megfosztották hivatalától, a másik pedig éppen éles vitában állt a püspökkel. Velük való korábbi levelezéseinkből mi

⁴⁹ Lásd Ulrich Andreas WIEN: *Briefwechsel zwischen Karl Barth und siebenbürgischen Pfarrern in den Jahren 1930–1947*. Ezek közlését és kommentálását a Barth és Hans Anstein közötti levélváltás kapcsán lásd a *Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde* 18. számában 1995, 147–172., valamint Hans BEYER: *Karl Barth und der Kirchenkampf in Siebenbürgen* című dolgozatában a *Die Spur. Vierteljahresschrift für evangelische Lehrer in Deutschland* 3. számában, 1963. 119–125.

⁵⁰ Viktor GLONDYS (1882–1949) 1932–41 között az Erdélyi Szász Lutheránus Egyház püspöke. Hiába törekedett egyháza egysúlyának megőrzésére, a nemzeti szocialistákkal szimpatizálók lemondásra kényszerítették.

már tudtuk, hogy mindketten vonakodtak belépni a püspök által engedélyezett egyetlen politikai pártba, az ún. Volksorganisation-ba. Így akarták elejét venni az egyház egyetlen párt iránti megengedhetetlen elkötelezettségének. Arról viszont senki sem tájékoztatott bennünket, hogy tiltakozásukat abban vélték kifejezésre juttatni, hogy mindketten nemzetiszocialisták lettek. Csak hosszú és indulatoktól sem mentes tárgyalás során sikerült meggyőzniük Karlt szándékuk és választásuk egyháziasságáról. Meg kellett hajolnunk azon tény előtt, hogy az egyház útja ezen a földön az engedelmesség útja, mely konkrét döntésekben manifesztálódik. Ezeket a döntéseket pedig minden egyház a sajátjaként hozza meg, és bár tapasztalatainkkal és ismereteinkkel mások segítségére siethetünk, őket ez mégsem mentesíti az alól, hogy harcaikat maguk vívják meg és szenvedjék el. Talán eljön a pillanat – és ez szinte elkerülhetetlennek tűnik –, amikor mindkét lelkipásztor úgy fog majd visszaemlékezni erre a beszélgetésre, mint amelyből erőt merítettek. Békességben váltunk el egymástól, s előre örvendeztünk, hogy este ismét együtt lehetünk velük és magyar barátainkkal, annál is inkább, hiszen ez a beszélgetés annyira ritka, szinte egyedülálló esetnek tűnt. A református magyarok és a lutheránus szászok semmilyen keveredésre, közösködéssre sem hajlandók, az pedig teljesen tisztázatlan, hogy konfesszionális vagy nemzeti okok miatt. Karl sürgető kérését, hogy e tekintetben a jövőben egészen másként kellene eljárni, a maga felekezeti korlátokat meghaladó fontosságában nagyon is jól értették a jelenlevők.

Nem szeretnénk búcsút venni Kolozsvártól anélkül, hogy ne tennénk említést a református egyház diakonissza otthonában tett látogatásunkról. Ebben a nagy szegénységben és elnyomásban olyan munka folyik, melyet nagyon sokan irigyelhetnének Kolozsvártól. Orvos, lelkipásztor és a ház főnökhasszonya⁵¹ – ez utóbbi hosszú évek óta áll közeli

⁵¹ PILDER Mária (1888–1966). Teológus, vallásnár, a Diakonissza Otthon igazgatója. 1943-tól Budapesten él, és a Református Nőszövetség szolgálatában

barátságban Hermann Kutter-rel – a fiatal diakonisszák élén példás odaadással vezetik ezt a rájuk bízott drága kincset, mely oly nehezen jött létre, s melyet ma minden külső segítség nélkül kell fenntartaniuk. A szobák példátlanul tiszták és hangulatosak, itt nincs rangkülönbség! A legnagyobb gonddal őrzik és óvják a konyha, a pince és a gyógyszerár készleteit. Hogy mit jelent a kevesen is hűnek maradni, azt itt bárki láthatja. Egy, a kórházhoz kapcsolódó parányi diakonissza otthon átépítése révén sikerült az egyik svájci lelkipásztornak a diakonisszák eddigi szűkös, egy osztályteremben berendezett szállását hangulatos és kényelmes otthonná varázsolni. Remegő hangon, meghatottan számoltak be erről a támogatásról, valamint arról a bámulatra méltó tényről is, hogy a kórház támogatás híján csupán az igazán szűkös táppénzből tartja fenn magát. „Ez egy csoda”, hallottuk nem egyszer.

Megindultan vettünk búcsút erdélyi barátainktól. Mindazok a gondok, melyekkel az anyaországban találkoztunk, itt Erdélyben sokkal súlyosabban jelentkeznek. Azok a kérdések, melyekkel ott szembe találtuk magunkat, itt még élesebben vetődnek fel. Hogy mennyire súlyosak ezek a gondok, azt másnap, Nagyváradon tapasztaltuk meg, az ottani lelkipásztorok közösségében. Karl, bizonyára az általatok is ismert prédikációja⁵² után (melyet a Barmen-Gemarle-i presbitérium jelentetett meg), melyet most az itteni nagytemplomban tartott (ebből az alkalomból magyar palástot adtak rá, és egy sajátos, fekete selyemből készült köpenyfélét), egy egész kis sereg vette körül. Már nagyon kevés időnk volt hátra, ugyanis a püspök úr⁵³ várt vacsorára, amikor is a legégetőbb kérdések egyikét szegezték Karlak: Egyház és nemzet? Miután Karl arra tett kísérletet, hogy a Th. E. h. 47.

áll. Barth számtalan művét fordította magyar nyelvre, s amint leveleiből is kitűnik, szoros barátságban állt Charlotte von Kirschbaum-mal.

⁵² Lásd: *Karl Barth-Gesamtausgabe*. Abt. I: Predigten 1935–1952. Kiadta Hartmut Spiecker és Hinrich Stoevesandt, Zürich 1996. 47–56.

⁵³ SULYOK István (1859–1944). Az 1919-ben alapított püspökséget 1920-tól 1941-ben bekövetkezett nyugdíjba vonulásáig vezette. Ő szervezte meg a Királyhágó-melléki Református Egyházkerület életét, Nagyvárad székhellyel.

füzetének függelékében olvasható votum alapján adjon tájékoztatást, keserűen fakadt ki az idősebb lelkipásztorok egyike: „Hát persze, Ön német és nyugatról jött, hogyan is érthetné a helyzetünket itt keleten!” Hát nem ugyanezt hallottuk egy másik alkalommal, kissé másképpen fogalmazva: „Ön, mint svájci és kálvinista, hogyan is érthetné a helyzetünket!” Hol is történt ez??? Nagyon elgondolkodtatott bennünket ez a közjáték. Jó volt, hogy ilyen nyíltan mondták ki azt is, ami egész utunk során enyhe nyugtalansággal töltött el bennünket. A magyar református egyház még mindig nem döntött, így döntés előtt áll. Az egyház mintha semmit sem sejtene, még mindig az állammal való egységben él, s ha nem csalódunk, előbb-utóbb a vagy-vagy fájdalmas döntése vár rá. A döntés súlya, tekintettel arra az elnyomásra és azokra a súlyos gondokra, amelyeket elsősorban az a két ország között elterülő Erdély népének kell elszenvednie, valósággal belénk fojtja a szót. Amikor Karl Barth a prédikáció előtt azt kérdezte, hogy milyen textust válasszon a számára teljesen ismeretlen gyülekezet előtt, akkor csak ennyit mondtak: ez a gyülekezet egy nagyon is szűkölködő, inkább kétségbeejtő gondok között élő gyülekezet. A mellettem ülő fiatal lelkipásztor halkan csak ennyit mondott erre: „Ezek ‘Őt’ Magyarországról éppúgy kiutasítanak, miként az Németországban is történt.” Attól félek, hogy nagyon is igaza volt. Az egyház népegyházzá válásának akarása és szándéka itt is erős konfesszionálizmussal párosul. Nem ritkán olyan hangokat is hallottunk, melyek gondolatban „Erlangen”-re emlékeztettek. Ha Erlangenben a „lutheranizmusról” úgy beszélnek, mint a német ember számára legmegfelelőbb konfesszióról, úgy a magyar ember is, nagyon is ékesszólóan és meggyőzően, ugyanazt bizonygatja a saját kálvinizmusáról: „A református vallás a magyarok igazi vallása!” Csakhogy ez a református koncepció még vázlatosan is aránytalanul súlyosabb és zártabb formában jelentkezik, hiszen még a pszichológiai és morfológiai vonalak felvázolását sem tartja szükségesnek, hanem nemes egyszerűséggel a kiválasztást követeli meg magának.

E veszélyekkel körülvett, s talán részben már réges-régen e veszélyek áldozatává vált egyház mindenek dacára azon fáradozik, hogy az igét hirdesse, és arra figyeljen. Mindenhol ezt tapasztaltuk, akkor is, ha csupán néhány, olykor már csak egy-két személy maradt az őrhelyén. Éppúgy, mint nálunk, szinte kivétel nélkül ők is a tágabb értelemben vett teológus ifjúsághoz tartoznak. Kétségtelen, hogy ez az ifjú nemzedék Magyarországon is új, egyházi gondolkodásra ébredt. Figyelemre méltó, hogy éppen ennek hatására a még nagyon is mélynek és véglegesnek tűnő elkülönülés és egymástól való elszakadás is, mely egyáltalán nem az Ige iránti feltétlen elkötelezettség jele, hirtelen lazulni kezdett, relativizálódni, s végül már másodlagosnak tűnt. Amikor a fiatal Molnár⁵⁴ lelkipásztor Nagyvárad egyik szószerékére együtt ment fel Karl-lal, s annak prédikációját: „Ne nyugtalankodjék a ti szívetek: higgyetek Istenben, és higgyetek énbennem” (Jn14,1), magyarra fordítva annyira átélte és saját ügyévé tette, mintha saját prédikációját mondta volna, akkor nagyon is jól lehetett érzékelni: itt sokkal többről van szó, mint pusztán fordításról, az az őáltala is meghallott és hirdetett ige volt. Példázatba illő testvériség megélése és története volt ez, még akkor is, ha más-más nyelven is szólt az ige, még akkor is, ha itt egy svájci, amott pedig egy magyar hirdette ugyanazt. Nem tudtunk szabadulni attól a gondolattól, hogy milyen új távlatok nyílhatnak e téren is az ökumenikus együttműködés számára, ha az valóban azok összekapcsolására tesz kísérletet, akik az egyház Ige szerinti értelmezését vallják. Egy ilyen bázison történő együttműködésnek vajmi kevés köze lesz címekhez, világtalálkozókhoz, de annál több a közös teológiai munkához és fáradozáshoz, az egyház számára itt megfogalmazott feladatok tekintetében.

Lassan közeledtünk utunk végéhez. Nemcsak mi, de öltözékünk is az elnyűttség jeleit mutatták! Jóllehet Pilder kisasszony, a diakonisszák főnöknője gondjaink láttán vigasztalt és bátorított: „Neki és Gandhinak minden

⁵⁴ MOLNÁR Károly, nagyváradai segédlelkész. Jó német nyelvismeretének köszönhetően ez alkalomból őt választották tolmácsunknak.

szabad”, mégis egy s más, külsőnkben és bensőnkben is egyaránt arra utalt, hogy a csúcsról már visszafelé tartunk!

Utunk utolsó két stációja Budapest és Pápa volt. Kissé már homályosan derengnek előttem a körvonalak, sajátos módon még a pápai püspöki palota ún. „német szobáját” látom magam előtt a legtisztábban, azt a hangulatos vendégszobát, melynek cserépkályhában pattogó tüze és pislogó lámpafénye csak megerősített abban a lassan érlelődő elhatározásomban, hogy mostantól kezdve minden további összejövettől és ünnepi lakomától távol tartom magam. Eddig és nem tovább! Természetes, hogy még mielőtt a „német szoba” kolostori magányába visszavonulhattam volna, sor került egy vacsorai meghívásra. Ez a meghívás az egész Magyarországon műveltsége és teológiai ítélőképessége által mélyen tisztelt budapesti püspöktől, Ravasz Lászlótól⁵⁵ érkezett, aki feleségével és négy lányával fogadott bennünket, igazán mondénnek mondható otthonában. A lányok hangulata akkor érte el tetőfokát, amikor vacsora közben megszólalt a telefon: Anna főhercegnő szívesen látná teára Barth professzor urat, ugyanis őt nagyon is érdekelné a német egyházak küzdelme, és éppen általa szeretne informálódni. Sajnos erre már nem került sor. Azért mondom, hogy „sajnos”, mert mindenütt úgy beszéltek róla, mint egy rendkívül szellemes és gyönyörű asszonyról. Egyebekben pedig Karl kijelentette, hogy nagyon is szívesen csevegne egyszer egy hercegnővel! Ezután került sor a Református Akadémia színültig

⁵⁵ RAVASZ László (1882–1975). A 20. század egyik legjelentősebb teológusa. Berlinben tanult, 1907-től a kolozsvári Teológiai Fakultás gyakorlati teológiai tanszékének professzora. 1921-ben a budapesti Kálvin téri gyülekezet lelkipásztorává és egyben az egyházkerület püspökévé választják. Rendkívül jelentős, nemzetközi és ökumenikus téren is elismert életművet hagyott maga után. Mint püspököt 1948-ban lemondásra kényszerítik, 1952-ben pedig lelkipásztorként is kényszernyugdíjaztatják. Az 1956-os forradalom alatt ismét vezető egyházi tisztségekkel bízzák meg. A forradalom leverése után azonban a hatalom házi őrizet alá helyezi, s társadalmilag is elszigeteli. Püspökként a magyar parlament felsőházi tagja, egészen annak feloszlásáig. Lásd: RAVASZ László: *Emlékezéseim*. Budapest 1992.

telt dísztermében Karl „A német egyház harcának általános jelentősége” című előadására, majd egy búcsúvacsorára néhány kedves lelkipásztorral, akik közül mindenekelőtt, mint nagyon is nyílt szívű és szimpatikus embert, Szabó⁵⁶ lelkipásztort emelném ki. Útban Pápa felé komoly beszélgetésre került sor. Pápára érkezve a nagyon egyszerű és idős püspöknél⁵⁷ valóban püspöki, ünnepi asztal várt ránk, a túlságosan is fényes, még elődje által épített püspöki palotában. Még egy utolsó látogatás állt előttünk a könyvtárban és a díszteremben, majd egy találkozás Török professzorral, aki szisztematikusként rendkívül szigorú és nehéz utat választva nem kisebb célt tűzött maga elé, mint egy teológiai enciklopédia megírását. Mindez két napba zsúfolódott össze, így hát nem csoda, hogy amikor végre a „német szobában” szállásomra térhettem, igazi kolostori nyugalomra vágytam. S mialatt én végre békében és nyugodtan süppedtem rózsaszín selyemmel vetett ágyamba, szegény Karl még az utolsó előadására⁵⁸ és még egy utolsó társas együttlétre készült. Az ugyancsak erre az alkalomra tervbe vett zenés, vidám előadás Gömbös⁵⁹ halála miatt elmaradt.

Végül következett utunk utolsó szakasza, immár csak hármasban. Vasadytól Győrben vettünk búcsút. 14 napig voltunk együtt, örömben és megpróbáltatásban. Ez alatt a 14 nap alatt jobban megismertük egymást, mint mások hosszú évek során. Nagyon megkedveltük őt. Elsősorban gyermeki humorával, mely a legnehezebb helyzetekben sem hagyta cserben, gyakran tette vidámmá együttlétünket. Bár utolsó, ugyancsak jó hangulatú utunkon így sóhajtott fel: „De jó, hogy legalább az Úr Isten mellett egyetlen istenné sem áll!”; az utazás női részvevőjére nézve komoly fenntartásokat jelez, ez már mit sem változtatott a

⁵⁶ SZABÓ Imre (1891–1953). Budapesti lelkészként jelentős tevékenységet fejt ki a gyülekezetépítés területén.

⁵⁷ MEDGYASSZAI Vince (1868–1952). 1935–43 között pápai püspök.

⁵⁸ „Szabadegyház, hitvallóegyház, népegyház” címen. A sajtó Barth hitvallóegyház iránti elkötelezettségét emelte ki. Dunántúli Prot. L. 1936. (42), 192.

⁵⁹ GÖMBÖS Gyula (1886–1936). Mérsékelt nacionalista gondolkodású politikus, aki 1932. október 1-től haláláig Magyarország miniszterelnöke.

jó egyetértésen. Amikor Karl összefoglaló zárszavában keleti benyomásaira tekintett vissza, és azokat abban a hálás kijelentésben összegezte, hogy ő itt olyan emberekkel találkozott, akiknek kedvéért szívesen visszatérne, s akikre otthon is örömmel fog visszaemlékezni, akkor gondolatban, de szóban is, elsősorban hűséges útitársunkra és kísérőnkre gondolt. Nehezen váltunk meg tőle, és talán még sok mindent mondhattunk volna egymásnak, amit mégsem mondtunk ki. Zakatolva futott be a Budapest–Bécs gyorsvonat a parányi állomásra. Beszálltunk, és integettünk egymásnak, ő pedig nem sokkal később egy ellenkező irányba induló vonatra szállt fel, hogy végre ő is hazatérhessen. Szinte beleestünk üléseinkbe a kimerültség miatt, gondolatban azonban még mindig a mögöttünk gyorsan tovatűnő magyar földön jártunk. 1 órákor már Bécsben voltunk, rövid déli pihenőnk az állomáson töltöttük. Ó milyen egyszerű is az élet ott, ahol a pincér is „májgombócoknak” nevezi a májgombócot. Feltartozhatatlanul rohant a vonatunk nyugat irányába. Este 7 órákor már Salzburgban voltunk. Mivel egyáltalán nem volt csábító a gondolat, hogy egész éjszaka utazzunk, és reggel 5 órákor érkezzünk Zürichbe, így itt szálltunk meg. Bolyongtunk ebben az ismeretlen városban, mely olyan szomorúnak tűnik sötét utcáival és síkátoraival. A hangulatos esti fényben csak úgy szívtuk magunkba a tiszta, téli hegyi levegőt. Egy kevésbé izgalmas krimi filmet követően azon csodálkoztunk, hogy itt minket senki sem üdvözl, senki sem hajlong előttünk, poharainkat csendben és minden további nélkül emelhetjük ajkainkhoz, anélkül, hogy jobbra vagy balra tekingetve, integetnünk és köszöntgetnünk kellene. Boldogok voltunk, hogy itt lehettünk. Mindenképpen jól tett nekünk ez a salzburgi kitérő. Másnap reggel nagy meglepetésben volt részünk, miközben Mozart szülőházába látogathattunk. Karl óvatosan simogatta meg a 6 éves Wolfgang Amadeus parányi hegedűjét, majd apró csemlőjét, melyen a Varázsfuvolát szerezte. A Szent Péter-templom orgonamuzsikája valósággal bekényszerít a templomtérrel a fenséges dómba, melynek magas falai között

éppen egy Mozart-szonáta fájdalmasan vidám hangjai csendültek fel. Mintha megérezte volna az orgonista, hogy mi most honnan jövünk. Egyre szebb lett a kilátás a ködből lassan kibontakozó tájra, annak apránként feltűnő bájaiba. Aztán innen is búcsúznunk kellett. Ismét nagyon szép volt az utunk, át a Tirolon, Innsbruck körül már esti fényben ragyogtak a hegyek, és a télbe burkolózott magaslatok hófehér pompája vörös fényben izzott. Örömmel üdvözlöttük a már ismerős országutakat is, mely itt-ott párhuzamosan szaladt a vasúttal, s melyen alig három hete akkora sebességgel haladtunk keleti irányba. Mintha sokkal régebben lett volna. A világ egy másik darabkája tárult ott elénk, idegen népek számunkra eddig teljesen ismeretlen hétköznapijaiba nyertünk betekintést. Már van némi sejtelmünk e távoli, keleti országok titokzatos másságáról. Magyarország jelenti számunkra a felénk vezető hidat, legalább is egy darabon. A világ sokszínűsége és sokrétűsége bizonyára megrémítene a maga teljes szépségében és titokzatosságában, ha mindezt nem abban az egységben látnánk, melyben az ellentmondások és az ellentétek elvesztik jelentőségüket.

A magyarok egyháza a mi egyházunk is, mi is hozzá tartozunk, miként mi is az övéik vagyunk, és ők is hozzánk tartoznak. Az egyház számára csak egy átmeneti, beteges állapot lehet az, ha még mindig fájdalmas elszakítottságban és tudatlanságban kell egymás mellett élnie, ha népek és nemzetek egymástól való elkülönülését és elszakítottságát a sajátjaként kell megélnie és elfogadnia. Az egyház egységének megvallása nem jelenti a teremtés sokrétűségének figyelmen kívül hagyását, a kettő nem azonos. Majd eljön az idő, amikor jót tesz, azaz hatásos lesz, és jól esik erről a sokrétűségről beszélni. Ma minden jel arra mutat, hogy alapos okunk van könyörögni ennek az egységnek az újrafelismeréséért, melynek birtokában majd új szavakkal és kifejezésekkel megajándékozottan hirdethetjük ezt az egységet.

Este 11 órakor „hűtlen-hű barátunk” várt bennünket a Zürich-i nagyállomáson. Egy jó óra múlva már a „mi” Berglink ismerős deszkafalai között voltunk.

Ezt a levelet kisebb-nagyobb megszakításokkal írtam, s mivel időközben a karácsony is kopogtat ajtóinkon, s bár nem így szerettem volna, hadd érkezzen hozzátok e levél az én szerény karácsonyi ajándékomként.

Mindnyájatokat K. B.-tal együtt sok szeretettel köszönt
L. v. K.

Tudósítás Karl Barth professzor magyarországi útjáról

Basel, 1948. április 17.

Hellstern⁶⁰ volt a neve annak a lelkipásztornak, aki, miután egy svájci segélyszervezet megbízásából Magyarországra utazott, azzal a határozott benyomással tért haza, hogy Magyarországon az egyház olyan helyzetben van, amelyre más országok protestáns és főleg református egyházainak odafigyelnie nem csupán fontos és érdemes, de számukra talán, éppen most nagyon sokat jelenthet Karl Barth teológiai útmutatása és biztató szava. Hellstern az ügyet annyira fontosnak és halaszthatatlannak tartotta, hogy magunk is nyomban egyetértettünk vele. Ezért egy Párizsba küldött táviratban az ott megtartandó, eredetileg tavaszra időzített konferencia ősze való halasztását kértük. Miután a kérést elfogadták, Karl Barth levelet írt a budapesti püspöknek, és értesítette, hogy hajlandó Magyarországra menni. Ebben azt is kérte, hogy közölje, mit várnak ott tőle. Ravasz püspök nem is keveset kért gyors válaszában. Egy március hó 22-ől április hó 10-ig terjedő részletes programot javasolt. Véglevelét ezekkel a szavakkal zárja: „Hogy mit várunk Öntől? Úgy lennénk, ha e rövid idő alatt is képet alkothatna helyzetünkről, evégett jó lenne, ha ön is hasznosnak tartaná, hogy sor kerülhessen a teljes magyarországi protestantizmus képviselőivel való elbeszélgetésre. Másodszor, ennél is fontosabbnak tartjuk, ha itt és most elmondaná, hogy számunkra mi legyen a mérvadó. Istennek bizonyára tervei vannak velünk, és ő már elhatározta, mit lép és intézkedett. De hogy mindezek, a magunk belső és külső következményeivel együtt, ránk nézve milyen magatartást követelnek, hogy ezek között milyen felelősségek állnak fenn, hogy ezek népünk és egyházunk számára mit jelentenek, azt éppen Öntől szeretnénk hallani.” Karl Barth 1948. március 6-án a következőket válaszolta:

⁶⁰ Hellstern HELLESTERN (1902–) 1945–1968 között a HEKS igazgatója.

„Mélyen tisztelt Püspök Úr, ami a látogatásomat illeti, ne tápláljanak olyan túlzott reményeket, mint amilyeneket levele sejtet. Én nem vagyok próféta, csak egy professzor, így hát bizonyosan nem vagyok Isten terveibe sem beavatva. Így hát bizonyos, hogy nem leszek abban a helyzetben, hogy néhány nagyon is korlátozott mérlegelésnél és kitekintésnél többet nyújthassak. Ezért nagyon kérem, hogy érkezésemet ne túl hangosan, csupán közepes hangerővel – mezzoforte! – hirdessék meg, különben nagy lehet majd a csalódás...”

Március 16.-án, a Rigi-Kaltbad-i Bellevue szállodában, ahová Rosemarie hívott meg néhány napi pihenésre, telefonon értesítettek, hogy a szükséges vízum Budapestről Bernbe érkezett. Szóval mégis lesz belőle valami! Az előadások főbb tételei már készen voltak. Március 22-én a Swissair gépe Zürich-Dübendorfból felszállt velünk. Még egy utolsó intés hűséges kísértőnknek, Dr. Arthur Frey-nek⁶¹ és Friedrich Herzog-nak⁶² majd gépünk mintegy két óra alatt, Bajorország fölött repülve, Prágába vitt. Rövid megálló után, miközben a svájci gépet egy Mazlovet-re (magyar-szovjet gép) cserélték, du. 4 órakor Budapesten földet értünk. A repülőtérén Pap⁶³ és Kovács⁶⁴ professzorok, és más magyar barátaink vártak ránk. A Református Gimnáziumban szállásoltak el, ahol a nagyon kedves és segítőkészen angolul beszélő Draskóczy⁶⁵ lelkész-igazgató vendégei lehettünk. Nyomban rövid sétára indultunk a budapesti

⁶¹ ARTHUR FREY (1889–1955) 1931 és 1955 között a svájci Evangelischer Pressedienst vezetője, de vezette a neves kiadót, az Evangelischer Verlag Zollikont is.

⁶² FRIEDRICH HERZOG (1925–1995) 1948/49-ben Bazelben tanult, majd tanulmányai végeztével az Amerikai Egyesült Államokban lett a rendszeres teológia tanára több egyetemen is.

⁶³ PAP László (1908–1983) református teológiai tanár, a budapesti Teológiai Akadémia dékánja, egyházkerületi főjegyző a Dunamelléki Református Egyházkerületben, a Ráday Gyűjtemények főigazgatója.

⁶⁴ KOVÁCS J. István (1880–1965) 1914–1945 között a budapesti Teológiai Akadémia tanára.

⁶⁵ DRASKÓCZY István (1906–1987) a budapesti Lónyay utcai Református Gimnázium vallástanára, majd igazgatója. 1952-től Mezőszilaszon volt lelkész.

éjszakában, melynek során azokat a hatalmas károkat, melyek elsősorban Budát érték, inkább csak sejtettük, mintsem hogy láttuk volna. Ugyanaz a csodálatos látvány fogadott, ami 12 évvel ezelőtt is oly rendkívüli hatással volt ránk, a Duna jobb és bal partján épült főváros ragyogó fényeivel. Egy kávéházban, némiképpen hamisan csengő cigánymuzsika hangjai mellett ismerkedtünk meg a budapesti esperessel, Szabó⁶⁶ lelkipásztorral és egy másik, Viktor⁶⁷ nevű lelkipásztorral, s ezzel zárult a napunk. Másnap autóval Bodoki⁶⁸ lelkipásztor kíséretében, aki a budapesti Diakonissza Otthon vezetője, s aki ettől kezdve állandó kísérőnk és tolmácsunk maradt, Miskolcra Sárospatakra mentünk. Miskolc azért említésre méltó, mert egyike a négy református püspöki székhelynek, ahol Enyedi Andor⁶⁹ püspök, nagyon is életrevaló és okos feleségével együtt, rendkívül barátságosan fogadott bennünket. Itt figyeltünk fel ismételten arra, hogy miként is értelmezik a magyarországi teológusok püspöki méltóságukat. „Én csak egy lelkipásztor vagyok, aki mindig elérhető saját gyülekezete mellett sok-sok más lelkipásztor számára, akik reggeltől-estig jönnek és mennek” – mondta mosolyogva s mi ezt el is hittük neki. Először az ő feleségétől hallottam, hogy miként törtek be az oroszok, valahogy úgy, ahogy valószínűleg a keletnémet zónában is mondják, csak azzal a különbséggel, hogy ott úgy tekintettek az

⁶⁶ SZABÓ Imre (1891–1955) templom- és gyülekezetépítő lelkipásztor, a Budapesti Egyházmegye esperese. 1951-ben állásából állami nyomásra elmozdítják és Bujon lesz lelkész.

⁶⁷ VIKTOR János (1888–1954) református vallástanár. 1925–1932 között teológiai tanár Budapesten, 1949-től újra teológiai tanár. 1945–1954 között egyházkerületi főjegyző a Dunamelléki Egyházkerületben.

⁶⁸ BODOKY Richárd (1908–1996) a Philadelphia Diakonissza Egyesület és a Bethesda kórház vezető lelkésze, 1946–1955 között konventi diakóniai előadó, majd a külügyi osztály munkatársa.

⁶⁹ ENYEDI Andor (1888–1966) 1942-től a Tiszáninneni Egyházkerület püspöke. 1951-ben a vezetése alatt álló egyházkerület nem hajlandó a Sárospataki Teológiai Akadémia megszüntetését kimondani, ezért az egyházkerületet megszüntetik. 1955-ig miskolci lelkész, majd innen megy nyugdíjba. Haláláig váci kényszerlakhelyén élt.

oroszbetörésre, mint a háború egyik, fölöttük is átcsapó, távoli hullámára, mely alkalomról-alkalomra, keletről indulva Magyarországon is átcsapott. S miként egy-egy nagy vihar előtt, ez előtt is kénytelen meghajolni az ember, hogy aztán ismét felegyenesedve egyszerűen megállapítsa: „Még élünk!” Gyakran hallottuk ezt a két szót, valahányszor, látván a még mindenütt jelenlevő romokat, részvétellel kérdeztük, hogy mindez milyen is lehetett. Ezen szörnyűség már a múlté, és nem foglalkoznak vele különösebben. Nem mennek át vádaskodásba, mert nem tagadják le saját vétküket. (Természetesen vegyének tekintetbe, hogy mi szinte kizárólag csak gyülekezeti tagokkal beszélgettünk.) Sőt még olyan kijelentéseket is hallottunk, hogy ennél rosszabb kellene, hogy legyen, megérdemelték, és talán csak akkor térhetnek észhez. Ezek nem megszokott, üres frázisok, ugyanis az a valóság, mely mögöttük húzódik meg, s mely előttük feltárulkozik, ehhez túlságosan is kemény és kérlelhetetlen. Talán megkockáztathatjuk annak kimondását, és gondolom, hogy nem is tévedünk, hogy a magyar nép egy mélyen megalázott nép, mely menekülni sem próbál ezelől. Büntudata, éppenséggel szociális vonatkozásban is, őszinte. Karl Barth első előadását Miskolcon, a gyülekezeti teremben tartotta meg „A valóságos egyház” címen, du. 3 órakor. Bodoki fordított. Azután Sárospatakra mentünk. Estére érkeztünk meg a Református Kollégiumba, melynek bejárata előtt a diákok háromszoros vivattal köszöntöttek. A fakultás tanácstermében vártak ránk a tanárok, közöttük Nagy Barnabás professzor is, aki 1933-ban Bonnban tanult és most a fakultás dékánja, valamint a gyakorlati teológia professzora, Szabó Zoltán⁷⁰, akivel 12 éve ugyanitt találkoztunk. Mint akkor, most is a gyönyörű angol internátusában szállhattunk meg. A háború alatt Sárospatak láthatóan nem sok kárt szenvedett, így az általunk már ismert épületeket és helyeket újra láthattuk. Nagy professzor lakásán már az első este sor került egy Magyarország

⁷⁰ SZABÓ Zoltán (1902–1965) 1926-tól a Sárospataki Teológiai Akadémia gyakorlati teológiai tanára. Az Akadémia megszüntetése után, 1951-től Ófehértón, később Moszlajon lelkész.

politikai, és különösen is egyházi helyzetéről szóló beszélgetésre. A részletektől most eltekintünk, de az összbemérés bizonyára abban foglalható össze, hogy a magyar nép 1945-ben hajlandó volt tág teret nyitni a szocializálódás előtt, saját szociális visszasságainak és hibás politikájának ismeretében. A magyarok többsége ezen felfogását az első választások alkalmával elég egyértelműen kifejezésre juttatta, amikor is a polgári oldal és a gyáriparosok csak elenyészően kis százalékot értek el. A legtöbb szavazatot a Kiszgazdapárt szerezte, 57 %-ot, a szocialisták és a kommunisták 17, 3 %-ot, az ún. jobboldali pártok viszont csak 9 %-ot. A két év múlva sorra kerülő választás a kommunisták erős politikai nyomása alatt következett be, és nem is nyújthatott világos és egyértelmű képet a választók valóságos véleményéről. Ennek a következménye az lett, hogy egy jelentős ellenzék került szembe a „népi demokráciával”, mely ellenzék pillanatnyilag teljesen tehetetlennek tűnik, mivel a rendőrség és a hadsereg a marxisták kezében van. Még működik a koalíciós kormány, élén a református teológussal, Tildy⁷¹-vel. A leghatározottabb ellenzéket a katolikus egyház képviseli, melynek bíborosát⁷² Magyarország „legvakmerőbb” emberének nevezik. A katolikus egyház nem-je alapvető, hiszen itt rendszer és rendszer, illetőleg két front állt szemben egymással. A református egyház nem akarta, és nem is választhatta ezt az utat, ha továbbra is egyházként akart gondolkodni, beszélni és cselekedni. Kezdetől fogva sokkal pozitívabban viszonyult az új államhoz illetőleg Magyarországnak az „urak országából” a „nép országává” való

⁷¹ TILDY Zoltán (1889–1961) református lelkész, a Kiszgazdapárt alapító tagja. 1945 november 15-től miniszterelnök, majd 1946. február 1-től 1948. augusztus 3-ig köztársasági elnök. Ezután háziőrizet alatt élt. Az 1956-os forradalomban személye előtérbe került, ezt a visszarendeződő politikai rendszer 6 év börtönnel honorálta.

⁷² MINDSZENTY József (1892–1978) az idő szerint Magyarország legrangosabb közjogi méltósága, 1945–1974 között esztergomi hercegprímás, bíboros. 1948 és 1956 között egy koncepció per áldozataként házi őrizetben élt. 1956 után 1971-ig a budapesti amerikai nagykövetségen élt politikai menekültként, majd innen Ausztriába távozott, és haláláig Bécsben élt.

átalakításához. Felismeri, hogy nem vállalhatja egy ellenséges front szerepét, de esetről esetre igent vagy nemet kell mondania. Ugyanakkor azt is elismeri, hogy a múltban hibákat követett el, ezért most el kell viselnie, ha az állam jogainak egy részét csorbítja, visszavonja, és néhány területről ki is szorítja. Ez azonban nem jelenti azt, hogy nem fog egyértelműen és világosan megnyilatkozni, amikor szólnia kell. Ez szükségszerűen azzal a következménnyel jár majd, hogy útja a világ szemében sokkal töredezettebbnek tűnik, mint a római katolikus egyházé. A katolikus egyház, nagyon is imponáló módon, a nemzeti Magyarország képviselőjeként jelenik meg, egyenesen a „Mária a szent koronával” önmeghatározásig ragadtatja magát, templomaikban a mise végén a himnusz éneklék. (Mellesleg a katolikus egyházon belül is létezik egy, a fenti megfogalmazással és állásfoglalással szemben álló belső ellenzék, melyet egy püspök irányít. Feltételezhető azonban, hogy ez a katolikus egyházon belüli ellenzék nem csupán megtűrt, de egyenesen kíváncsi is.) A református egyház útja egy nagyon is keskeny útnak tűnik a katolikus egyház említett magatartása és saját, állammal szembeni kapitulációja között. Pillanatnyilag az állam a református egyháztól egy elvi igent szeretne elnyerni, hiszen – dacára számszerű kisebbségének, csak mintegy 20%-át adja a magyarságnak –, az egyház az ország történelmében mindig jelentős szerepet játszott. Éppen azokban a napokban, amikor ott voltunk, került napvilágra ezen elvárás világosan és egyértelműen. Az egyik kommunista miniszter a sajtóban szólította fel a református egyházat, hogy végre valljon színt, és határozza meg egyértelműen az álláspontját. E cikk egy olyan vitasorozat indított el, amely ha folytatódni fog, s úgy néz ki, hogy folytatódni fog, akkor adott körülmények között, talán rövid időn belül is képes lesz az egyház ma még látszólag rendületlen helyzetét befolyásolni. Biztató volt azonban látnunk, hogy ebben a kérdésben milyen egységes az egyház és a teológia állásfoglalása, hogy mennyire bátran szállnak szembe az egyre erősödő nyomással. Mindenütt hasonló problémákkal, de

összességében ugyanazzal az eléggé egységes állásfoglalással találkoztunk, így abban reménykedhetünk, hogy itt *egy* egyház szól és cselekszik. Figyelemre méltó, hogy Karl Barth még itt Svájcban megfogalmazott tézisei milyen erősen ebben az irányba mutatnak, s ilyenformán előadásai inkább az egyháznak ezt a magatartását igazolták, semmint új irányt mutattak volna.

Sárospatakon két előadást, Budapesten hármat tartott. Utazásai során, választás szerint más-más helyeken hol az egyik, hol a másik előadásra került sor, leggyakrabban „Az igazi egyház” címűre. „A ma ifjúsága, annak öröksége és felelőssége” című előadása, mellyel a sárospataki előadássorozatot indította, váratlan és viharos tetszést aratott „az ifjúság” – egyetemisták, seminaristák, gimnazisták – körében. Nagy professzor ezt a sikert azzal magyarázta, hogy ez az ifjúság eléggé „reakciós”, így bizonyos pontokon, mint pl. a helyesen értelmezett „libertas”-ra, és a saját értelem használatára való buzdításban „sapere aude” (Kant) saját ellenzéki magatartásuk igazolását vélték felfedezni. Természetesen Barth ezt nem igazán így gondolta, s ilyenformán célszerűnek tűnt az előadás budapesti megismétlése előtt egy olyan megjegyzést beiktatni, hogy az előadásban elhangzó felhívás és biztatás nem kizárólag a magyar, hanem a ma élő egész európai ifjúságnak is szól!! A három előadás közül a leghosszabb és talán a legaktuálisabb, „A keresztyén gyülekezet a váltakozó társadalmi rendszerek sodrában” című, több mint négy órában tartott, a fordítással együtt, melyet felváltva Bodoki lekipásztor és Nagy professzor végeztek.

Bár a szünet után a hallgatóság eléggé megfogyatkozott, de a leghűségesebbek és legkitartóbbak meglehetősen jelentékeny része, a miskolci Enyedi püspökkel az élen, estig kitartott. Nagyon szép volt a másnap reggeli séta a városon át a Rákócziak szép, ősi várához. Ők alapították a Református Akadémiát és az iskolát. A várban, amelyben utoljára Windischgrätz herceg lakott, ma egy lány-népfőiskola működik. A népfőiskola jelenlegi vezetője a helység rendkívüli szépsége megkövetelte gonddal és hozzáértéssel vette kezébe az építészetileg oly vonzó, a tájba

szépen illeszkedő épületet. Fő segítője Kovács professzor felesége, aki férjével és gyermekeivel az orosz megszállás idején gyülekezetét hátrahagyva, ennek az iskolának lett az igazgatónöje, férje pedig Budapesten, a Református Konventnél kapott állást. Kovács nagytiszteletű asszony maga is teológiát végzett s rövid, angol nyelven folytatott beszélgetésünk mély nyomot hagyott bennem. Személyében is szembesültem a keleti emberek azon képességével, hogy az adott helyzethez alkalmazkodjon, anélkül azonban, hogy azt kritikátlanul fogadná. Meglehet, hogy ez a magatartás alkalomadtán bizonyos letargiává változhat ugyan, de ha valaki a nyugati világ izgalmi közül érkezik ide, szégyenkezve kell megállapítania, mennyivel jelentéktelenebbnek, kevésbé fontosnak tartja önmagát az itteni ember. Hosszadalmas autózásunk során, keresztül-kasul Magyarországon, az is feltűnt, milyen nagymértékben meghatározhatja, milyen feltűnő és sajátos keret közé szoríthatja ez a hatalmas alföld az itt élő ember alakját, megjelenését, hangját, hogy az a hely, ahol ez az ember él, vizuálisan is mennyire egészen más.

Következő úti célunk Debrecen volt, a kálvinizmus fellegvára. Időben érkezünk, nagycsütörtök este még Révész Imre⁷³ püspököt is köszönthettük. 12 évvel ezelőtt egyháztörténésként ismerhettük meg. Éppen úrvacsoraosztásra készült. Több mint ezren vettek úrvacsorát. Magyarországon ma nagyon magas az istentiszteletek látogatottsága és az úrvacsorával élők száma. A nagypénteki istentiszteleten magam is meggyőződhettem erről a Nagytemplomban, melyet éppen most nyitottak meg újra a háborús károk helyreállítása után. Karl Barth a Máté 5,5 alapján hirdette az ígét, Bodoki lekipásztor pedig fordított. „Boldogok a szelídek, mert ők örökségül bírják a földet.” Én a nők között ültem, Dr. Koppányi Mária, a leánygimnázium igazgatónöje mellett. Nála voltam elszállásolva, Karl pedig a Református Kollégiumban. Sok könnyes szemet láttam, többen halkan sírtak

⁷³ RÉVÉSZ Imre (1889–1961) 1938–1949 között a Tiszántúli Református Egyházkerület püspöke, egyháztörténész. 1949-ben minden egyházi tisztségéről és lelkészi jellegeről is lemondott, és haláláig Budapesten élt.

is. Bonnra gondoltam meg Németországra, hiszen ott is így volt. Amikor a szószéken németül és magyarul felhangzott az ige: „És az Isten eltöröl minden könnyet az ő szemeikről, és a halál nem lesz többé”, mintha mindannyian, mintha mi mindannyian együtt láttuk volna magunkat benne, önnön nyomorúságunkban és vigasztalódásunkban. A debreceni egyetem szép nagy épülete sértetlenül áll, s itt gyülekeztünk össze délután, a Teológia képviselőivel találkoztunk. Ez alkalommal Karl „A keresztyén gyülekezet a váltakozó társadalmi rendszerek sodrában” című előadásának csupán főbb téziseit ismertette. Örvendezhettünk, hogy közöttünk volt Török István is, Karl régi barátja és tanítványa, még a münsteri (Vesztfália) időkből, aki ma a debreceni egyetem szisztematikusa (etika). Itt volt még többek között az ószövetséges Czeglédi professzor is⁷⁴, akit röviddel ezelőtt, bázeli látogatása során ismertünk meg. A beszélgetés során rendkívüli érdeklődést tanúsított egy fiatal újszövetséges, Pákozdy László⁷⁵, aki jól ismerte Cullmann „Krisztus és az idő” című könyvét. Ennek ismeretében, valamint exegetikai tanulmányai alapján kifogásai és fenntartásai voltak Karl dogmatikájának időfogalmával kapcsolatosan. Felesége német, akivel hallei tanulmányútján ismerkedett meg, és aki sokat mesélt nekem Magyarország közelmúltjáról és jelenéről. A jelenlévők egy része a háború során mindenét elvesztette. Ruházatuk nagyobb része Amerikából érkezett, ahol Vasady professzor gyakran szervezett gyűjtést egykori szülőföldje számára, de Svájcban is érkezett segítség. A hála és köszönet mindazért, amit éppen Svájc tesz értük, szégyenkezésre készítetett. Mindegyre megfigyelhettem, hogy pusztán csak „Svájc” nevének kiejtése valamiféle sóvár ragyogást varázsolt az arcokra. „Ó igen, Svájc,

⁷⁴ CZEGLÉDY István (1910–1966) A Prágai Keresztyén Békekonferencia alapító tagja. Egyebekben a levél tévesen nevezi ószövetségesnek, szakterülete az Újszövetség kutatása volt. Tevékenyen részt vett a bibliafordítási munkálatokban.

⁷⁵ PÁKOZDY László Márton (1910–1993) református teológus, 1945–1964 között Debrecenben, majd 1965-től Budapesten teológiai professzor.

ott valóban béke van” – mondogatták, s legtöbbször hozzáfűzték: „Milyen jó, hogy ez létezik.” Ennek ellenére sem kértek tőlünk soha semmit, hacsak könyvet nem. Azt is el kell mondanunk, hogy a magyarok nem éheznek, legfeljebb azok, akik képtelenek a meglévő élelmiszerekből vásárolni. Ez a nagy különbség Németországhoz képest. A háború utáni első években ott is súlyos ellátási zavarok lehettek, de ma már elismerik, hogy ezek a nehézségek megoldódtak, még ha az áremelkedések miatt nagyobb önmegtartóztatásra is van szükség.

Ezen a beszélgetésen Révész püspök is jelen volt, aki azon üdítő kijelentést tette, hogy „A református püspökök Magyarországon antiepiszkopálisak!!” Másnap reggel, nagyszombat reggelén Karl Barth tartott előadást „A valóságos egyház” címen, melyhez Révész tartott szép bevezetőt. Karl Ravasz püspökhöz írt levelének azon részére hivatkozott, ahol azt olvassuk, hogy ő csak professzor és nem próféta. Erre való tekintettel mondta Révész, hogy az utóbbi 12 esztendőben a teológiai professzor palástja alatt mintha áttetszett volna a „remetecsuha”. Majd a következő köszönő szavakkal fejezte be bevezetőjét: „Hálásan köszönjük Önnek, hogy az utóbbi 12 esztendőben bennünket, magyar reformátusokat is oly gyakran és oly szerető szívvel tanított, intett, bátorított és vigasztalt. Köszönjük, hogy nem vette rossz néven, hogy azt az örömezenetet, melyet az egyház Ura Ön által is küldött, sajnos nem mindig szívleltük meg oly mértékben, amint arra Ön intett bennünket. Az a tény azonban, hogy ismét itt van közöttünk, és ama régi szeretettel hirdeti nekünk az ígét, nem csupán azt jelenti számunkra, hogy a szeretet mindent elfedez, mindent hisz, mindent remél, mindent eltűr, és soha el nem fogy, de azt is, hogy még van időnk, hogy még nem jött el ama nap, és még cselekedhetjük annak dolgait, aki elküldött bennünket...”

Korábban Karl feladatát Keresztelő János kinyújtott ujjához hasonlította. „Hát ígérjük meg Karl Barthnak, hogy örvendező várakozással és feszült figyelemmel fogunk figyelni erre a kinyújtott ujra. Ugyanakkor csak azt szabad és csak azt fogjuk

látni, akire ennek a tudós és világhírnévre szert tett, nagyon alázatos Krisztus-szolgának és nemzedékünk VDM-jének kinyújtott uja mutat: Jézus Krisztust!” Bár Révész püspök az elején kissé szigorúnak tűnt, később azonban szinte minden alkalommal nagyon közvetlen is tudott lenni. Mellette ültem a záróebéd alatt, ekkor tudtam meg tőle, hogy mennyi nehézségen ment át ez az ember az utóbbi esztendőiben. Nagyszombat délután, több mint ötórai utazás után érkezünk meg Bodokival Budapestre. Karl a fülkében egy kislányt szórakoztatott, állathangok utánzásával. A kicsinyek között ez az ő „nemzetközi nyelve”. Már este volt, amikor befutott a vonatunk a Nyugati pályaudvarra. Nagy meglepetésünkre és örömünkre Bodoki lelkipásztor autója várt ránk, mely várakozásunkkal ellentétben nem a Református Gimnáziumba, hanem egy gyönyörű villába vitt, mely a budai Istenhegyen épült, és a korábbi miniszter, Zsindely tulajdonát képezi⁷⁶. Felesége⁷⁷, egy minden tekintetben rendkívüli asszony ma a Magyar Református Nőszövetség vezetője. Erdélyből származik, igazi művészhettség. Korábban az egyik budapesti színház divattervezője volt, sőt még egy sikeres filmet is rendezett. A háború óta egész életét az egyház építésének szentelte, villáját egyházi konferenciák, mindenekelőtt a Nőszövetség rendelkezésére bocsátotta. Ez utóbbit Pilder Máriával közösen, már amennyire ezt a hallottak alapján megítélhetem, sikeresen és eredeti módon irányítja. Férjével együtt kiköltözött házuk kis kertészlakába. Nagyszombat estéjén tárt karokkal várt ránk otthona ajtajában, s egyszerre nyújtotta mindkét kezét, az egyiket Karlnak, a másikat nekem. Már az első pillanatban összebarátkoztunk. Végre finom, puha ágyban

⁷⁶ ZSINDELY Ferenc (1891–1963) politikus, előbb a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium politikai államtitkára (1938. február – 1939. március), majd miniszterelnöki államtitkár (1938–1943), ezt követően 1943/44-ben kereskedelmi és közlekedésügyi miniszter.

⁷⁷ ZSINDELYNÉ TUDÓS Klára (1895–1980) az Országos Református Nőszövetség vezetőjeként komoly evangelizáló és szervező munkásságot fejtett ki. A kitelepítések következtében Balatonlellén élt, majd Apró Antal közbenjárására Budapesten kapott lakást.

alhattunk – az iskolai ágyak érthető módon kissé kemények voltak. Saját fürdőszobánk is volt, s úgy éreztük magunkat, mintha szabadságon lettünk volna. Másnap reggel a gyönyörű nappaliban, egyébként itt volt a könyvtár és a zongora is, órákig olvashattunk és írogathattunk. 11 óra körül lépett be a ház ura, akivel előző este nem találkoztunk, magával hozva vendégként Ravasz püspököt. A ház ura is pillanatok alatt belopta magát a szívünkbe, miközben felesége nőszövetségi munkájáról áradozva mondta, hogy ő maga nagyon kedveli a magányt, és kezdetben el sem tudta volna képzelni, hogy felesége munkája révén ő maga is annyi érdekes és vidám dolgot tapasztalhat meg. „Tudják, a mi Urunk végtelenül lovagias. Ha valamit oda adunk neki, azt tízszerezsen kapjuk vissza.” Valóban mindketten a nagyon gazdagon megajándékozott emberek benyomását keltették bennünk, és talán ez az, amiért oly jól érezheti magát náluk az ember. Délután más vendégekkel együtt egy hölgy gyönyörű zongorajátékát hallgathattuk, aki felállva a zongorától így szólt: „Nem felejtettem el Professzor Úr, hogy Ön Mozartot szereti!” Este egy albumban Zsindelyné filmjének képeit nézegettük, s közben a film keletkezéséről beszélt, rendkívül szórakoztató módon. Annyira szép és nyugodt volt ez a nap, hogy még álmunkban sem mertünk volna ilyenre gondolni.

Húsvét hétfőjén Bodoki autójával indultunk városnézésre. Láttuk a teljesen lerombolt budai várat, melyben a német megszálló sereg hetekig kitartott, mígnem az oroszok egy meghamisított német paranccsal, hogy tudniillik megérkezett a felmentő sereg, ki nem csalogatták őket. Ami ezután következett, az valóságos mészárlás volt. A minden oldalról rájuk zúduló sortűz szinte az utolsó szálig minden férfit, nőt és gyermeket lekaszált. Így ért véget a háború Budapesten, ahol az utcákat is mindenhol holttestek borították. Lakói hihetetlen borzalmakat álltak ki. Még folyt a közelharc, s az istenhegyi kertben is lövöldöztek még, amikor Zsindelyné 75, az utcáról bemenekített gyermeket a saját otthonában gondozott és védelmezett. Ebédre Bodoki lelkész a Diakonissza Otthonba vitt, majd egy rövid

együttlétre a saját otthonába hívott meg. Bodoki félig bázeli, édesanyja Vischer lány, ő maga pedig még ma is folyékonyan beszél a bázeli németet s a magyarok között nagyon svájciasnak, vagy legalábbis „nyugatinak” hat. Nála ismerkedtünk meg Péter lelképásztorral⁷⁸. Összes találkozásainkat egybevetve, talán ez volt az, amely a legjobban lebilincsel és később is foglalkoztatott bennünket. Ő is a Diakonissza Otthon lelkésze, de csak prédikál és bibliaórákat tart, ugyanis, mint Tildy miniszterelnök főállású titkára, állami tisztviselő. Tildy kérte fel őt erre a feladatra. Ők a nácik elleni ellenállás idején kerültek nagyon közel egymáshoz. Péter elfogadta ezt a megbízást, részben Tildy iránti hűsége, részben azon véleménye okán, hogy éppen ezen a területen gyakorolhatja azt az engedelmisséget, melyet véleménye szerint a református egyháznak is gyakorolnia kell. Ő maga is tisztaban van nem csak azzal a bűnnel, melyet a Református Egyház magára vállalt, de a bűn büntetésének elkerülhetetlenségével is, melynek előbb-utóbb be kellett következnie. Teológiailag nagyon közel áll Karlhoz. Fontos megbeszéléseikre nem mások előtt, hanem négy szemközt került sor. Mindenesetre, ennek következményeként Karl őt igazán bizalmába fogadta, és részéről Péter lelkész bizton számíthat komoly támogatásra azon a magányos és nehéz úton, melyen járnia kell. Húsvét hétfőjén operába vitt, ahol Verdi Álarcosbálját a királyi páhollyal szomszédos páholyból nézhettük végig. A mögöttünk lévő két szék üresen maradt, állítólag két fontos orosz számára tartották fenn, akik mégsem jöttek el. Bodoki is ott volt, a feleségével együtt, s az előadás után mindnyájan egy nagy és zsúfolt kávéházba mentünk, ahol előbb egy kiváló zenekart, később igazi, fiatal cigány muzsikásokat hallgathattunk. Karl gyermeki örömeinek láttán még Péter kővé merevedett arca is megenyhült. Péter nem beszél németül, csak franciául, erős keleti akcentussal. Késő éjszaka volt, amikor visszaérkeztünk istenhegyi szállásunkra, ahol egy kedves lány várt ránk. Hálánk jeleként neki ajándékoztuk utolsó svájci

⁷⁸ PÉTER János (1910–1999) református teológus, a Tiszántúli Református Egyházkerület püspöke, később a Magyar Népköztársaság külügyminisztere.

csokoládénkat!! Karl húsvét keddjének délelőttjén meghívta Tildy miniszterelnök. Bodoki tolmácsként kísért s mi csak délben találkoztunk, újból Ravasz püspöknél. A Tildy miniszterelnökkel folytatott beszélgetésből nincs semmi különösen fontos, említésre méltó. Elsősorban a református egyház útjáról beszélgettek. Tildy miniszterelnöki kinevezéséig maga is gyülekezeti lelkipásztor volt, és a náci üldöztetés alatt nagyon sokat szenvedett. A püspöknél elfogyasztott ebéd után az Ószövetség professzora, a rendkívül szimpatikus Pap professzor autójával a budai hegyekbe vitt, ahonnan gyönyörű a kilátás a Duna vidékére. Lent a völgyben, szinte a lábaink előtt egy kis falu volt látható, melyet évszázadok óta németek laktak, s nemrég üldözték el onnan őket. Ez ma érzékeny veszteséget jelent, különösen a baracktermesztés terén. Ezek a falvak voltak itt a legtisztább és legápoltabb falvak. A ki- és áttelepítést elképzelhetetlen kegyetlenséggel hajtották végre. Állítólag ezek a németek ma sziléziai bányákban dolgoznak. A ki- és áttelepítés, mely ugyanúgy érintette a csehországi és romániai magyarokat is, ma teológiai problémaként foglalkoztatja a magyar és cseh egyházakat. Beletekinthettünk abba a Nagy professzor által készített tervezetbe is, melyet a cseh teológussal, Hromádkával és másokkal együtt, közösen fognak kidolgozni. E két szomszéd nép egyházai közösen keresik a megértés és az ökumenikus együttműködés útját, s teszik ezt annál inkább, minél inkább erősödik a Nyugattól való elszigetelődésük.

Húsvét keddjének estéjén kezdődött Budapesten az a konferencia, melynek során Karl Barth mindhárom előadását megtartotta. Másnap délelőtt került sor a megbeszélésre. Mellékelem számodra a délelőtti beszélgetésről készült jegyzeteket és a két előadás téziseit. Remélem mindhárom előadás szövege rövid időn belül hozzáférhető lesz, jegyzeteim alapján. Az éjszakáinkat újból a Református Gimnáziumban töltöttük, ott is ebédeltünk, együtt a többi lelkipásztorral. Reggeltől estig, szinte egyfolytában folyt a megbeszélés, közben hivatalos és magántalálkozásokra, valamint kölcsönös

megállapodásokra is sor került. A magyarországi egyházakat foglalkoztató aktuális politikai kérdéseken kívül az ébredési mozgalom hallatja nagyon erősen a hangját országszerte, sok-sok gyülekezetben, és néhol jelentős feszültséget is okoz az egyházon belül. Ennek a feszültségnek egy termékeny, és az egyházból kiinduló evangélizáció általi feloldását sürgeti néhány nyitott szívű és tisztán látó teológus. Egyike ezeknek egy idősebb budapesti lelkipásztor, Bereczky Albert⁷⁹, aki a rendszerváltás után rövid ideig államtitkár is volt, és minden bizonnyal Ravasz püspök utóda lesz. Hogy az ébredési mozgalom képviselői, az ún. „ébredők” mennyire vehemenssen fordulnak szembe az egyházzal, azt Debrecenben tapasztaltuk meg egyértelműen, amikor kora reggel Karl Barthot három férfi engem pedig egy nő látogatott meg a leánygimnáziumban, akik megpróbálták bennünket „megdolgozni”, hogy a „megtértek” ügyét tekintsük saját ügyünknek. Az a félelem, hogy ezek a kisközösségek, ecclesiola-k nem magában az ekklezsiában, hanem extra ecclesiam formálódnak, nagyon is jogos. Kétségtelen, hogy ezen a területen is nagy és nehéz feladat vár az egyházra, nem kevesebb, mint a valódi, evangélizáló igehirdetés feladata. Ezzel kapcsolatban a következőket írja Bereczky: „Egy biztos, Isten munkája egységes. Ha pedig ő ma a magyarok földjén ily nagy lelki szomjúságot és éhséget ébreszt, minden valószínűséggel megfelelő igehirdetőkről is gondoskodik, akiket azonban nekünk kell megkeresnünk és felkutatnunk imádságainkban és könyörgéseinkben. Ez az evangélizáció legfontosabb eleme. Isten Szentlelkét nem lehet kényszeríteni, sem irányítani, de lehet kérni, ígéret szerint. Mi jól látjuk, hogy Isten a közösség evangélizációját akarja, de úgy, hogy az valóban evangélizáció legyen, és valóban közösségi. Isten azt akarja, hogy a magyar református egyház felébredjen halálos álmából.” Ezért első lépésként egy megújult, szigorú teológiai gondolkodást követel.

⁷⁹ BERECKY Albert (1893–1966) református lelkész, 1945–1946 között kultuszminisztériumi államtitkár, 1948–1958 között a Dunamelléki Egyházkerület püspöke, 1951-től a Zsinat lelkeszi elnöke.

Nagyon reményteljesnek tűnik, hogy az egyháznak az induló ébredési mozgalom láttán saját hivatása jut eszébe, és kész arra, hogy saját feladatát ismét átgondolja, saját egzisztenciájának gyökereihez visszatérjen, azaz többé ne engedjen a népszerűség csábításának, amely végül is csak szemfényvesztés és tévedés. Ugyanakkor ezt a jelenséget saját mulasztásaira való komoly figyelmeztetésnek és emlékeztetésnek tekinti.

Pénteken ismét Bodoki lelkipásztor autójában ültünk, most Nyugat-Magyarországra mentünk és a pápai fakultást látogattuk meg. A város egy református püspökség székhelye is. Délután a valóságos egyházzól szolt az előadás, rövid megbeszéléssel egybekötve, természetesen a rendőrség megszokott képviselőinek jelenlétében. Ezzel kapcsolatban egy vidám közjátékra került sor. Amikor a megbeszélés során valaki azt kérdezte, hogy miként viszonyulnak az istentelenek és az ateisták Jézus Krisztus testéhez, Karl így kérdezett vissza: „Van itt közöttünk istentelen és ateista?” Az ezt követő néma csendben így folytatta: „Azt hittem, hogy minden kéz a magasba emelkedik. Hiszen éppen a keresztyén egyházban illene tudni, hogy mi mindannyian mindegyre „istentelenek” vagyunk.” Nem lehetett nem észrevenni az egyik rendőr örömet, aki Barth frappáns válasza nyomán megkönnyebbülten csapkodta a térdét.

Már sötét volt, amikor Pápáról tovább autóztunk délnyugati irányba, az osztrák határ közelében fekvő Sopronba. Az útjelző táblák már Bécset mutatták. Itt az Evangélikus Fakultást szándékoztunk meglátogatni. Sofőrünk Benedek, a pápai teológia gyakorlati teológusa volt⁸⁰. Nemsokára letévedtünk a főútról, s hosszú ideig zötyögtünk és himbálóztunk úttalan utakon. A tócsák sáros vize magasra csapott a kerekek nyomán. Már arra is felkészültünk, hogy bármikor árokba csúszhatunk. Rengeteget kacagtunk, s azon viccelődtünk, hogy ebben a sörétségben nehogy véletlenül átlépjük az osztrák-magyar határt, különben holnap a „Nyugat” összes újságjaiban ez állna: „Barth

⁸⁰ BENEDEK Sándor (1904–) 1939-től 1951-ig a Pápai Teológiai Akadémia tanára, 1953-tól nyugdíjba vonulásáig Nagydorogon lelkész.

professzornak, ha sok veszély árán is, de sikerült Ausztriába menekülnie.” Feltűnő volt, hogy minél közelebb kerültünk az osztrák határhoz, annál több volt az orosz csapatok száma, melyek az ország keleti és északi részein szinte láthatatlanok maradtak. Végül vissza találtunk a főútra, és este 10 órakor leparkolhattunk a soproni református parókia előtt, ahol a ház ura, Maller lelkész⁸¹, aki szintén Bázelen tanult, a dudaszóra örömkialtásokkal rohant ki az utcára. Késő éjszakáig maradtunk fenn az Evangélikus Fakultás dékánjának helyettesével és több lelkipásztorral. Az ószövetséges Deák professzor⁸², aki egyben a dékán helyettese is, kísért el engem és Bodokit az Evangélikus Teológia tágas épületébe. Én a dékán szobájában aludhattam. Karl a pápai református lelkész vendége maradt, akinek ezt a kiváltságot keményen ki kellett harcolnia. Amikor másnap reggel a dékáni hivatalban felébredtem, tekintetem Luther hatalmas, a szobám sarkában álló mellszobrára esett, mellette pedig Erzsébet királynő képe függött a falon. Az ablak felé fordulva, közvetlenül a párkány felett és az ablakom előtt a szentkorona ferde keresztyét láthattam. Egy picit távolabb az evangélikus iskolától, ahol orosz katonák voltak elszállásolva, egy szovjet zászlót lengetett a szél. Az egyház- és a világtörténelem egy darabkája, s én álomittasan próbáltam eligazodni benne.

Másnap délelőtt került sor Karl ünnepélyes fogadására a Teológiai Fakultáson, ahol a tanárokkal lehattunk együtt. A német egyházzól és teológiáról kérdezősködtek. Karl mint uralkodó egyházpolitikai problémát, a konfesszionalizmust nevezte meg (Ernst Wolftól Sasseig minden fokozatban!). A jelen legfontosabb teológiai problémájaként pedig Bultmann munkásságát jelölte meg. Némi csodálkozással fogadták mindazt, amit Karl mondott, hogy aztán a beszélgetések során kiderüljön,

⁸¹ MALLER Kálmán (1904–1965). Teológiai tanulmányokat a Pápai Református Teológiai Akadémián folytatott, majd Győrben lett segédlelkész. 1929–1954-ig a soproni gyülekezet lelkése, majd 1954-től 1965-ig pápai lelkész.

⁸² DEÁK János (1883–1961) evangélikus teológiai tanár, 1923–1950 között a soproni teológia ószövetséges professzora.

hogy a magyar evangélikusok inkább a skandináv evangélikusokhoz kötődnek, Luther-exegézisük pedig közismerten eltér a németekétől, elsősorban a két birodalomról szóló tanítást hagyják figyelmen kívül. A konfesszionalizmus kérdésében nagyon nyitottnak mutatkoztak. Karl 11 órákor itt is a valóságos egyházzól tartott előadást.

Délután Maller lelkész elvitt az egyik leányegyházába, ahol néhány gazdálkodóval ismerkedtünk meg, akik nemrég telepedtek le az egykori, nem is olyan régen elhurcolt német parasztok otthonaiban. Hálósobáik falain még most is ott láthatók a német katolikusok szent képei. A nagy magyar alföldről, ahol eddig napszámosokként dolgoztak, azzal az ígérettel telepítették át ide őket, hogy itt valóban szabad parasztként dolgozhatnak. Most pedig fáradtságos munkával és igen nehéz körülmények között igyekeznek az egykor itt lakó németek földjein eredményesen gazdálkodni. Mivel az oroszok még mindig igényt tartanak ezekre az egykor német tulajdonokra, az itt letelepedetteket arra kényszerítik, hogy 20 éven át akkora bérletet fizessenek, amelyet éppen csak, hogy ki tudnak gazdálkodni. Így hát a valóságban ma is csak napszámosok, mint egykor, amikor az alföldi nagybirtokokon mezőgazdasági munkásként robotoltak. Különben nagyon barátságosak, egyházukhoz ragaszkodóak, de áttelepülésük érdekében kivétel nélkül be kellett, hogy álljanak a kommunista pártba. Nehéz szívvel tértünk vissza, nem is tudtuk, hogy kit sajnáljunk jobban, az elűzött németeket, vagy az új, magyar telepeseket, akikre talán egy nap ismét a nincstelenség vár.

Vasárnap ismét keletnek vettük az irányt. Győrben Karl egykori tanítványánál⁸³ szakítottuk meg az utunkat. Kerülő utakon érkezünk Budapestre, ugyanis a főutakon ünnepi rendezvényeket tartottak. A zászlódíszbe öltöztetett falvak ünnepi díszben pompáztak, ugyanis most adták vissza az oroszok

⁸³ GROÓ Gyula (1913–1989). Evangélikus lelképásztor, az 1935–36-os tanévben Barth tanítványa volt Bázelen. 1949–1952 között az egyetemes főútkári posztot tölti be.

a magyaroknak a napóleoni háborúban zsákmányolt zászlókat. Most ezt a szép ajándékot ünnepelték a magyarok, sport és egyéb rendezvények keretében, a nyugati határtól egészen a fővárosig. Budapestre érkezve ismét a Diakonissza Otthonba vittek, ahol újabb beszélgetésre került sor Bodoki családjával és Péter lelképásztorral. Pilder Mária is jelen volt, aki sok érdekes és tanulságos dolgot mesélt a munkájáról. A közös vacsora után kísérőinktől elbúcsúzva engem a Református Gimnáziumba vittek, Karl pedig egy utolsó megbeszélésre ismét a püspökhöz sietett. Április 5-én Pap professzor egy volt főhadnagyt küldött értünk, aki „ökumenikus sofőrként” teljesített szolgálatot. Ő vitt ki minket a repülőtérre, ahol Péter lelkészről is ismét elköszönhattunk.

Prágához közeledve bennünk volt a szorongató kérdés, vajon Hromádka⁸⁴ professzor megkapta-e az értesítést, hogy négy órát kell várakoznunk a repülőtérre, és oda várjuk őt. Amikor leszálltunk, a repülőtérre az újszövetséges Soucek⁸⁵ várt ránk élénk integetés közepette, aki Karlak odakiáltotta: váltszon egy tranzitvízumot, hogy bemehessen a reptéri vendéglőbe, ahova Hromádka professzor is érkezni fog. Végül is sikerült, s míg én a váróteremben maradtam, s nagy érdeklődéssel figyeltem a prágai repülőtér életét, addig, mindössze ötpercnyi távolságra tőlem, és mégis a határ másik oldalán, fontos beszélgetésre került sor. Hromádka professzorból árad a reménység és a bizalom, Soucek kissé visszafogottabb, de mindketten képtelenek lennének leszegett fejjel járni az életben. Ez a találkozó is arról győzött meg bennünket, hogy a dolgok, ha azokat egészen közelről nézzük, teljesen mások, mint ahogy azokat egy, a távolból történő megfigyelés láttatni képes. Számunkra az igazán

⁸⁴ Josef L. HROMÁDKA (1889–1969) cseh teológus, 1920-tól a prágai Husz Fakultás professzora, 1939–46 között Princeton-ban vendégprofesszor, majd 1950-től a prágai Comenius Fakultás dékánja. A Prágai Keresztény Békekonferencia alapítója.

⁸⁵ Josef SOUCEK (1902–1972) előbb a prágai Husz, majd a Comenius Fakultás professzora.

vigasztaló mégis csak az volt, hogy láthattuk, a „vasfüggöny mögött” egy olyan egyház él és szolgál, mely éberségében, életrevalóságában és bátorságában mintha felülmúlná azokat az egyházakat, amelyek a „vasfüggöny előtt” élnek. Ez az egyház semmit nem kendőz el – nem kell megijednetek, hogy talán a valóságot nem szemlélné elég reálisan és kérlelhetetlenül –, de még egyszer mondom, ez az egyház egy csodálatra méltóan bátor egyház. Talán azért lehet ilyen, mert tiszta a lelkiismerete. Ellentmondásai nem valamiféle elfogultságból adódó, „reakciós” ellentmondások, hanem egy, a totalitarizmus igényével szemben fellépő szükségképpen ellentmondások. Ez az egyház tudja, hogy minden emberi számítás szerint útja a szenvedés útja. Alapos okunk van arra, hogy ne felejtkezzünk el erről a „vasfüggöny mögötti” egyházzal, nem csupán azért, mert ennek az egyháznak szüksége van arra, hogy imádkozzunk érte, hanem azért is, mert ez az egyház a saját hitünk erősítésére is szolgálhat. Amikor Karl Barth egy nagyobb társaság jelenlétében búcsúzott budapesti barátaitól, ezt mondta: „Olyan hálásak vagytok, hogy ide jöttem, pedig én itt sokkal többet kaptam, mint amennyit adtam nektek.”

VILÁGOK VÁNDORAI

1.⁸⁶

1931. november 13.

Dr. Vasady Béla úrnak
A Református Teológiai Főiskola dékánjának
Sárospatak

Mélyen tisztelt dékán úr!

Ön fakultásuk nevében levelet intézett hozzám, melynek tartalma számomra nagy meglepetést és örömet jelent. Minden tekintetben különleges megtiszteltetésnek tartom, hogy egy teológiai fakultás az ősi magyar református földön engem tiszteletbeli professzorként tagjainak sorába fogad, s magától értetődik, hogy ezt a baráti ajánlatot hálás köszönettel elfogadom. Kérem, tolmácsolja ezt a fakultás más tagjai irányába is, akik ezen határozat meghozatalához hozzájárultak.

Ami az Önök, teljesen természetes kívánságát illeti, hogy az oklevelet személyesen vegyem át – ezzel kapcsolatosan azt mondhatom, hogy Magyarország meglátogatása nekem régi vágyam, de sajnos kérdéses, hogy ez a közeljövőben megvalósulhat-e. Tekintettel arra, hogy nekem ott sok ismeretlen ismerősöm van, valószínűleg nem egy rövid útról lenne szó s feltételezem, hogy ez nem lehetne meg előadások és viták nélkül. Ilyenformán nem látom, hogy hogyan tudnék időt szakítani egy *hosszú* útra. A félév ideje alatt Bonnban kell lennem a diákjaimmal, a szünidőt pedig teljes mértékben a dogmatikámon való továbbmunkálkodásra kell felhasználnom.⁸⁷ Ehhez jön még, hogy a nyilván Ön által is ismert fizetéscsökkentések következtében a német professzorok anyagi körülményei nem

⁸⁶ A gépirásos levél felső részén feljegyezve, hogy a levél a Vasady 1931. október 31-én kelt levelével együtt megjelent a Sárospataki Református Lapokban XVII., 1932. I.9., 10k.

⁸⁷ Barth ebben az időben a Kirchliche Dogmatik I/1 kötetén dolgozik.

annyira rózsásak, hogy egy meghatározatlan idejű külföldi utat vállalhassanak.

Ezekre való tekintettel arra szeretném kérni Önt és a Fakultás többi tagját, hogy látogatásomat, melyet örömmel megejtek, halasszuk egy későbbi időpontra. Amennyiben az Önök szabályzata megengedi, kérhetném arra, hogy az oklevelet számomra elküldjék. Ha ez nem lehetséges, akkor szívesen várok mint professor honoris designatus arra, hogy azt személyesen átvehessem.

Fogadja igen tisztelt dékán úr a fakultás más tisztelt tagjaival együtt köszönetem és tiszteletem kifejezését. Alázatos tisztelettel köszöntve Önöket maradok

az Önök

Karl Barthja

1932. június 28.

Mélyen tisztelt dékán úr!

Szívélyes köszönettel nyugtázom az oklevél kézhezvételét, mely engem az Önök főiskolájának tiszteletbeli professzorává avat. Ezen irat, nem csak tartalmával, de szép művészi kivitelével is különösen megörvendeztetett. Kérem, mondja meg kollegáinak, nagy tisztességgnek tekintem, hogy az Önök akadémiájával ilyen módon összetartozom, örömmel várom azt a napot, amit az Önök körében tölthetek és továbbra is szívügyemnek tekintem abban segédkezni, hogy az ideérkező magyar diákok itt tartózkodása a lehető legtermékenyebb legyen.

Fogadja spectabilis⁸⁹ különös tiszteletem kifejezését
tisztelője

Karl Barth

⁸⁸ A levél felső részén a „v. Sarospatak” megjegyzés valószínűleg a levéltári feldolgozást segítette, ugyanúgy, mint a megszólítás után a „Bela Vasady” jegyzet. Egyértelműen nem Barth kézírása.

⁸⁹ A levél befejező része a korabeli akadémiai szokásoknak megfelelően a dékánt a «spectabilis» latin megszólítás német megfelelőjével illeti. Itt igyekeztem tartalomhű fordítást adni.

Genf, 1935. július 30.

Igen tisztelt professzor úr!

Valószínűleg ismeri nevemet, hiszen 1931-ben már váltottunk néhány levelet. Abban az időben Sárospatakon, Magyarországon voltam tanár és a Teológiai Fakultás dékánja, amikor Önt tiszteletbeli professzorrá választottuk. Jelenleg a dogmatika tanára vagyok a Debreceni Egyetemen, Magyarországon.

Sajnos nem volt lehetőségem arra, hogy néhány nappal korábban érkezsem Genfbe, amikor Ön is ott tartózkodott. Mivel azonban nagyon szeretném Önt személyesen megismerni, kénytelen vagyok levélben intézni Önhöz egy baráti kérdést: Tudna-e rám szánni egy vagy két órát, ha a jövő héten Oberriedenben felkeresném?

Feleségemmel együtt még néhány napot töltünk itt és utána a jövő héten Zürichben keresztül visszatérünk Magyarországra. Amennyiben meg tudna nevezni egy bizonyos napot, amikor fogadhat, annak függvényében tervezem meg hazautazásunkat. Szívélyes válaszát várva maradok tisztelője

Professor Béla Vasady
Református Teológiai Fakultás, Debreceni Egyetem,
Magyarország
Jelenleg: C/o Mme Bourdeaux
5 Avenue Bertrand
Genf⁹¹

⁹⁰ Kézírtos levél. Felső felében a megszólítás felett egy, a Barth kézírásával feljegyzett szó: „Remember“(?).

⁹¹ M-me Bourdeaux személyével kapcsolatban nem sikerült semmit sem kideríteni.

Bergli, Oberrieden (Zürich Kanton)
1935. július 31.

Igen tisztelt kolléga úr!

Nagyon örvendének, ha Ön és kedves felesége itt meglátogatnának, ezzel lehetőséget és alkalmat adva a személyes ismeretségre. Azt írja, hogy a jövő héten átutaznak Zürichben. Magam azon a héten előreláthatólag egész héten szabad vagyok, így tehát Önökhöz igazodhatom. Éppen ezért csak lehetőségként ajánlom a jövő szerdát. Önre bízom azonban, hogy amennyiben korábban, vagy később szeretnének jönni, úgy egy más alkalmat javasoljon. Mindenképpen arra kérem, hogy Zürichből (de talán még Genfből) szíveskedjen telefonálni (Zürich 920 334), hogy az itteni állomáson várhassam Önöket. Amennyiben dél felé érkeznek Zürichbe, fennáll annak a lehetősége is, hogy itteni vendéglátóm, Rudolf Pestalozzi⁹³ úr autójával elhozza Önöket. Sajnos az itteni ház olyan zsúfolt éppen a jövő héten, hogy nem hívhatom meg önöket, aludjanak itt. Itteni barátaim azonban minden bizonnyal nagyon örvendének, ha ebédre, s talán vacsorára is közöttünk maradnának. Szívélyes üdvözléssel és további jelentkezésüket várva maradok teljes tisztelettel

Karl Barth

⁹² A megszólítás után ugyanazon kézírással, mint az előző levélen „Béla Vasady“

⁹³ Rudolf PESTALOZZI (1882–1961) üzletember, az IKE munkában ismerkedett meg Karl és Nelly Barth-tal, illetve Marguerit és Eduard Thurneysen-nel. Barth neki ajánlotta a KD I/1-et. Pestalozziék nyaralója, a „Bergli” 1920-tól kezdve találkozópontra vált Barth és barátai számára. Itt alapították a „Zwischen den Zeiten” folyóiratot.

Igen tisztelt kolléga úr!

Végre elküldhetem Önnek az Oberriedenben tett látogatásunkról szóló beszámoló fordítását. Nagy Barna úr vállalta el a fordítást. Éppen most érkeztem haza Erdélyből és így a fordítást nyomban továbbítom. Remélhetőleg megkapta a küldött három példányt a Református Élet-ből, amelyben még augusztus 17-én írtam látogatásunkról.

Soha nem fogjuk elfelejteni az oberriedeni látogatást, s nem csupán reméljük, de el is várjuk, hogy Ön, Kirschbaum kisasszony és Pestalozzi úr jövőre Magyarországon meglátogassanak.⁹⁴ Biztos vagyok benne, hogy a rövidesen bekövetkező magyarországi útját a későbbiekben soha nem fogja elfelejteni.

Az Ön „Credo”-jának a fordítását már augusztusban elkezdtem, s remélhetőleg még ebben évben megjelenik magyar nyelven.⁹⁵ A Kaiser Kiadó átengedte a megjelentetés jogát.

Pillanatnyilag egy hosszabb tanulmányon dolgozom Kálvin teológiájának aktualitásáról.⁹⁶ Tudna-e esetleg segíteni azzal, hogy megküldené számomra az 1922-es Kálvin Teológiája⁹⁷ című előadását (esetleg litografálva) és az Ön E. Reisnernek írt válaszát.⁹⁸ Mindkettőt igyekeznék minél előbb visszaküldeni. Az

⁹⁴ A gépelt levélben itt egy hiányjel van tintával beírva, s a bal margón a kimaradt mondat: „Megkezdtem az előkészületeket, és rövidesen sokat írhatok majd erről.”

⁹⁵ Karl BARTH: *Hiszek* (ford. Vasady Béla), Debrecen 1936.

⁹⁶ Megjelent az 1936-os Kálvin Intitúció előszavaként „Az Intitúcio theológiája” cím alatt.

⁹⁷ Lásd GA II. Karl BARTH: *Die Theologie Calvins*. Achim Reinstadtler-rel közösen kiadta Hans Scholl, TVZ Zürich 1993.

⁹⁸ Lásd BARTH: *Antwort an Erwin Reisner*. In: Ev.Th. 1935/36 (2) 51–66. v.ö. KD 1/2 287k.

Ön E. Reisnernek írt válasza ugyanis már nem kapható a kiadónál.

Nagyon szívélyesen köszöntöm Önt a feleségem nevében is, aki még Erdélyben tartózkodik. Remélhetőleg Kirschbaum kisasszony még mindig kész arra, hogy Magyarországra látogasson. Leírásom nyomán sokan szeretnék nem csupán „Karl akcióban”⁹⁹ megélni, de a talpraesett titkárnővel is megismerkedni.

Szívélyes üdvözléssel tisztelője

Béla Vasady

⁹⁹ Utalás Vasady beszámolójára, ahol Barth egyik fényképét nevezte így Charlotte von Kirschbaum. A beszámolót 1. számú mellékletként teljes terjedelmében közlöm.

Kedves kolléga úr!

Az Ön cikke éppen utazás közben ért utol bennünket s mindannyiunk nagy öröme és szórakozására éppen Budapesten fordították le nekünk. Hálás köszönet a küldeményért. Bizonyára érdekelni fogja a tény, hogy a Magyarországra való beutazásunkor, amikor egy hiányzó nemzetközi jegy (Pestalozzi úr útközben elvesztette), valamint a magunkkal hozott Masaryk-könyvek¹⁰¹ miatt a szép Magyarhonba való beutazást nem akarták megengedni, éppen ez az írás volt az, amely minket igazolt, s a tisztviselő az írás felmutatása után „udvariasságból” mégis megengedte, hogy továbbutazzunk!!¹⁰² Ilyenformán írása nem csupán öröm forrása, hanem nagyon konkrét segítség volt számunkra. Köszönet az Ön leveléért. A Reisnernek szóló válaszom időközben útban van Ön felé. Sajnos a Kálvin-előadásomat nem tudom elküldeni, mert magamnak is csak egy példányom van belőle, s azt nem tudom nélkülözni.

A tervünkhöz, nevezetesen hogy jövőre Magyarországra utazunk, ragaszkodunk, már amennyiben ezekben az időkben még tervezni lehet. Előbb azonban még egy megterhelő őszi félév vár rám Bázelben.

Szívélyesen köszöntöm Önt és feleségét a barátaim nevében is.

Az Ön Karl Barthja

¹⁰⁰ A géppel írt levél megszólítása után zárójelben nem azonosítható kézírással feljegyezve: „Vásady”.

¹⁰¹ Tomáš Garrigue MASARYK (1850–1937) filozófus, az önálló csehszlovák államiség harcos képviselője, 1918–1935 között a Csehszlovák Köztársaság elnöke.

¹⁰² Barth Csehországban, Mysloboriceben tartott előadást az ottani lelkészeknek egy, Hromadka (ld. 28. levél) fiatal tanítványai által szervezett konferencián 1935. augusztus 26–29. között.

Kedves kolléga úr!

Mivel nekem mindig olyan sok a tennivalóm, sajnos nem tudtam korábban írni Önnek. Most is, amennyiben ez egyáltalán lehetséges, rövidre kell fognom mondanivalómat.

1. Először is az Ön nagy reménységekkel várt magyarországi előadásairól kell írnom. Fakultásaink és lelkészeink nagy szeretettel várják Önt és barátait, s reménykednek, hogy 1936-ban Karl Barth megtisztel bennünket látogatásával. Javaslatunk az lenne, hogy szeptember végén, vagy október elején szíveskedjen jönni. Program szempontjából a következőt javaslom: Bázelből, vagy Zürichből jöjjenek egyenesen Debrecenbe. Amint azt Ön is tudja, itt van a legnagyobb Teológiai Fakultásunk 180 diákkal (Debrecennek 110.000 lakosa van, ebből 75.000 református). Itt egy teológiai továbbképző tanfolyamot tartunk lelkészek számára (természetesen a diákok is részt vesznek ezen). Nagyon fontos lenne, hogy Ön reprezentatív (4 esetleg 5) előadásait a predestinációról itt Debrecenben tartsa meg. Az lenne a kérésem, hogy az előadás szövegét egy vagy két hónappal korábban szíveskedjen nekem elküldeni, hogy gondoskodjam a fordításról, így az Ön előadását nyomban magyarul is felolvashatom majd. Az előadások végén lehetőség lesz kérdések feltevésére és megválaszolására. A kérdéseket írásban teszik fel, s Önnek lehetősége lesz összefoglalóan válaszolni.¹⁰⁴ Előadásait a „Theologische Existenz

¹⁰³ Nagyformátumú papírra írt kéziratos levél. Bal felső sarkában Charlotte von Kirschbaum kézirásával: „Herzl. Gruss! Lollo” (Szívélyes üdvözet! Lollo).

¹⁰⁴ Barthra ez a maratoni kérdés-megválaszolás nagyon mély benyomást tett. Saját Th. Ex. példányában magyarul feljegyezte a „Felelete” kifejezést. Lásd ezzel kapcsolatban részletesen Charlotte von KIRSCHBAUM: *Brief über unsere Herbstreise nach Osten, Ungarn und Siebenbürgen 1936*. jegyzetekkel és bevezetővel ellátta Ferencz Árpád, Karl Barth Gesellschaft Eigenverlag, Bünde, 2000.

heute"-ban megjelentetheti német nyelven, magyar kiadásukról én fogok gondoskodni.¹⁰⁵

Debrecenben lehetőség lesz lovaglásra is¹⁰⁶, és remélem, hogy a magyar pusztát (Hortobágy) jól meg fogja ismerni.

Debrecenből Erdélybe, Kolozsvárra utazunk, ahol 3–4 napot maradunk, majd visszajövünk Magyarországra és Sárospatakra látogatunk, 3–4 napot Budapesten töltünk, majd egy napot Pápán és utána kénytelenek leszünk egymástól búcsút venni. Kolozsvárt, Budapesten és Pápán megtarthatja ugyanazt az előadást. Ilyenformán a predestinációról szóló előadása mellett (amelyet Debrecenben, s esetleg Budapesten is megtarthat) még egy, esetleg két előadással kell készülnie.

Ön, barátja Pestalozzi úr és v. Kirschbaum kisasszony mindenütt szívesen látott vendégek. Azzal számolunk, hogy Önök autóval érkeznek. Ez annál is inkább jó, mert ilyenformán lehetőségem lesz Önöknek országunkat, falusi templomokat, a népművészetet bemutatni. Remélem mindenhová Önökkel tudok majd menni, és helyenként megkérem majd barátaimat, akik nálamnál jobban beszélnek németül, hogy ex abrupto tolmácsolással segítsenek ki, ha ez szükségesnek látszik.

Kérem, minél hamarabb közölje velem az utazás pontos dátumát, hogy mindent megfelelően elintézhessenek. Kérem Önöket, szíveskedjenek mindent rám bízni, én gondoskodni fogok arról, hogy Önöket mindenütt a legszívélyesebben fogadják majd.

2. Az Ön Credo-ja január végén megjelenik magyarul. Szeretnék hozzá egy bevezetőt írni, s arra kérném, szíveskedjen egy rövid önéletrajzot küldeni, hogy életpályájának fontosabb állomásait röviden és pontosan bemutatthassam.

¹⁰⁵ Az előadások magyarul megjelentek: BARTH Károly: *Isten kegyelmi kiválasztása*. (ford. Vasady Béla), Igazság és Élet füzetei 8. szám, Városi Nyomda, Debrecen 1937.

¹⁰⁶ A kéziratban levél itt szereplő szava nem egyértelmű, lehet 'reiten', s ekkor lovaglást jelöl, de lehet 'reisen' is, s ekkor jelentése: utazni. Barth szívesen lovagolt, ezért fordítottam első formájában a kifejezést.

3. Márciusban tervezem az általam kiadott teológiai-pedagógiai folyóiratban (Igazság és Élet) egy Kálvin jubileumi szám megjelentetését. Az lenne a kérdésem, hogy kaphatunk-e Öntől egy 8–10 oldalas írást a következő témában: Kálvin teológiájának jelentősége a mi számunkra. Nem valami mélyenszántó értekezésre gondolok, hanem talán egy rövid, szubjektív értékelésre. (Szubjektív alatt a következőt értem: Miért hálás K. Barth a kálvini teológiáért, s mit gondol, hol kellene továbblépni?)

Be kell fejeznem levelem. Kérem, bocsássa meg rossz németségemet. Azt gondolom azonban, hogy a mi baráti és teológiai kapcsolatunkban a hangsúly nem a nyelvtanon van, ugye? Szívélyesen üdvözlöm Önt, feleségét és Kirschbaum kisasszonyt a feleségem nevében is.

Az ön tisztelője
Vasady Béla

Kedves kolléga úr!

Novemberben írt levelemre mindeddig semmilyen választ nem kaptam. A jelenleg Bázelen tanuló Horváth segédlelkész¹⁰⁷ közvetítésével azonban megkaptam üzenetét, hogy a folyóiratom számára kért Kálvin-tanulmányt most nem tudja megírni, de rövid időn belül levélben jelentkezik nálam. Most ismét egy levéllel zaklatom. Sok lelkész, de magánszemélyek, teológiai főiskoláink – különösen az itteni fakultás – tagjai mindegyre érdeklődnek nálam, hogy az Ön szeptember végére, október elejére tervezett utazására idén sor kerül-e? Tisztelettel kérem, szíveskedjen ebben a kérdésben véglegesen dönteni, s amennyiben lehet, igenlő választ adni. Sokan vannak Magyarországon, akik szeretnék Önt személyesen is megismerni, teológiai munkái biztonnal nem mindenütt hozták annyira lázba a teológus világot, mint éppen Magyarországon és Erdélyben. Sajnos anyagi viszonyaink nem teszik lehetővé, hogy fáradozásait megfelelően honoráljuk, de a vendégszeretetben és a programok megszervezésében nem lesz hiány. Újra kérem tehát, hogy ebben a kérdésben szíveskedjen véglegesen döntést hozni. A program nagy vonalakban az lenne, amit utolsó levelemben felvázoltam.

Az Ön teológiájának értelmezése kapcsán köztem és Sebestyén professzor között (Budapest), aki a holland „neokálvinizmus” képviselője, kemény vita bontakozott ki. A vitás kérdés a következő: Az Ige teológusa lehet-e egyszersmind egy zárt rendszer képviselője is? Ő a kérdést igenlően válaszolja meg, én úgy vélem, hogy nemet kell mondani. Mivel ez a vita az Ön teológiájának kapcsán bontakozott ki, merészkedem az általam megjelentetett folyóirat Kálvin-számát Önnek megküldeni. Ha megkéri, Horváth úr bizonyára hajlandó lesz írásom fő gondolatait németre fordítani. Az „Igazság és Élet” ugyanazon

¹⁰⁷ HORVÁTH István református teológusról van szó.

számában az Ön zürichi előadásáról is írok, melyről egy hamis tudósítás még a „Theologische Existenz heute” megfelelő számának megjelenése előtt már elért hozzánk.¹⁰⁸

A legrövidebb időn belül megküldök Önnek egy-egy példányt a Debreceni Teológiai Fakultás által kiadott „Kálvin és a kálvinizmus” című kötetből és az Institutio 1536-os kiadásának új fordításából. Utóbbit teológiánk tanárai bevezető tanulmányokkal látták el: Révész Imre az Institutio történetéről írt, magam pedig annak teológiájáról. Mindkét munkát a tavaly Önnél töltött szép nyári napra való emlékezőként küldöm, de annak dokumentumaként is, hogy nálunk a reformátori teológia területén egyre intenzívebb munka folyik.

A Credo fordítását májusban remélem nyomdába adni. Kérem, az önéletrajzot legkésőbb május elejéig a címemre megküldeni szíveskedjék.

Szívélyes üdvözléssel az Ön tisztelője
Vasady Béla.

¹⁰⁸ V.ö.: Karl BARTH: *Calvin*. Vortrag gehalten am 22. 1. 1936 in der Aula der Universität Zürich zur Calvinfeier des Lesezirkels Hottingen, IN Th.Ex. 37 3-22.

Kedves kolléga úr!

Valóban felelőtlenség részemről, hogy levelét mindeddig válasz nélkül hagytam. Kérem, ne tekintse csupán üres frázisnak, hogy a napokban írni akartan Önnek, s erre az Ön levele nélkül is sor került volna. Hogy erre korábban nem került sor, annak oka van. Sem én, sem Kirschbaum kisasszony nem felejtettük el azt a bizonyos bergli-i napot, s az akkori megegyezésünket sem. Úgy nézett azonban ki a dolog, hogy a mi szép tervünket újra és újra súlyosan érintették olyan igények, melyek ezen a nyáron előtérbe kerültek. Mindegyre haboztunk Önnek egy nemleges választ adni. Ehhez adódik még, hogy Pestalozzi barátunk is úgy látta, nem tud egy magyar utat vállalni, s hiánya az egész tervet megváltoztatta volna. Végül is a múlt héten, amikor néhány napot a Berglin töltöttünk, meghánytuk-vetettük a dolgokat s arra a következtetésre jutottunk, hogy a tervet a maga eredeti formájában mégis kivitelezzük, azaz szeptember hónap második felében Pestalozzi úr autójával Magyarországra utazunk, és pedig, amint azt Ön javasolta, egyenesen Debrecenbe. A kolozsvári továbbutazással is egyetértek. Tudja, hogy szívügyem a régóta esedékes erdélyi látogatást megejteni. Egészében véve az utazás 14 napot vehet igénybe, tehát a budapesti tartózkodást talán egy napra kellene csökkenteni. Négy előadást dolgozok ki a predestinációról, amelyeket Debrecenben és Kolozsvárt szeretnék megtartani. Sárospatakon, Pápán és Budapesten talán megismételhetem valamelyik előadást, s utána beszélgetés következhetne.

Szívélyesen köszönöm a két munkát, amelyet küldeni szándékszik, bizonyára érdeklődéssel fogom olvasni.

¹⁰⁹ Levél felső felén, a megszólítás után zárójelben feljegyezve: „Bela Vasady”.

Elnézést a levél rövidségéért, de, mint mindig, rettenetes munkakényszerben élek. Köszöntse feleségét a nevemben, Önt pedig a barátaim nevében is tisztelettel köszönti

az Ön Karl Barthja

Az önéletrajz mellékelve.

Kedves kolléga úr!

Nagy örömmel és hálával olvastam az Ön április 21-én kelt szíves levelében, hogy erdélyi és magyarországi útjára Deo volente a mostani kora őszen sor kerül. Igaz szeretettel várjuk Önt itt Debrecenben és más teológiai fakultásokon is. Az elmúlt napokban Sárospatakon voltam, ahol a tanári karral megbeszéltem az Ön ottani napjának programját.

A körütra sajnos csak szeptember utolsó napjaiban kerülhet sor, részben a vizsgák miatt, melyeket nálunk mindenütt a szeptemberi hónap utolsó felében tartanak, részben a teológus ifjúság miatt, akik csak szeptember végén térnek vissza a vakációból a főiskolákra. Természetesen nagyon fontosnak tartjuk, hogy a diákság az Ön előadásain jelen lehessen.

Programjavaslatom a következő:

Szeptember 26. és 27.: megérkezés Debrecenbe. A város nevezetességeinek és a hortobágyi pusztának a meglátogatása.

Lovas kirándulás. Látogatások.

Szeptember 28.: délelőtt az első, délután a második előadás a predestinációról.

Szeptember 29.: délelőtt a harmadik, délután a negyedik előadás a predestinációról.

Szeptember 30.: délelőtt az előző napokban írásban beérkezett kérdések feldolgozása, délután a kérdések összefoglaló megválaszolása.

¹¹⁰ A levél felső részén Charlotte von Kirschbaum kézírásával a következő olvasható: „Kedves Ruedi, mit tanácsolsz, hogy válaszoljunk?? – Karl egy általános bérletet vett az ünnepi Mozart Játékokra (Losztály!) és csak úgy ragyog.” [A mondat második fele arra vonatkozik, hogy Rudolf Perstalozzja Barthnak örömet akart szerezni és ezért egy nagyobb pénzüsszöveget ajándékozott neki, melyen egy bérletet vásárolt a Mozart Ünnepi Játékokra a Stadtcasino első sorában. Dr. H. A. Drenes szóbeli közlése 2004. augusztus 12-én]. Sajnos a levél vége nincsen meg a Barth-Levéltárban.

Október 1.: utazás Sárospatakra.

Október 2.: délelőtt habilitációs előadás, mint a Sárospataki Teológiai Akadémia tiszteletbeli professzora. Délután: a Rákóczi-vár meglátogatása, a különböző intézmények és a főiskola szőlősenek a megtekintése. Agape a teológus ifjúsággal.

Október 3.: korán reggel elutazás Sárospatakról, este pihenés egy erdélyi városban, ahol a csodálatosan szép magyar népviseletet lehet megtekinteni.

Október 4.: megérkezés Kolozsvárra.

Október 5, 6, 7.: a debreceni program megismétlése előadásokkal és kérdésekkel.

Október 8.: elutazás Kolozsvárról. Éjjeli szállás Nagyváradon.

Október 9.: megérkezés Budapestre.

Október 10.: előadás Budapesten.

Október 11.: budapesti tartózkodás.

Október 12.: délben érkezés Pápára, délután előadás ugyanott.

Október 13.: visszautazás Svájcba.

Debrecen után azért iktattam be nyomban Sárospatakot, mert máskülönben éppen a hét második felében érkeznének meg Kolozsvárra. Ez azért nem lenne jó, mert így az erdélyi református lelkészek a háromnapos konferencián nem vehetnének részt a vasárnap miatt. Ez a változtatás azonban nem jelent idővesztést.

Nem tudom, szándékszik-e az erdélyi szászokat is meglátogatni? Amennyiben igen, úgy október 8–10. között ott tartózkodhatna, és csak október 11–12-re térnék vissza Budapestre. Az is egy lehetőség lenne, hogy Debrecen után, október 1-én utunk egyenesen a szászokhoz vinne, és csak október 5-én érkeznének Kolozsvárra. Ez esetben három nap után folytatni lehetne az utat Sárospatak, Budapest és Pápa felé. Az erdélyi szászok felkeresése persze az egész út időtartamát és a tervezett programot 3–4 nappal meghosszabbítaná.

A Sárospataki Teológiai Fakultás szeretné Önt tiszteletbeli professzoraként is köszönteni. Ezért az a kérésük, hogy

szíveskedjen mint tiszteletbeli professzor egy székfoglaló előadást tartani. Kérhetnénk-e arra, hogy – amennyiben ez lehetséges – egy a mi egyházunkban nagyon aktuális kérdésről, a népegyház és a hitvalló egyház viszonyáról beszéljen? Ugyanazt az előadást aztán meg lehetne tartani Budapesten és Pápán is, a fontos csak az, hogy először Sárospatakon hangozzék el. Mindenképpen megfelelő lenne ez a téma azért is, mert ez esetben nem kellene Sárospatakra, Budapestre és Pápára egyet kiszakítani a predestinációs előadásokból, mely egyrészt az előadás érthetőségét, másrészt a debreceni előadássorozat figyelmes hallgatóit károsan befolyásolná.¹¹¹ Nagyon örvidenék, ha a predestinációról szóló, illetve ez utóbb említett előadást augusztus végéig megkaphatnám fordítás céljából. Az előadásokat....¹¹²

¹¹¹ A német szöveg ezen a helyen nem érthető. Nem világos, mennyiben befolyásolná károsan a debreceni hallgatók figyelmét egy sárospataki előadás.

¹¹² A rendelkezésünkre álló levél itt megszakad.

11.¹¹³

Debrecen, 1936. május 10-én

Zsolt 119,37b,40b, Róm14,8–9.

Az Ön tisztelője

Vasady Béla

12.¹¹⁴

Bázel, 1936. május 16-án

Kedves kolléga úr!

Mindenekelőtt hálás köszönet a születésnapj üdvözlétért illetve a két könyv megküldéséért.

Mellékelem az úttervet úgy, amint azt a körülmények gondos mérlegelése után legjobbnak találtuk. A nagyszebeni látogatás nem maradhat el, viszont ez az egész út időtartamát nem hosszabbíthatja meg. Ilyenformán az előadásokra szánt napokat jobban kitöltöttem és remélem, hogy ez nem jelent majd túl nagy megterhelést magyar hallgatóim számára. Nagyon hálás vagyok az Ön tanácsaiért és a baráti támogatásért. Most csak remélhetjük, hogy végül is minden rendben megy majd. Manapság az ilyen tervekkel némiképp bizonytalan az ember. Barátom, Pestalozzi is, a mai nehéz üzleti helyzetre való tekintettel, óvatos az ilyen túlságosan is nagyszabású tervezgetésekben. Örvidenék tehát annak, ha az *én személyemre* vonatkozó útiköltséget az érintett fakultások maguk állnák. Minden további részletkérdést bizonyosan szóban is megbeszélhetünk. Örvidünk, hogy Ön lesz a kísérőnk, s szívélyesen köszöntjük Önt és kedves feleségét.

Az Önök Karl Barthja

¹¹³ Képeslap, a Debreceni M. Kir. Tisza István Tudományegyetem Központi épületének képével.

¹¹⁴ A megszólítás után, valószínűleg Barth kézírásával, zárójelben „B. Vasady”.

Kedves kolléga úr!

Köszönettel vettem legutóbbi, május közepén írt levelét. Az abban megfogalmazott végleges útitervet szívesen elfogadom. Ennek megfelelően a különböző református teológiai fakultásoknak (a kolozsváriaknak is) ezen a héten megírtam, hogy az úti programnak megfelelően mikor érkezünk és mely napokon leszünk náluk. Arra gondoltunk, hogy debreceni előadásait egy, a Debreceni Egyházkerület és a Teológiai Fakultás által szervezett „teológiai továbbképző tanfolyam” keretében tarthatná meg. A megfelelő előkészületeket már megtettük. Önt és barátait mindenütt örömmel és szeretettel várják. Bizonyára a fakultások is küldenek Önnek majd külön meghívóleveleket, de hát ez csak formáság, mert tudom, hogy érkezését mindenütt nagy örömmel várják. Arra kértem e fakultásokat, hogy a helyi programokat illetően ne Önnel, hanem velem egyeztessenek. Ezzel a felesleges levelezéstől szeretném Önt megkímélni.

Ami a magyarországi és erdélyi útiköltséget illeti, nem értettem Önt teljesen. Jól értettem-e, hogy abban az esetben kéri az útiköltség térítését, ha nem tudnak a Pestalozzi úr autójával jönni? Természetesen ebben az esetben mindent megteszünk a szükséges anyagiak előteremtésére. Magyarországon remélem sikerül Önnek egy ingyenjegyet szerezni. Nagyon hálás lennék, amennyiben közölné a Bazel és a magyar határ közötti oda-vissza út költségeit, hogy tudjuk, mekkora összeggel kell számolnunk. Az erdélyi utazás anyagi fedezete természetesen a mi hatáskörünkön kívül esik, sajnos ebben a dologban nem tudok segítségére lenni. Remélem azonban, hogy erdélyi barátai erről is gondoskodni fognak.

Abból a körülményből, hogy a levelemben említett, Sárospatakon, Budapesten és Pápán tartandó előadás (Népegyház és hitvalló egyház) témájára külön nem tér ki, arra

következtetek, hogy a javaslatot elfogadja. Amennyiben más hírt nem kapok, így értesítem tehát a teológiai akadémiákat. Kérem, hogy előadásainak szövegét (A predestinációról, Népegyház és hitvalló egyház) augusztus végéig küldje meg számomra, hogy magyar fordításukról idejében gondoskodni tudjak. Végül még egy kérés: előadásainak végső formába öntésekor kérem, mindenképpen gondoljon arra, hogy a mai német teológiai helyzet hallgatói legnagyobb része (a magyar lelkészi kar) számára nem igazán ismert, ennek ismeretét tehát nem feltételezheti, mint az a német és svájci lelkészek esetében lenne.

Örömmel és szeretettel várjuk barátaival együtt. Miután most már minden elő van készítve, és vár Önre, kérem Önt, Deo volente mindenképpen jöjjön, és kérem igyekezzen a programot betartani.

Szívélyes üdvözléssel az Ön tisztelője
Béla Vasady

Kedves kolléga úr!

Csak azért írok, hogy a magyarországi és erdélyi útjával kapcsolatos dolgokat közöljem.

Debreceni előadásainak meghirdetése megtörtént és igen nagy érdeklődéssel fogadták a hírt.

Ravasz szuperintendens (püspök) írta, hogy Budapesten nagy szeretettel látják Önöket. A budapesti egyházkerület és az ottani teológiai fakultás Önt külön is meg fogja hívni. A sárospataki fakultás ugyancsak azt jelezte, hogy ott is nagy örömmel várják, amit egy, személyesen Önnek címzett meghívólevélben is kifejeznek majd. A pápai teológiai fakultásról még nem kaptam hírt a beállott nyári vakáció miatt, de személyes forrásokból tudom, hogy ott is nagy lelkesedéssel várják látogatását. Egyébként nemrég olvastam Pongrácz professzor¹¹⁵ beszámolóját a genfi jubileumról¹¹⁶, amelyben ő egyebek mellett azt is megemlíti, hogy az asztalnál Ön mellett ült s a pápai tervezett látogatásáról is beszéltek.

A Kolozsvári Teológiai Fakultás hivatalos értesítése szerint ott is örömmel és szeretettel várják. A kolozsváriak azt is felajánlották, hogy amennyiben egyedül és vonattal utazik, felvállalnák a költségeket a magyar–román határtól Kolozsvárig és vissza. A Kolozsvár–Nagyszeben közötti út költségterítése az ottani evangélikus szászokra vár.

Amint látja, útja teljesen elő van készítve. Ebben az ügyben sokat kellett leveleznem, de szívesen tettem „az Ügy” érdekében. Éppen ezért az egyetlen kérésem, amit most megismételtem:

¹¹⁵ PONGRÁ CZ József (1885–1963) református teológus, 1951-ig az Újszövetség professzora a Pápai Teológia Akadémián.

¹¹⁶ Genfben a reformáció 400 éves évfordulóján rendezett ünnepségen Barth is beszédet mondott 1936. június 13-án. Az előadás megjelent: Th. Ex. 43., magyarul Révész Imre fordításában: Igazság és Élet II (1936) 10. szám, 373–376.

Kérem, mindenképpen tartson ki a megígért látogatása tervénél. Nagyon nem szeretném, ha az útja nem jönne létre, s minden igyekezetem hiábavaló lenne.

E hónap utolsó napjaiban Gloucesterbe, Angliába utazom, hogy ott a „Faith and Order” világkonferenciáján részt vegyek,¹¹⁷ de utazásának hirdetése az egyházi sajtóban automatikusan tovább folytatódik távollétemben is.

Kérem szépen előadásainak szövegét hozzám augusztus végéig megküldeni, hogy magyarra fordíthassam őket. Talán nem árt megismételnem: előadásainak megírásakor kérem, legyen tekintettel arra, hogy a német teológiai helyzet olyatén ismeretét, mint odahaza Svájcban, nem feltételezheti s éppen ezért (amennyiben fogalmazhatok így) az egyszerű stílus nagyon kívánatos lenne.

A debreceni előadássorozatot a következőképpen kellene felosztani:

Hétfőn, szeptember 28-án délután négy órától az első előadás.

Kedden, szeptember 29-én 9-től fél 11-ig a második, fél 12-től egy óráig a harmadik, és fél 5-től délután a negyedik előadás.

Szerdán, szeptember 30-án délelőtt lehetősége lesz az írásban beadott kérdések megválaszolására felkészülni. Fél 5-től kerülhet sor a szóbeli válaszadásra a megfelelő tolmácsok segítségével.

Nagyon jó lenne, ha az utolsó levelemben foglaltakra és ezekre a sorokra is július 25-ig választ kaphatnék, hogy a szükséges tennivalókat még angliai utazásom előtt elintézhessem.

Feltétlenül bízva őszre ígért látogatásának megvalósulásában maradok szívélyes üdvözléssel tisztelője

Béla Vasady

¹¹⁷ A Faith and Order Világkonferenciájára Edinburghban került sor, a gloucesteri ülés ezt készítette elő. A legfőbb témák a lelkeszi szolgálat és a sákramentumok voltak.

Kedves kolléga úr!

Hálás köszönet az Ön baráti soraiért, valamint azért a sok fáradozásért, amelyet magyarországi utunk megszervezésével kapcsolatban magára vállalt. Amennyiben rajtam áll és amennyiben ezekben a mai időkben valamit bizonyosan állítani lehet, ragaszkodni fogok a tervekhez. Barátom Pestalozzi, von Kirschbaum kisasszony és én autóval érkezünk Önökhöz négy előadást hozva a „predestinációról” (melyeknek még az elkövetkező napokban kell megszületniük), valamint egy előadást a „Népegyház, szabad egyház, hitvalló egyház” témájában. Igyekezni fogok a magyar hallgatósággal kapcsolatos figyelmeztetéseit megszívlelni. Remélem, augusztus végéig el tudom küldeni az előadásokat. Útitervünkben egy kis változás állt be azáltal, hogy Nagyszebenben lemondták látogatásomat. Ez a döntés egyházpolitikai okokból született, és az erdélyi egyházi helyzet szomorú jelensége.¹¹⁹ Úgy tűnik azonban, mintha ott is egy harc folyna, amit egy nagyszebeni lelkész egyidejűleg érkezett levele is bizonyítani látszik.¹²⁰ Ilyenformán tehát Kolozsvárról egyenesen visszautaznánk Magyarországra, tehát a budapesti és pápai előadásokat ennek megfelelően korábbra kellene tenni. Mivel nagyon örvendenék, ha a hazautazást meg lehetne gyorsítani, s nem szeretnék nyomós okok nélkül egy napot veszíteni, hálás lennék, ha ezt el tudná rendezni. Azt hiszem, így alakul minden a legjobban. Talán kérhetném arra, hogy az

¹¹⁸ A gépirásos levél felső részén a megszólítás után zárójelben nem Barth kézírásával: „Vasady Béla”.

¹¹⁹ Barth látogatását az erdélyi szász evangélikusok püspöke Dr. Victor Glondys (1882–1949) tiltotta meg, azzal az indoklással, hogy hasonló módon járna el egy „német keresztény” (Deutsche Christen – a hitleri ideológiát kiszolgáló egyházpolitikai irányzat) teológussal is.

¹²⁰ Karl REINERTH (1891–1986) szász evangélikus lekipásztorról van szó. A levelet lásd a IX. szám alatt U. A. Wien kiadásában (alább 79. lábjegyzet).

útitervet a pontos dátumokkal a nagyszebeni kiesés által bekövetkezett változásokkal, küldje meg számomra. Anyagi dolgok tekintetében kérem, ne aggódjon miattuk. Azt hiszem, ezen a ponton nem egészen értettük meg egymást.

Hálás köszönettel minden fáradozásáért, és szívélyesen köszöntve Önt és kedves feleségét is maradok az Ön Karl Barthja.

Debrecen, 1936. július 25-én

Kedves kolléga úr!

Köszönöm baráti sorait. Nagyon örvendek, hogy autóval jönnek, mert így, különösen Erdélyben, sokkal többet láthatnak a szépséges nagy hegyekből, illetve a népviseletből is.

Éppen most kaptam egy levelet Kolozsvárról. Gönczy igazgató¹²¹ úr írja, és arra kér, hogy maradjunk még 2–3 napot az ottani magyar reformátusoknál. (Ezt bizonyára Önnek is megírta már.) Kérem, amennyiben teheti, tegyen eleget ennek a meghívásnak, bizonyos vagyok benne, hogy nem fogja megbánni.

Angliai címem augusztus 14-ig: The Palace, Gloucester. Amennyiben ezen újabb erdélyi meghívásnak nem tud eleget tenni, kérem, jelezze azt Angliába, mert Budapesttel és Pápával még meg kell beszélnem a korábbi érkezés időpontjait.

Szívélyesen köszöntve Önt és ottani barátainkat maradok tisztelettel

Béla Vasady

¹²¹ GÖNCZY Lajos (1889–1986) teológiai tanár, abban az időszakban a Kolozsvári Teológiai Fakultás igazgatója.

Debrecen, 1936. szeptember 1.

Kedves kolléga úr!

Éppen most kaptam meg a von Kirschbaum kisasszony által küldött képeslapot. Várom az Ön előadásait, s remélem, hogy nem csupán „Az Isten kegyelmi kiválasztásáról” szóló előadást, de a „Népegyház stb.” címűt is *még ezen a héten* megkaphatom. E hónap második felében itt vizsgák vannak, és akkor már nem sok időm marad a fordításokra. Kérem, ne felejtkezzen meg róla, hogy román vízumra is szükségük lesz. Amint az előadásokat megkapom, részletesebben is írok majd.

Az Ön tisztelője
Béla Vasady

¹²² Képes levelezőlap, első felén fonó lányok képével. A St. Albanring 186 címre küldött lapot Oberriedenbe továbbították.

Kedves kolléga úr!

Az Isten kegyelmi kiválasztásáról szóló négy előadás megérkezett. Mind a négyet lefordítottam és most az egyház kérdéséről szóló előadásra várok.

Szeptember 27-én az egyetem főépületénél várom Önöket. Kérem, lehetőség szerint úgy délután 5–6 óra között érkezzenek. A feleségem vacsorával várja Önöket. Majd akkor átbeszélhetjük az egész programot. A mai postával küldök Önöknek debreceni ismertetőket és prospektusokat a Hortobágy pusztáról. Mi pontosan az egyetem főépületével szemben lakunk, de én a főépületben várom majd Önöket (11. számmal jelezve a térképen). A pusztát majd október 1-én tekintjük meg.

Kérem, ne feledjék beszerezni a román vízumokat, hogy problémák nélkül léphessük át a határt.

Körutazásukat teljesen előkészítettük és mindannyian nagy örömmel várjuk Önt és barátait.

Szívélyes üdvözlettel
az Ön
Béla Vasady-ja

¹²³ Keltezés kézzel írva.

Kedves kolléga úr!

Az egyház kérdéséről szóló előadás is megérkezett. Egy debreceni kollégám, Révész professzor¹²⁵ fogja lefordítani. Most kaptam egy levelet Szabó lekipásztor úrtól,¹²⁶ Budapestről. Azt írja, Ön késznek mutatkozik egy másik előadás tartására is „A német egyházi harc általános egyházi jelentőségéről”. Igen örvendek, hogy erről a kérdésről is beszélni fog, de arra kérem, hogy ezt a kéziratot ne nekem, hanem idősebb Szabó úrnak küldje, aki azt le fogja fordíttatni. *Nagyon fontos*, hogy ezt az előadást is még megérkezése előtt lefordítsák, *mert lebetetlen Karl Barthot ex abrupto pontosan tolmácsolni*. Amennyiben Budapesten hajlandó még egy harmadik előadást is tartani, vagy október 8-án este *prédikálni*, kérem *azonnal* jelezze. Ebben az esetben lehetővé kell tenni, hogy október 8-án legkésőbb délben megérkezzünk Budapestre.

A viszontlátásig az Ön
Béla Vasady-ja

¹²⁴ Levelezőlap, eredetileg a Bergli-re címezve, onnan továbbították a Bellvuestr. 152 berni címre. Itt lakott Barth édesanyja.

¹²⁵ RÉVÉSZ Imre (1889–1967) egyháztörténész professzorról van szó.

¹²⁶ SZABÓ Imre (1891–1953) budapesti gyülekezetszervező lekipásztor.

Kedves kolléga úr!

E héten édesanyámnál vagyok, és itt kaptam meg szeptember 11-én írt levelezőlapját. Mivel Szabó lelkész úr címe itt nincsen meg, arra kérném, hogy értesítse őt, hogy azt a bizonyos második előadást a német egyházi helyzetről sajnos nem lehet érkezésem előtt lefordítani, mert nincsen kidolgozott kézirat, már nem is tudom kidolgozni, hanem jegyzeteim után szabadon fogok beszélni. Mégis szükség lesz tehát arra, hogy valaki képes legyen „Karl Barthot ex abrupto pontosan fordítani”!! Nem áll szándékomban más előadásokat tartani Budapesten, s a budapestieknek is elege lehet majd belőlem e két alkalom után!

Jövő szerdán indulunk tehát a Bergliről. Előbb Bécsbe megyünk, ahol néhány fiatal teológust látogatunk meg és vizsgáztatunk.¹²⁸ 27-én, reméljük, hogy a megadott időben pontosan Debrecenben leszünk. Mi is nagy elvárásokkal nézünk az utazás elé, s nem kevésbé örvendünk annak, hogy Önt viszontláthatjuk. Kérem, üdvözlje nevünkben feleségét, akinek igen hálásak vagyunk, hogy minden további nélkül befogad bennünket.

Szívélyes üdvözléssel az Ön...

¹²⁷ Megszólítás után nem Barth kézírásával „Vasady”.

¹²⁸ Lásd fentebb, Charlotte von Kirschbaum, itt 27k.

Kedves kolléga úr!

Nagyon köszönöm értesítését, hogy szerencsésen hazaérkeztek. Magam is szerencsésen hazaértem, de utána egy kis ideig beteg voltam, majd túl voltam terhelve munkával. Most már sokkal jobban vagyok – minden este megkapom a magam almakompótját és azzal nagyon elégedett vagyok. E hónapban nem áll módomban hosszabb levelet írni. Most csak arra szeretném kérni, hogy a debreceni és kolozsvári előadások utáni kérdésekre adott válaszait, illetve a második budapesti előadást szíveskedjen nekem megküldeni *amilyen gyorsan csak lehet*, hogy azokat magyarul kiadhassam. A pr.-tan¹³⁰ német kiadásában kérem, ne feledkezzék meg két kérésem teljesítéséről.¹³¹ (1. Annak a megemlítése, hogy az előadások először Debrecenben és Kolozsvárt hangzottak el; 2. A kérdések megválaszolásának a közlése.) Mivel az eredeti szöveg néhány mondatát megváltoztatta, kérem, küldjön nekem egy javított példányt az eredeti szövegből.

Hát, itt az én különlegesen érdekes németiségem „áram” nélkül maradt. Még sok pihenésre van szükségem, hogy utána jobban írhasak. Kérem, köszöntse nevünkben minden ottani barátunkat.

Tisztelője
Béla Vasady
Debrecen, Egyetem.

¹²⁹ Levelezőlap, Barth bázeli címére címezve.

¹³⁰ Predestináció-tan. A Barth által kidolgozott új felfogás ebben a témában Pierre MAURY (1890–1956) francia teológus téziseiből kiindulva Isten kegyelmi kiválasztásáról beszél. Ezen a címen került be a KD-be is.

¹³¹ Eredetiben itt idézőjelbe téve két szó szerepel: „abfertigen und beendigen” – magyarul kb. elkészíteni és befejezni, de hibás németiséggel. Mivel ismert, hogy Barth és von Kirschbaum sokat szórakoztak Vasady német beszédén, a két szó valami közös élményre utalhat.

Kedves kolléga úr!

Nem igazán tudom, hogy miként is kezdjem ezt a levelet. Először is arról kell szólnom, hogy miért nem írtam olyan hosszú ideig. Másodszor azt kell elmondanom, hogy nincsen időm a nyelvtani hibákra figyelni, remélem ennek ellenére mindent meg fog érteni.

Miért nem írtam olyan hosszú ideig?

Jó választ adhatok erre, nekem nincsen „Lolóm”,¹³³ aki segítségemre lenne. Novemberben a Magyar Református Lelkészerkezetlet Szövetség főtitkárává választottak, s azóta nem csupán egy havilapot (folyóiratot), de egy hetilapot is szerkesztenem kell. Persze vannak segítők, de amikor a német nyelvre kerül a sor, egyedül kell írnom.

Nagyon köszönöm az úti beszámolót.¹³⁴ Igen érdekes volt olvasni, hogy milyen élményeket szereztek keleti útjuk során. Ha több időm lenne, erről sokkal többet írnék.

Remélem, megkapta a magyar „Credo”-t, a magyar „Isten kegyelmi kiválasztásáról”-t és a magyar „Népegyház, szabad egyház” stb.-t. Folyóiratomban eddig három cikket közöltem közös utunkról és szándékomban áll még kettőt írni. A „Református Élet”-ben is már két alkalommal írtam utunkról. Gondoskodni fogok róla, hogy ezeket az írásokat is megkapja. Sajnos személyesen mindezt nem érti, de hát vannak magyar diákok Bázelen, akik mindezt lefordíthatják Önnek. A nagyváradi prédikáció is rövidesen megjelenik folyóiratomban. Nagy Barna fordította le, remélhetőleg ő lesz az utódóm Sárospatakon, mint dogmatikus.

¹³² Kézírtos levél, nagy formátumú papíron.

¹³³ Charlotte von Kirschbaumnak, Barth titkárnőjének baráti körben használt beceneve.

¹³⁴ Lásd fentebb 15. jegyzet.

Van még néhány kérdésem és személyes kérésem is.

1. Júliusban Oxfordba szeretnék menni, hogy ott az „Élet és munka” Világkonferencián részt vegyek.¹³⁵ Valószínűleg Svájcban keresztül utazom majd, s szeretnék Önnel találkozni. Otthon lesz-e akkor? Esetleg Ön is eljön Oxfordba?
2. Minden, amit német, angol, vagy francia nyelven a német egyházi harcról ír, minket itt Debrecenben nagyon érdekel. Kérhetném, hogy a jövőben ilyen íásaiból számunkra egy példányt küldjön?
3. Kérhetném azt, hogy a Kaiser Kiadónál járjon közbe annak érdekében, hogy a jövőben az ott megjelenő teológiai munkákból (különösen az Ön munkáira gondolok Barth professzor) számunkra recenziópéldányt küldjenek Debrecenbe. Magam gondoskodnék a bemutatásukról a folyóiratomban (Igazság és Élet), amely 1500 példányban jelenik meg lelkészeink részére.
4. Aggodalommal és érdeklődéssel olvastunk az Ön bázeli harcáról. Írásokat és híreket ezzel kapcsolatban szintén szívesen kapnánk.¹³⁶
5. Talán rövidesen Skóciába utazik. Ez is nagyon érdekelne, hogy mit tapasztal ott, milyen hatást fejt majd ki.
6. Kérhetem esetleg arra is, hogy a jövőben lehetőséget biztosítson ingyenes étkezésre és talán más segítségekre is Bázelen tanuló magyar diákjaink részére. Nagyon örövendék, ha több magyar diák tudná az Ön előadásait látogatni.

¹³⁵ Az EVT Life and Work munkacsoportjának konferenciája.

¹³⁶ Bázelen való érkezése után Barth minden alkalmat megragadott, hogy a náci Németország és a behódolt egyház ellen minden fronton és következetesen folytassa a harcot. Ez a törekvése Svájcban nem talált pozitív visszhangra politikai körökben, melyek Svájc politikai semlegességét féltve támadták Barthot. A legújabbban előkerült levéltári anyagok szerint Barthot a svájci állami titkosrendőrség is figyelte. Lásd: E. BUSCH: *Der Theologe Karl Barth und die Politik des Schweizer Bundesrats*. Eine Darstellung anhand von unveröffentlichten Akten der Schweizer Behörden IN *Ev.Th.* 59 (1999) 172–186.

Mi mindannyian egészségesek vagyunk, remélhetőleg Önök is. Szellemi és lelki nyugalmat bizonyára könnyebben talál odahaza, mint egy magyarországi körúton. Előadásai nagyon nagy hatással voltak itt Magyarországon.

Nos, remélhetőleg sokat nevetett levelemen és a sok nyelvtani hibán. Sokszor gondolkodok körutunkra és remélem, más alkalommal is üdvözölhetjük még Magyarországon.

Mindannyiukat szívélyesen köszöntöm mindnyájunk nevében az Önök

Béla Vasady-ja

23.¹³⁷

*Debrecen, Magyarország
1937. június 18.*

Kedves kollega úr!

Július első napjaiban Oxfordba utazom, remélhetőleg Ön is ott lesz. Amennyiben mégsem, és otthon tartózkodik, úgy 6-án, vagy 7-én néhány órára kiszállnék Bázelen.

Kérem, lehetőleg *azonnal* küldjön nekem egy rövid üzenetet ezzel kapcsolatban.

Baráti üdvözléssel az Ön tisztelője
Vasady Béla

24.¹³⁸

Debrecen, 1937. június 24.

Kedves kollega úr!

Július 7-én szándékozom a korai órákban Bázelenbe érkezni (7,22) és legkésőbb 5 óra 53 perckor tovább szándékozok utazni Párizsba. Ott Thurneysen¹³⁹ és Häberlin¹⁴⁰ professzorokat szeretném felkeresni. Szívélyes üdvözléssel,
Béla Vasady

¹³⁷ Levelezőlap „Országos Református Lelkészegyesület, Tanulmányi Főtitkár 305. szám. 1937” fejléccel.

¹³⁸ Levelezőlap „Országos Református Lelkészegyesület, Tanulmányi Főtitkár 316. szám. 1937” fejléccel. Lap szövege nehezen kivethető, tinta elmosódott.

¹³⁹ Eduard THURNEYSSEN (1888–1974) Barth barátja, 1927-ben Bázelen lelkész, 1929-től uo. a gyakorlati teológia tanára. Az ún. „dialektikus teológia” egyik atyja.

¹⁴⁰ Paul HÄBERLIN (1878–1960) neves svájci pedagógus. 1922–1944 között a filozófia, pedagógia és pszichológia professzora a Bázeli Egyetemen.

Országos Református Lelkészegyesület
Tanulmányi Főtitkár
569. szám 1937

Debrecen, Magyarország
1937. december 28.

Kedves kolléga úr!

Éppen most „rendeztem el”¹⁴¹ három angol levelet. Nagyon fáradt vagyok, s él bennem a kísértés,¹⁴² hogy ágyba bújjak, de ha nem írom meg most ezt a levelet, akkor talán sohasem. A két általam kiadott egyházi lap nagyon sok időmet felemészti. Ennek ellenére megpróbálok most az én csodálatos németiségemmel egy levelet írni. Remélem Vatikánvárosban¹⁴³ jól fognak nevetni rajta.

Sok munka és jó egészség – így jellemezhetném mostani állapotomat s remélem Önnek is hasonló jó hírei vannak számomra.

Pillanatnyilag Magyarországon egy igen érdekes vita folyik a római katolikus és a református egyház között a reunió kérdéséről.¹⁴⁴ Éppen most kell erről egy tanulmányt írnom.¹⁴⁵ Arra gondoltam, hogy tanulmányomban arról a párbeszédéről

¹⁴¹ Az eredetiben idézőjelben az „abgefertigt” és „beendet” szavak szerepelnek – minden valószínűség szerint utalás valamilyen, Vasady által gyakran használt nyelvi bakira.

¹⁴² Eredetiben a „temptation” szó idézőjelben szerepel.

¹⁴³ Tréfás utalás a Barth és Cahrlotte von Kirschbaum egymás melletti dolgozószobájára. Ismert tény, hogy Barth maga nevezte így a dolgozószobáikat.

¹⁴⁴ A vita a római katolikus és protestáns egyházak újraegyesülési lehetőségeit taglalta, és olyan jelentős személyiségek vettek benne részt, mint római katolikus részről Kelemen Krizosztom, Bangha Béla, református részről Ravasz László, Victor János és Révész Imre. Sajnos a II. Világháború megakadályozta, hogy ez a sokat ígérő kezdeményezés gyümölcsöket teremjen. Lásd az ezzel kapcsolatos dokumentumokat in: Szivárványhíd Pannonhalma és Debrecen között, szerk. Barcza József, Debrecen 1991.

¹⁴⁵ Ld. Szivárványhíd, 71–84. Az írás eredetileg megjelent in: Protestáns Szemle 1938, 4.sz., 161–177.

fogok írni, amely Ön és Przywara¹⁴⁶ között, még Münsterben, az egyház kérdéséről folyt. Kérhetem arra, hogy részletesebben leírja, miként is alakult ez ki? Önök hívták őt meg? Nyílt esti beszélgetések voltak ezek? Egyáltalán hogyan is volt?

Milyen „gyümölcse” lett ennek a kapcsolatnak? Mikor és hol adódott még alkalma római katolikus teológusokkal teológiai kérdésekről beszélgetni? Nagyon hálás lennék, ha ezekről a kérdésekről minél hamarabb hallhatnék Öntől.

Hogyan áll Dogmatikája? A nyáron még a nyomdában levő második kötetet nem láttam. Kérhetek esetleg egy recenziós példányt? Mi a helyzet a „Doctrina”-val?¹⁴⁷ Dr. Visser’t Hooft¹⁴⁸ és én, itt Edinburghban arra gondoltunk, hogy ezt a nemzetközi folyóiratot Debrecenben lehetne kiadni. Hazatérésem után elő is készítettem egy nagyon előnyös költségvetést. Amennyiben amellettt döntene, hogy mégis életre hívja a „Doctrinát”, én személy szerint kész vagyok Önnek tudományos és gyakorlati segítséget nyújtani. Meggyőződésem, hogy legfőbb ideje egy ilyen folyóirat életre hívásának. Most, vagy lehet ... soha többé!

Csak remélem, hogy leveletem megértette. Mikor jön újra Magyarországra? Nagyon örvendtem, hogy Oxfordban és Edinburghban személyesen is megismerhettem néhány jó barátját.

Kívánok a Vatikánváros lakóinak és Barth professzor családjának mindent, ami „jó és drága”. Isten áldja meg munkáját az új esztendőben.

Szívélyes üdvözléssel az Ön
Vasady Bélája

¹⁴⁶ Erich PRZYWARA (1889–1972) író, jezsuita szerzetes.

¹⁴⁷ A tervek szerint az Egyházak Világggyűlésének égisze alatt az „új teológia” elkötelezett képviselői egy folyóiratot szerettek volna alapítani ezen a néven, melyben Barth közreműködésére is számítottak.

¹⁴⁸ Willem Adolf VISSER’T HOOFT (1900–1985) holland református teológus, az ökumenikus mozgalom úttörője, 1948-tól 1966-ig az Egyházak Ökumenikus Tanácsának főtitkára.

Kedves professzor úr!

December 28-án kelt levele még mindig válaszra vár. Mivel azonban Karl Barth szinte egyáltalán nem volt szabadságon – a márciusi Giffordlectures¹⁵⁰ előkészítése minden idejét felemésztette –, emellett tegnap óta ismét teljes gőzzel dolgozunk, mindemellett pedig év elején a dékánságot is át kellett vegye, ezen körülmények miatt kevés a valószínűsége, hogy Ő maga fog tudni Önnek válaszolni. Meg kell tehát elégednie az én szerény képvisелеtemmel. Igyekezni fogok, hogy kérdéseire legalábbis valamennyire kielégítő választ adjak, kivéve ha ez – szükségszerűen és a dolog természetéből eredendően – nem lehet kielégítő válasz, mint a „Doctrina” esetében. De erről később!

Először is, levelében arra a kapcsolatra kérdez rá, amelyet Karl Barth katolikus teológusokkal tartott fent, különös tekintettel az Erich Przywarával való találkozásokra. Ilyen találkozásra Münsterben és Bonnban is sor került.

Münsterben Przywara atya az 1928/29-es tanév téli félévében tartott nyilvános előadást a *katolikus egyházról*. Barth szemináriumán abban a félévben Aquinói Tamás Summa theol.-val foglalkoztak. Ennek kapcsán dolgozták fel Przywara vallásfilozófiáját is. A szeminárium résztvevői együtt mentek el az előadásra, és a következő délelőttön Przywarával annak vallásfilozófiájáról beszélgettek, illetve az előadást is megbeszélték. Mellékelten küldöm az ekkori szeminárium

¹⁴⁹ A levelet Charlotte von Kirschbaum írta Vasadynak Barth megbízásából.

¹⁵⁰ A Gifford Lectures-nek, alapítója szándéka szerint, a természeti teológia művelését kellett elősegítenie. Ennek érdekében neves előadókat hívtak meg. Barth figyelmeztette az aberdeeni teológiát, hogy ő a természeti teológia elkötelezett ellenfele s a meghívásnak csak nézeti fenntartásával áll módjában eleget tenni. Az 1560-ban keletkezett Skót Hitvallás alapján fejtette ki teológiai nézeteit. Magyarul megjelent „Istenismeret és istentisztelet a reformátori tanítás szerint” címen, ford. Maller Kálmán, Budapest, 1944.

jegyzőkönyv kivonatát, amelyben a 6. oldaltól megtalálhatja a Przywarával folytatott beszélgetést. Szépen kérem, a jegyzőkönyvet juttassa nekem vissza! A katolikus egyházelvről szóló előadás megjelent annak idején a „Zwischen den Zeiten”-ben,¹⁵¹ ebből egy különlenyomatot küldök Önnek.

Przywara látogatására Bonnban, az 1931/32-es tanév téli félévében ugyancsak Barth rendszeres teológiai szemináriumának keretén belül került sor, mely abban az időben „A természeti teológia problémájával” foglalkozott. Przywara a *Vaticanum*¹⁵² rendszeres összefoglaló exegézisét adta, de sajnos erről nem tudok jegyzetet küldeni. Ezt rövid beszélgetés követte, de sajnos erről sem állnak rendelkezésünkre feljegyzések.

Przywara atyán kívül Bonnban még a Vochem bei Bühl-i Grosche¹⁵³ lelkész úrral volt a Rajna-vidéken intenzív kapcsolat, aki a „Catholica” folyóirat kiadója is volt. Vele éveken keresztül kapcsolatban volt Barth és ez mos is tart. Egy nyílt esténken meghívtunk volt, és a diákoknak a *marilógiáról* tartott előadást. Ez meg is jelent a Catholica folyóirat 1932. évfolyamának 1. füzetében.¹⁵⁴ A szeminárium hallgatóival együtt Grosche lelkész úr egyik istentiszteletén is részt vettünk, majd utána a lelkészi lakásban a miséről beszélgettünk.

¹⁵¹ Barth által létrehozott folyóirat, elsősorban Barth írásait közölte. Lásd: ZZ VI (1928) 4. szám, 274–302., a „Der römische Katholizismus als Frage an die protestantische Kirche” címen.

¹⁵² Az I. Vatikáni Zsinatról van szó, mely a katolikus egyházban jelentős változásokat és újításokat hozott.

¹⁵³ Robert GROSCHÉ (1888–1967), római katolikus teológus, az evangélikus-katolikus párbeszéd és közeledés úttörője, a „Catholica” c. folyóirat alapítója.

¹⁵⁴ Robert GROSCHÉ: *Fünf Thesen zur Mariologie*. In: Catholica 1933 (2) 25–42. Von Kirschbaum e helyen tévesen adja meg az évszámot, mert Grosche tézisei csak 1933-ban jelentek meg a Catholicában. [Az információért köszönettel tartozom Amy E. Marga-nak (Newmetszág, USA). F.Á.]

Végül ugyancsak Bonnban, 1932-ben egy nyílt est keretében *Damasus Winzen*¹⁵⁵ atya, a Rajna-vidéki Maria Laach kolostorból a sákramentumokról tartott előadást, mely ugyancsak a Catholica folyóirat 1932-es évfolyamában jelent meg.

Ezen felsorolt előadásokra mind Karl Barth kezdeményezésére és meghívására került sor.

Talán azt is el kell mondani, hogy Karl Barth személyesen igen aktív eszmecserét folytatott katolikus teológusokkal Münsterben, ahol rendszeresen eljár a vallásfilozófus Rosenmöller¹⁵⁶ professzor lakására beszélgetni (diákok nélkül), és ott sok érdekes katolikust ismert meg. Protestáns oldalról ő volt az egyetlen résztvevő ezeken az estéken.

A „*Dogmatikával*”¹⁵⁷ kapcsolatban is kérdez. Csak a múlt héten jelent meg és nagyon aggódtunk (mivel a nyomdai munkát még Németországban végezték el), hogy miként fog a német megrendelőkhöz eljutni, hiszen amint tudja, a Kaiser Kiadónál Barth minden könyvét betiltották. Nagy örömünk, hogy mégis sikerült, s a mintegy 3.000 példány immár német olvasóink kezében van. (Erről azonban hallgatni kell, hisz minél később szerez erről tudomást az Állami Titkosrendőrség, annál jobb!!) Egy példányt a napokban küldünk Önnek.

Végül: a „*Doctrina*”. Azok után, amit ezzel kapcsolatban mond, nem elég világos számunkra, hogy annak idején megkapta-e annak a levélnek a másolatát, amit Karl Barth Dr. Visser t' Hooft

¹⁵⁵ Damasus WINZEN OSB (1901–1971), eredeti keresztnéve Gerd, Hannoverben született, később az Amerikai Egyesült Államokban élő bencés szerzetes. Maria Laach kolostorába 1921-ben lépett be, 1928-ban pappá szentelték. Maria Laachban a filozófia tanára volt egészen 1938-ig, amikor az Amerikai Egyesült Államokba küldték. Itt előbb a Darlington-i (NJ) érsekségi szeminárium tanára volt majd 1951-ben megalapította a Mount Saviour kolostort Elmirában (NY), melynek 1969-ig priorja volt. Mount Saviourban halt meg 1971-ben.

¹⁵⁶ Bernhard ROSENMOELLER (1883–1974) vallásfilozófus, Barth münsteri tartózkodása idején még magántanár, később egyetemi tanár Breslauban a filozófiai fakultáson.

¹⁵⁷ Mivel a német szövegből egyértelműen kiderül, hogy a Kirchliche Dogmatik-ról van szó, ezért itt idézőjelbe tettem.

úrnak írt az oxfordi konferenciáról. E levél után világosak lennének azok az okok, amelyek őt egy ilyen folyóirat megalapításától visszatartják. Véleménye szerint még nem tartunk ott, hogy mint egy egységes teológiai csoport fellépessünk, hanem tanácsos lenne talán az egyes teológusoknak saját környezetükben, országukban dolgozni. Talán személyesen is kellene vele beszélni erről a kérdésről. Aggódalma, hogy a meglévő ökumenikus törekvések mellett csupáncsak egy újabb jelentkezne, többet nyom a latban, mint az Ön által érvként felhozott „Most ... vagy talán soha többé!”.

Egyebekben szívélyesen üdvözli Önt és jókívánságait is viszonzozza. Kérem, tolmácsolja kedves feleségének és debreceni barátainak is üdvözlétét.

Szívélyes köszöntéssel

Az Ön Charlotte von Kirschbaumja

Országos Református Lelkészegyesület
Tanulmányi Főtitkár
935. szám 1938

Debrecen, Magyarország
1938. június 28.

Kedves kolléga úr!

Magyarországi és erdélyi útja során sokat beszélünk erről, de bázeli látogatásom alkalmával is említettem a kérdést, s most teljes bizalommal írásban is kérem, hogy ottani hatáskörében tegye lehetővé, hogy legalább egy, de lehetőleg két fiatal magyar teológus Bázélbe utazhasson tanulni. Meglátásunk szerint igen fontos érdekeink fűződnek hozzá, hogy fiatal teológusaink éppen Bázélbe utazzanak tanulni. Most csak két okot említek: 1. Manapság ott zavartalanabban tudnak tanulni, mint Németországban. 2. Ott a reformáció teológiájának megtisztított forrásvizéből többet tudnak meríteni, mint némely német egyetemeken.

Mindegyre vannak olyan fiatal teológusaink, illetőleg fiatal segédlelkészeink, akik olyan kérdésekkel foglalkoznak, amelyekben Ön és professzortársai a legjobb vezetők lehetnek.

Pillanatnyilag két ilyen fiatal teológust tudok javasolni a következő évre. Ezek egyike Rózsai Tivadar¹⁵⁸, Sárospatakon végezte tanulmányait. Kedves kolléga, bizonyára emlékezni fog rá. A teológusok agapéján német nyelven köszöntötte Önt, és ő nyújtotta át az ajándék tájképfát. A fiatalember a németet második anyanyelvként beszéli, és jó teológiai érzékkel is rendelkezik. Pillanatnyilag teológiát tanulmányoz Halléban, és

¹⁵⁸ RÓZSAI Tivadar, 1990-ben elhunyt neves debreceni teológus. Rózsai Tivadar 1914-ben született Temesváron. Nem lelkész, hanem nyelvész szeretett volna lenni, de Kiss Lajos vallástanár hatására érdeklődése a teológiai tudományok felé fordult. Teológiai tanulmányokat Sárospatakon és Bázélben folytatott, itt Barth tanítványa volt. Lelkeszi szolgálatot végzett Sátoraljaújhelyen, Perbenyikben, Semjénben, Bodroghalomban, Szakolyban és Hajdúhadházon. 1967-től nyugdíjba vonulásáig a Debreceni Református Kollégium karizmatikus hatású vallástanára volt.

nálam készül doktorálni „Az egyház fogalma az úgynevezett dialektikus teológiában” témában, bár a címen még alakítani kell.

A másik segédlelkész diákom volt Debrecenben. Róla is hasonló jókat mondhatok, s szeretném egyenesen Önhöz irányítani.

Nagyon jó lenne, ha az ottani Alumneum¹⁵⁹ diákjaink számára állandó jelleggel legalább egy, de lehetőség szerint két félárú helyet biztosítana.

Nagyon kérném kolléga urat, hogy e tekintetben ügyünk érdekében lépjen kapcsolatba az Alumneum-bizottság elnökével és a bizottság tagjaival. A díjak másik felét esetleg állandó jelleggel Adolf Keller¹⁶⁰ professzor úr állná.

Ha jól emlékszem, Ön Genfben mellette volt segédlelkész. Ezért gondolom, hogy mint az Európai Központi Iroda elnöke¹⁶¹ a bázelieliek kérésének eleget tenne, s a magyar diákoknak a szükséges ösztöndíjat folyósítaná.

Nagyon örülnék, ha levelemre rövidesen választ kapnék, illetőleg eligazítást arra nézve, hogy ebben a kérdésben még kinek írjak.

Rólunk annyit, hogy meglehetősen jól vagyunk, jelen iskolai év végére várjuk második gyermekünk érkezését. Pillanatnyilag az „egy egyház és az egyházak” kérdése foglalkoztat, hogy ne is említsem a kereszténység és a nemzetiszocializmus viszonyának alakulását, mely az új politikai viszonyok között nálunk is aktuális. Valószínűnek tartom, hogy rövidesen a magyar protestantizmus is olyan komoly próba elé néz, amelyeket a német már kiállt, sőt még mindig áll. A von Kirschbaum kisasszony által számomra küldött nyomtatványokat mindig különleges örömmel olvasom.

A feleségem nevében is baráti és kollegiális üdvözléssel köszöntöm Önöket

Hű barátjuk
Vasady Béla

¹⁵⁹ Májig fennálló teológus bentlakás Bázélben.

¹⁶⁰ Adolf KELLER (1872–1963) svájci teológus, az ökumenikus mozgalom egyik előharcosa, 1937-től a Református Világszövetség alelnöke.

¹⁶¹ Keller 1920-tól alapító tagja az Egyházi Segélyakciók Európai Központjának. Ez később (1954) az Egyházak Ökumenikus Tanácsának segélyszervezetévé alakult.

Országos Református Lelkészegyesület
Tanulmányi Főtitkár
1802 szám 1938

Debrecen, Magyarország
1938. október 24.

Kedves kolléga úr!

Egymással szemben mi mindig teljesen őszinték voltunk, s ez az őszinteség hozott minket közel egymáshoz. Jelen soraimat is ezen keresztyén és baráti őszinteség jegyében fogalmazom meg.

Hromadka professzor¹⁶² megküldte nekem, s nyilván másoknak is, a Prager Presse azon számát (1938. IX. 25), amelyben az Ön hozzá intézett levele megjelent. A levél tartalma engem, s Önnek más magyarországi barátait is, kényelmetlenül érintett. Levelével kapcsolatban a következőket szeretném megjegyezni:

1. A müncheni Négyhatalmi Szerződés nagyon helyesen kötelezte Csehszlovákiát a szudétanémetek által lakott vidékek Németországnak történő átadására. Az átadás minden különleges vérontás nélkül meg is történt. Mindazok után, amik történtek, elkerülhetetlen, hogy sorait Németországban, s nem csupán ott, azzal az érzéssel olvassák: íme Karl Barth, a teológus háborúra tüzelte a cseheket egy olyan kérdésben, amelyet a *politikusok* vérontás nélkül intéztek el.

¹⁶² Josef HROMADKA (1889–1969) cseh teológus, prágai teológiai tanár, Barth barátja.

2. Hitler és kormánya kijelentette, hogy nem akarnak cseheket németté tenni. Hitler csupán a németek lakta területeket követelte. Ilyenformán a cseheknek a németek elleni szabadságharcáról beszélni minden valós alapot nélkülöz.

3. Ugyanez a helyzet a cseh–magyar viszonyban is. Határozottan ki kell jelentenem, hogy nem vagyok hajlandó egy olyan nép harcát a Krisztus egyházáért folytatott harccal azonosítani, amely saját, erőszakkal összetákoltt államának keretein belül a régi huszitákhoz teljességgel méltatlanul viselkedett. Ezzel összefüggésben csak néhány ismert tényre hivatkozom: A csehszlovákiai Magyar Református Egyháznak nem sikerült 20 év alatt sem elérnie, hogy az állam egyházi törvényeit és a losonci Teológiai Szemináriumot elismerje, illetve hogy a jogtalanul visszatartott lelkészi kongruákat kifizessék. A losonci református gimnáziumot és más református iskolákat még 1919-ben megszüntették. Ilyenek tehát a husziták utódai, akiket Ön még szeptember második felében is harcra biztatott.

4. Mi magyarok szilárdan hiszünk abban, hogy a magyarok által lakott területeket, melyek a trianoni békeszerződéssel jogtalanul kerültek Csehszlovákiához, a legrövidebb időn belül minden vérontás nélkül visszakapjuk. Jog szerint követelhetnénk ezeréves határaink helyreállítását, de mi Isten színe előtt állva csak a többségében magyarok lakta területek azonnali átadását kérjük. Csehszlovákia más nemzetiségei számára önrendelkezési jogot követelünk, a vegyes lakosságú területek esetében népszavazást. Ez azonban olyan valami, amit a csehek nem mernek megtenni. Ez jóval több erkölcsi bátorságot kívánna, mint az a szabadságharc, amelyet Ön levelében említ.¹⁶³

¹⁶³ Barth a levélben többek között a következőket írta: „A tulajdonképpeni rettenetes dolog nem is a hitleri Németországból áradó hazugság és brutalitás folyama, hanem annak a lehetősége, hogy Angliában, Franciaországban, Amerikában, s nálunk Svájcban is elfelejthetik: az ön népének szabadságán áll vagy bukik emberi számítás szerint egész Európa (s talán nem csupán) szabadsága. Talán már az egész világ az óriáskönyv gonosz

5. A csehek mindig a körmönfont diplomácia és az elvakító propaganda mesterei voltak. Kolléga úr, Ön egy Ön által még nem is sejtett (ha nem is nagyon nagy) kígyó bővkörébe került. Hromadkának írt levele fényes bizonyítéka annak, hogy a cseh demokrácia (melyet most inkább nemzetiszocializmusnak kellene nevezni, mert az érdekek azt diktálják) propagandájának áldozata lett. Természetesen Ön erről nem tehet. Azt hiszem azonban, levelem vétele után a valamikori husziták utódainak állításait óvatosabban fogja fogadni, s a Csehszlovákia határain álló erőszakos cseh katonákat nem fogja minden fenntartás nélkül Krisztus egyházának harcosaival azonosítani. Szívélyes üdvözléssel

Az Ön nagy tisztelője
Béla Vasady

tekintetének rabjává vált? [...] Ennek ellenére merem remélni, hogy az ősi husziták gyermekei megmutatják a nagyon is pubánnyá lett Európának, ma is léteznek még férfiak. Minden cseh katona sorsa, aki akkor majd harcol és szenved értünk is (s ki kell mondanom fenntartások nélkül, Jézus Krisztus Egyházaért is) Hitler és Mussolini bővkörében csak a nevetségesség, vagy a kiirtatás lehet. [...] De hát végső soron mit is tudunk mi Isten gondviselésének terveiről és szándékairól, melyek mindezekben beteljesedhetnek? Csak egy a biztos: amilyen emberi ellenállás csak lehetséges, azt ma Csehszlovákia határain meg kell tenni, s az, hogy ezt jó lelkiismerettel lehessen megtenni, az attól függ, hogy minél többen vessék bizalmukat nem emberekbe, államférfiakba, vagy fegyverekbe és repülőkebe, hanem az élő Istenbe, Jézus Krisztus atyjába. [...] A német seregek lehetnek erősebbek, de nem tudom, honnan vennék ezt a végső soron egyedül fontos és megtartó jóreménységet.” Karl BARTH: Offene Briefe. 1935–1942 GA V, TVZ, Zürich, 2001. 107k..

29.

Bázel, St. Albanning 186, 1938. november 9.

Vasady Béla professzor úrnak
Debrecen, Magyarország

Kedves kolléga úr!

Bocsásson meg, hogy válaszomra némileg várnia kellett. A megkezdődött téli félév előadásai és szemináriumai csak bizonyos időszakokénti szünetekben teszik lehetővé, hogy azzal a viharral foglalkozzam, melyet Hromadkához írott levelem, úgy tűnik, fél Európában, s nem utolsó sorban Magyarországon is, kiváltott. Tulajdonképpen nagyon nem szívesen sorolom Önt azok nagyon vegyes, táborába, kik e levél kapcsán szemrehányásokkal halmoztak el. Tudja, ki tartozik ehhez a társasághoz? Az egész német sajtó, mely parancsszóra ugyan, különböző címek alatt, de ugyanazt az írást hozta („Teológiai tanár, mint háborús uszító”, „Zsidók–Csehek–Karl Barth”, „Karl Barth igazi arca” stb.), a holland és svájci neokálvinisták, a svájci vallásos szocialisták(!), a svájci liberálisok – s létük miatti némiképp sajnálatos aggodalomban a német Hitvalló Egyház¹⁶⁴ vezetősége is! Budapestről 60 teológus gyerek ünnepélyes tiltakozása is megérkezett,¹⁶⁵ melynek szavai mögött én közös barátunkat, Sebestyént¹⁶⁶ vélem hallani. A giesseni teológiai fakultás eltávolította szemináriumi könyvtárából könyveimet! *Et tu Brute?* Muszáj volt azt a levelet megírnia?

¹⁶⁴ A nemzetiszocializmus által uralt egyházvezetéssel szemben álló, hitvallásos mércét valló egyházi mozgalom.

¹⁶⁵ Lásd a levelet Karl BARTH: *Offene Briefe*. 1935–1942, 147k. uo. Barth válaszát is. [Megjegyzendő, hogy a GA csak 59 aláírást említ. F.A.]

¹⁶⁶ SEBESTYÉN Jenő (1884–1950) budapesti református teológiai tanár, aki a kor divatos teológiai irányzataival szemben a holland fogantatású konfesszionális kálvinizmust vallotta.

Megkérdezhetem mindenekelőtt, hogy elolvasta-e az Önnek megküldött „Rechtfertigung und Recht”¹⁶⁷ írásomat? Azért kértem, mert ha elolvasta, akkor lehetetlennek tartom, hogy Hromádkához írott levelemet a cseh propaganda boszorkányos hatásának tulajdonítsa. Egyébként az egész kérdéses időszakban egyetlen filmen kívül (vajon valóban ennyire elvarázsolt volna?!) a cseh propagandából semmit sem láttam, ellenben szüntelenül hallgattam a német rádiót, s egyebekben egyszerűen csak alkalmaztam azon teológiai elvet, melyet a kérdéses írásban olyan módon reméltem megfogalmazni, hogy egy olyan ember, mint Ön, az összefüggéseket megátja és megérti, hogy engem ne akarjon olyanforma érvekkel meggyőzni, mint amilyenekkel levelében találkoztam. Közben megküldtem Önnek, ezen levél előfutáraként, két levelem másolatát, melyeket Hollandiába küldtem,¹⁶⁸ illetve egy kisebb írást az eskü kérdéséről a német Hitvalló Egyházban,¹⁶⁹ melynek második utószava ugyancsak a Hromadka-levél tárgyával foglalkozik. Remélem, amennyiben ezeket elolvasta, most már megfontoltabban vélekedik a dolgokról. Mégis csodálkozom azon, hogy Ön, aki engem valamennyire ismer, ilyen látásmódra és megértésre korábban

¹⁶⁷ BARTH: *Rechtfertigung und Recht*. Megjelent a Theologische Studien sorozat 1. számaként. Lásd más írásokkal együtt a TVZ Kiadó 1998-as kiadásában ugyanezen a címen.

¹⁶⁸ A két levél egyike Anna Tromp-De Jong-hoz íródott, aki Barth személyes ismerőse volt, és levélben fordult volt tanárához, míg a másik Gerard Jan Derksen lelkész kérésére válaszként az „Algemeen Weekblad voor Christendom en Cultuur” című folyóiratban jelent meg. Barth válaszát a folyóirat lerövidítette, jóllehet Barth kérte, hogy azt teljes terjedelemben közöljék. Lásd a két levelet: GA V. Offene Briefe 1935–1942, kiadta Dietrich Koch, Zürich, 2001. 134k. A levelek részletei magyarul megjelentek NAGY Barna: *Karl Barth politikai teológiája* c. írásában a Sárospataki Református Lapokban, 1938. (33), 47.sz.

¹⁶⁹ BARTH: *«So wahr mir Gott helfe»: Die Frage des Führereides und ihre Behandlung in der Bekennende Kirche in Deutschland im Sommer 1938*. Vortrag gehalten in der Sitzung des Schweizerischen Evangelischen Hilfswerks für die Bekennende Kirche in Deutschland im Glockenhof in Zürich, am 5.9.1938. Verlag der Evangelischen Buchhandlung, 1938.

képtelen volt. Lám, Vasady Béla, a *teológus* sok könyvem teljes ismeretében nem volt képes egy általam írt kétoldalas levél jobb exegézisére! Nem sokkal rosszabb-e ez, mint amit az „emberek” Németországban, vagy másutt most *rólam* mondanak?

Szükséges-e mindezek után, hogy kifejezetten megfogalmazzam, melyek azok a félreértések, melyeken levele alapul? Világos, hogy Ön és mások, akik nekem Magyarországról írtak, a Hromádkához írt levelemet csakis és teljes mértékben saját, Csehszlovákiával való nemzetiségi és területi vitáik szemszögéből olvasták. Emlékezhet rá, hogy annak idején Magyarországon nehezemre esett azt a pátoszt komolyan venni és magam abba beleélni, mely ezt a vitát kísérte magyar oldalon. A kérdést semmiképpen nem tekintem közömbösnek, s a komolyságot, mellyel azt kezelik, önmagában megértem. De kedves kolléga úr, vajon nincs-e pillanatnyilag egy, vagy más fontosabb kérdés is, mint éppen ez? Vajon nem lenne elképzelhető, hogy a nemzeti és területi kérdéssel olyan szenvedélyesen foglalkozó Magyarországon – vagy legalább a magyar egyházban és teológiában – ezen fontosabb kérdések létéről is gondolkozzanak? Nézze kérem, szeptember 19-én, mikor azt a bizonyos levelet megírtam, egyáltalán *nem* foglalkoztam semmiféle nemzeti, vagy területi kérdéssel. Látni lehetett-e már azokban a napokban, hogy Magyar- és Lengyelország, szomszédjuk nehéz helyzetét kihasználva régi vágyait beteljesíti? Engem legalábbis ez nem foglalkoztatott, éppen úgy, mint a Szudéta-kérdés (ezzel a német–cseh nemzeti- és területi kérdés) sem. Valamely térképen történt változtatás miatt bizonyosan nem írnék Hromádkának, s bizonyosan nem Jézus Krisztus egyházáról stb., amint azt 20 évvel ezelőtt is bölcsen nem tettem meg. Kedves kolléga úr, az országok és birodalmak határai a változó joggal és jogtalansággal együtt változtak, mióta ez a világ fennáll. Magyarország is leigázott idegen népeket és el is veszítette azokat (s ma újra leigáz népeket!)... Amíg tehát ilyen dolgokról van szó (melyek megítéléséhez egyebekben technikai ismeretekre van szükség, melyeket én nem birtoklok), addig legalábbis *én* óvakodnék akár

egy magánlevélben is olyan nagy szavakat használni, mint amilyeneket szeptemberben tudatosan és nyugodtan Prágába írtam. De létezik még egy teljesen más „határ” is, mint amilyenről a térképek szólnak. Erre a teljesen más határra kellett egész múlt nyáron és ősszel gondolnom. Arra a határra, melynek *egyik* oldalán olyan terület van, ahol az emberi dolgoknak – bár megközelítőleg sem tökéletes – rendje van, de legalábbis többé-kevésbé őszinte próbálkozások ennek elérésére, ahol legalább van jog és szabadság és hely az egyház számára. A *másik* területen, egy keresztényellenes mítosz a maga totalitárius igényét az egész emberre és az emberi élet minden területére bejelenti, s ezzel a jogtalanságot és rabságot elvvé emeli, az egyházat belsőleg téve lehetetlenné. Ezen a határon a *politikai* probléma magától *teológiai* válik. Ezen a határon állva múlt őszön nem csupán Csehszlovákia, vagy az európai humanitás volt nagyobb veszélyben, mint az törökdúlások idején, hanem maga a keresztény egyház. Amíg a törökök népek és országok felett akartak uralkodni úgy, hogy sok testet megöltek, a nemzetiszocializmusban olyan erőről és akaratról van szó, amely a lelket akarja fogságba ejteni és megrontani. Mivel ezen a határon az erőviszonyok a nemzetiszocializmus javára látszottak eltolódni, ez a kérdés foglalkoztatott szeptember 19-én. Ebbéli aggodalmamban hivatkoztam, s hivatkozom most is az erőeltolódás megtörténte után a Róm 13,3–4-re. Ebbéli aggodalmamban lépek fel mint teológus a svájci honvédelem mellett. Ebbéli aggodalmam mondatta velem már júliusban is a cseheknek: Resistez! – s így írtam meg Hromadkának is, amit megírtam. Anglia és Franciaország kormányai ezt az aggodalmat nem látszanak ismerni, vagy legalábbis nem veszik azt komolyan. Az európai közvélemény egyetemesen alábecsüli ezt a gondot a háború miatti aggodalomban. Mindenki (beleértve Vasady Béla barátomat is) úgy tesz, mintha csak néhány (talán önmagában jogos) határkiigazításról lenne szó a térképeken. Emellett nem veszik észre, hogy ez hosszú távon alapvetően a hazugság és a brutalitás győzelmét jelenti, mely a jövőt, s ebben a jövőben a

békét is a legkomolyabban veszélyezteti. Engedje meg, hogy elmondjam, én ezt a Harmadik Birodalmon kívül élő legtöbb ember által elhanyagolt aggodalmat nem hallgathatom el, sőt az erre való figyelmeztetést keresztényi kötelességnek és szükségesnek tartom, még abban az esetben is, ha a Csehszlovákia elleni magyar panaszok mégoly megalapozottak is. Meghagyom nekik a délszlovák területek megszerzésének hazafias örömét. Gondolkozzon el azonban azon, mit is fog majd egy napon Magyarországnak és a magyar egyháznak jelenteni, hogy ezt a hazafias örömet Hitlernek köszönhetik! Június 28-i levelében¹⁷⁰ arról a valószínűségről írt, hogy a magyar protestantizmus a politikai fejlemények következtében komoly próbák elé néz. Azt hiszem, ez a lehetőség ma megsokszorozódott. Elfelejtette-e *ezt* a problémát, Hromadka-levelem problémáját? Amennyiben nem felejtette el, s más magyar barátaim sem felejtették el, úgy befejezhetnék a Hromadka-levél miatti zsörtölődésüket, mert levelemmel közvetve ugyan, de hazafias ügyeiket gátoltam. Talán megértik egyszer, hogy akkor én jobban gondoltam a magyar egyházra és szóltam érte, mint azt most Önök tették.

Szívélyes köszöntéssel és változatlan jóindulattal
Az Ön Karl Barthja

¹⁷⁰ Lásd a levelet itt a 27. szám alatt.

Országos Református Lelkészegyesület
Tanulmányi Főtitkár
1901 szám, 1938

Debrecen, Magyarország
1938. december 2.

Kedves kolléga úr!

Köszönettel vettem f.é. november 9-én kelt sorait, melyek az én előbbi levelemben foglalt vitás kérdések tisztázásához sokban hozzájárultak. Megkaptam a Derksen lelkész úrhoz írt nyílt levelét is, melyet szintén figyelmesen átolvastam.

Ezen rövid levelemben csak afeletti sajnálatomnak adok hangot, hogy a Hromadka úrhoz írt levele annak idején a Prager Presse-ben csak rövidített formájában jelent meg. A megjelenteknek az eredeti szöveggel való összehasonlítása teljesen világossá tette előttem a lerövidítés szándékát. A cél minden bizonnyal a csehek harci kedvének felerkentése volt a levél közlésével. Ilyenformán az Ön eredeti szándéka, tudniillik a Krisztus egyházáért folytatott harc, meglehetősen a háttérbe szorult.

Valóban nagy kár, kolléga úr, hogy nem szabta feltételül levelének teljes közlését. Hromadkához írt levelét csak a maga teljességében lenne szabad a nyilvánosságnak megismernie. Ez a feltétel nem tette volna lehetővé, hogy levelét nemzeti propaganda céljaira használják fel. Ha tehát ez a sajnálatos megkurtítás megtörtént, elhiszem, hogy Ön Hromadka urat egy minden félreértést helyreigazító nyilatkozat közlésére kérte, melyet azonban természetesen nekünk Prágából már nem küldtek meg.

A Derksen lelkész úrhoz, illetve hozzám intézett leveleinek teológiai érvelése számomra teljesen világos és egyértelmű. Tökéletesen meg is értem Önt. Ennek ellenére az az érzésem,

hogy némely pontokban légüres térben mozog a konkrét esetek helyett. Engedjék meg néhány kérdést intézni Önhöz:

1. Tétélezzük fel, hogy a müncheni Négyhatalmi Konferencia eredménytelen. A német csapatok átlépik a határt. Kitor a háború. Nem csak a „valós békét”, de egyáltalán a békét sem lehet már megőrizni. Gondolja, kolléga úr, hogy egy újabb világháború kitörése kedvezőbb helyzetet teremtett volna az egyház számára Németországban, Csehszlovákiában, Magyarországon, vagy Európa egyéb részein, mint amit az a tény teremtett, hogy a Szudéta-vidék három és fél millió lakosa néptestvéreivel egyesült, igaz ugyan, hogy olyan állam fennhatósága alá kerülve, melynek egyházpolitikája az evangélium szellemével minden kétség nélkül nem egyeztethető össze.

2. Gondolja továbbá, hogy az a szerep, amelyet a Krisztus egyháza „védelmezésében” Csehszlovákiának tulajdonított, összeegyeztethető azzal, hogy ez az állam a Krisztust kimondottan üldöző Szovjetunióval kötött egyezséget? El lehet-e intézni ezt a kérdést néhány mellékmondattal, amint azt Ön az ezzel kapcsolatos nyilatkozataiban teszi?

3. Mit tanácsolt volna a háború kitörése esetén azon német állampolgároknak, akik a hitvalló egyházi vonalat képviselik s a nemzetiszocialista egyházpolitikával egyáltalán nem értenek egyet? Nem gondolja, hogy az Ön politikai teológiája őket egy igen nagy mértékben kínos döntés elé állította volna: az lett volna az érzésük, hogy vagy Krisztust és az ő egyházát árulják el, vagy hazájukat és nemzettársaikat?

4. Lehetséges-e egy nép harcát, mely korábban a határai között élő nemzetiségeket sok tekintetben szabadságuktól megrobolni igyekezett, szabadságharcnak nevezni, s ezt még ráadásul minden fenntartás nélkül a Krisztus egyházáért folytatott szabadságharcra azonosítani?

5. Levelének egyik részében arra hivatkozik, hogy mi egyes népeket „leigáztunk” volna és részben most is „leigázunk”. Ez nyilvánvalóan a szlovákokra vonatkozik. Tudja-e, hogy a

szlovákok a csehektől éppen úgy különböznek, mint a hollandok, vagy a svájciak a birodalmi németektől? Tudja-e, hogy mi a szlovákokkal 900 évig egy sors- és kultúrközösségben éltünk háborítatlanul s a cseh-szlovák egység gondolata csak az utolsó 100 év elméleteket gyártóinak agyában fogalmazódott meg, hogy ennek megvalósítása csak az 1918-as összeomlás után valósult meg a fegyverek erejével, s hogy a szlovák lakosság legnagyobb része ebbe nem egyezett bele, s ma sem fogadja azt el?

Kérem, kedves kolléga úr, tekintse ezeket a kérdéseket úgy, mint amelyeket egy olyan barát tett fel, aki az Ön politikai teológiáját legmesszebbmenően megérti, de ugyanakkor azt gondolja, hogy a konkrét kérdés sokkal bonyolultabb annál, hogy az Ön leegyszerűsített politikai teológiájának érvei a nemzetileg és fajilag érintett népeket lecsendesíteni tudnák.

A régi szeretettel és ragaszkodással köszönti Önt igaz tisztelője
Béla Vasady

Országos Református Lelkészegyesület
Tanulmányi Főtitkár
294 szám. 1939.

Debrecen, Magyarország
1939. március 6.

Kedves kolléga úr!

Hosszabb levelet írtam Önnek (1938. december 3.), azonban mivel mindeddig még választ nem kaptam, megkérdezhetem-e, hogy azt a bizonyos levelet megkapta-e? Amennyiben igen, válasza nagyon érdekelne. Örvidenék neki, amennyiben a cseh katonák kérdésében is nyíltan beszélhetnénk s – amennyiben lehetséges – közös nevezőre jutnánk.

Szívélyes üdvözléttel az Önt tisztelő
Béla Vasady

¹⁷¹ A levél kézzel íródott.

Kedves Vasady kolléga úr!

Most már nem kell többet várnia a december 2-án kelt levelére adott válasszal. Talán haragszik is rám. Ha azonban ez így lenne, kérem, gondoljon arra, hogy én is tudok egy emberről, aki az elmúlt télen Párizsba utazott és közben teljesen megfélekezett arról, hogy Bázelben élő barátját meglátogassa és az oly nagyon várt feleletét szóban megkaphassa.¹⁷² Szép dolog volt ez? Bizonyára nem szebb, mint az én hosszú hallgatásom!

Néhány, nem is kevés dolgot, melyekre rákérdezett, a világtörténelem megválaszolt.

1. Hogy Hitler múlt nyári aggodalma a szudétanémetek miatt csak ideológiai ürügy volt, mely mögül a nemzetiszocialista imperializmus jött igazsággént a napfényre, ma már nyilván az Ön számára is világos. Aminthogy az is világos kell, hogy legyen, hogy ez az imperializmus még messze nem ért útjának végére. Vagy mégsem világos? S amennyiben (mindannak ellenére, amit Magyarország közben megszerzett) ezen imperializmus útja kétséges, nem kellene-e azt is világosan lássa, hogy egyszerűbb és keresztényibb lett volna még 1938-ban ellene fordulni s nem most cihelődni az ellenállásra. Magam is örvendek, hogy múlt télen még nem tört ki a világháború. Nem szabad azonban szemet hunyni afelett, hogy München után a Hitler által nyilván kívánatosnak tartott háború veszélye és rettenete csak megnőtt.

2. Európa semmilyen körülmények között nem lehet hitleristává. Amennyiben ezt csak Oroszország segítségével lehet elérni – s talán éppen München tette ezt elkerülhetetlenné –, akkor az még mindig a kisebbik rossz, melyet a nagyobb rossz elkerülése érdekében fel kell vállalni. Látom a veszélyt. Nem

¹⁷² A „felelete” kifejezés az eredeti levélben is magyarul szerepel. Itt ismét az idézőjelbe tett „Abfertigung”, azaz elkészíteni, letudni kifejezéssel találkozunk – utalás Vasady sajátos németiségére.

látom ugyanakkor, hogy miért lenne Európa Oroszországnak a Hitler elleni harcba való bekapcsolódásával szükségszerűen bolsevistává. Látom azonban, hogy amennyiben nem kerül sor ellenállásra, nemzetiszocialistává lesz, s ha arról van szó, hogy ezt a rettenetet ki kell védeni, úgy azt gondolom, minden veszélyt vállalni kell ennek érdekében. Amennyiben ez is veszélyes lesz, úgy ezzel szemben is ellen kell állni. Nincs azonban értelme, hogy az örök bolsevizmus-kísértettől való félcünkben egész Európát odadobjuk a hideri örület prédájául. Ez az örült dilemma Németországban valóban eléggé kárhóztosan működött ahhoz, hogy minket megóvjon attól, hogy bedőljünk neki.

3. Hogy a német hitvalló keresztyének egy háború kitörése esetén mit tegyenek, vagy mit ne, nagyon komoly kérdés. Tudom nem is egy komoly emberről, hogy a végsőkre is elszánták magukat. (Aminthogy az sem kérdéses előttem, hogy ebben az esetben dezertálásokra és hasonló dolgokra is sor kerül majd.) Nem veszem a dolgot félvállról. De vajon hol van megírva kedves kollégám, hogy ilyen konfliktusokra semmi esetre sem kerülhet sor? Véleményem szerint sem az Isten által fölény helyezett jog szerinti felsőbbbséggel szembeni engedelmesség (Ön Kun Bélát annak tartaná??), sem a Németország iránti helyesen értelmezett szeretet nem kényszeríthet egy német embert arra, hogy a Hitler által elindított és kierőszakolt háborúban részt vegyen. Aki részt akar benne venni, az más okokból teszi majd.

4. Hogy Csehszlovákia „szabadságharcáról” beszéljünk, mivel már nem létezik, nem tartom időszerűnek. Azonban bármit is vetnek a csehek szemére, ma minden kétséget kizáróan ők a jogfosztottak, oly módon, ahogy az Magyarországgal Trianon ellenére sem történt meg. Világos lehet az Ön számára, hogy ez éppen annyira nem igazolható, mint Magyarország trianoni határai, melyekre az idegent ott olyan megragadó módon emlékeztetni tudták.

5. A csehek és szlovákok egyesülésének jogszerűségéről nem tudok semmit felhozni Ön ellenében azon kívül, hogy ma

már ez is történelmi kérdés. Mindenesetre, Masaryk szlovák volt, s néhányan még lehettek ott hozzá hasonlóak. Másfelől viszont éppen az utóbbi időben hallhattunk arról is, hogy a szlovákok nem nagy lelkesedéssel igyekeztek a Magyarországgal való 900 éves sors- és kultúrközösségbe visszatérni. Amennyiben állításai igazak, azok a világtörténelemben fognak majd beigazolódni azáltal, hogy Magyarország a visszanyert területeken jót tesz és jót is fog meg tapasztalni. Lehet azonban árnyoldala is annak, hogy Hitler – éppen azon a területen – az Önök szomszédjává vált.

De ebből elég. Most látom, levelem rettenetesen politikusra sikeredett, de hát Ön politikai kérdéseket tett fel nekem. Ha a már említett párizsi útja alkalmával meglátogatott volna, minderről részletesebben és alaposabban beszélhattunk volna, s megláthatta volna, hogy számomra itt nem politikai kérdésről, mint olyanról van szó, hanem a politika mögött ma rejtőzködő elsődleges kérdésről. Elszomorít, hogy ezt Ön nem látja, és – politika ide vagy oda – nem tud velem egy véleményen lenni. Tegnap megválaszoltam egy erdélyi ember¹⁷³ levelét is. Az sokkal rosszabb volt, mint az Öné. Isten óvjon minket, mindannyiunkat és ezt a szegény világot. Talán valóban egy nagy szerencsétlenségre van szükségünk, mielőtt némely dolgokat jobban megértünk, mint ma.

Szívélyesen köszönti Önt a régi indulattal
az Ön Karl Barthja

¹⁷³ Karl REINERTH (1891–1986) száász lelkészéről van szó. Lásd U.A.Wien kiadásában: U.A. WIEN: *Briefwechsel zwischen Karl Barth und siebenbürgischen Pfarrern in den Jahren 1930–1947*. in: Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde, 1995. (18.), 147–171.

100 Stockton St., Princeton N.J.
1948. február 21.

Karl Barth professzor
Teológiai Fakultás
Bázel, Svájc

Kedves barátom!

Olyan jó lenne ezt a levelet németül írni, de pillanatnyilag az angol könnyebben megy. Meg vagyok győződve, megbocsát nekem, hogy nem anyanyelvén írok.

1946 márciusa óta gyakran gondoltam Önre, de nem jutott időm néhány sort papírra vetni. Itt Amerikában, ha már egy európai meghívnak, értük a módját, hogy miként utaztassák egyik helyről a másikra. Az első 16 hónapban több mint 150.000 mérföldet tettem meg, és több mint 600 előadást és beszédet tartottam. 1947 szeptembere óta a princetoni teológiai szemináriumban vagyok vendégprofesszor, és több mint 20 hónap különélés után ismét összehalálkozhattam a feleségemmel és három gyermekünkkel a La Guardia Field reptéren. Amennyiben minden rendben lesz, reményeink szerint 1949 nyarán hazatérhetünk Magyarországra.

Princetonban 6 előadásom van: 1. Összehasonlító keresztyénség, 2. Az újabb ökumenikus mozgalmak teológiai problémái, 3. Kálvin János teológiája, 4. A hit teológiája, 5. Egyház és keresztyén élet, 6. Az isteni gondviselés tana. Nagyon élvezem a munkámat, de fájdalmasan hiányolom az európai közösséget és a barátaimat.

Nagy érdeklődéssel olvastam legutóbbi írását az egyházról, mint az élő Jézus Krisztus élő közösségéről.¹⁷⁵ Legfrissebb írásai nagyon érdekelnének, de sajnos itt Amerikában ritkán jutunk

¹⁷⁴ Bár a levél megszólítása még német, de innen kezdve a Vasady levelei angol nyelvűek.

¹⁷⁵ Lásd Karl BARTH: *Die Schrift und die Kirche*. Zollikon-Zürich, Evangelischer Verlag, 1947. 22–41. a következő címen: „Die Kirche – die lebendige Gemeinde des lebendigen Herrn Jesus Christus”.

hozzá és meglehetősen nehézkesen érnek ide. Ha küldeni tudna nekem néhányat a fontosabb és időszerű írásából, nagyon megköszönném.

Igen nagy örömmel hallottam, hogy a közeljövőben Magyarország meglátogatására készül. Bárcsak ott lennék, hogy ismét köszönthessem Önt. Nagyon érdekelnének benyomásai a mai Magyarországról és a mai magyar egyházzól. Istennek hála, nem ugyanaz a kép, mint amit 1936-os látogatása idején megismert. Holnap Buck Hill Falls-ba utazom (Pa.), ahol egy előadást szándékozom tartani (a Presbiteriánus Világszövetség Nyugati Szekciójának gyűlésén) „Ütköző, vagy híd? A magyar presbiteriánusok missziója kelet és nyugat között” címmel. Nagyon remélem, ezen a nyáron alkalmam lesz Önnel több dolgot is megbeszélni Svájcban és Amszterdamban is. Mindkét helyen, a Presbiteriánus Világszövetség genfi gyűlésén és az Egyházak Világtanácsának amszterdami gyűlésén is hivatalos kiküldött leszek. Előre is nagyon-nagyon örvendek nyári látogatásomnak. Két könyvön is dolgozom (ökumenikus problémák!) s remélem, európai látogatásom előbbre visz, miután mélyebben megismerhettem az amerikai keresztyének életét.

Kérem, üdvözölje nevemben von Kirschbaum kisasszonyt és az Ön egész családját. Gyermekeink megtesznek mindent, hogy az angol nyelvet megtanulják. A magyarországi sok nélkülözés és nyomor után kezdik visszanyerni erejüket és elkezdték megismerni Amerikát. Remélem, éppen úgy fognak örülni, amikor 1949-ben Magyarországra hazatérünk, mint amilyen boldogok voltak „apácskát” látni New York Citybe érkezésükkor. Igaz-e, hogy rövidesen Amerikába látogat?

Meg vagyok győződve, hogy Ön és én jól el tudnánk együtt tölteni az időt ebben az országban!

A legszívélyesebb üdvözléssel köszönti Önt és hozzátartozóit az ön készséges[*bíve*]

Béla Vasady

Princeton Theological Seminary
Princeton, New Jersey

100 Stockton Street, Princeton, N.J.
1948. június 11.

Karl Barth professzor
Az Egyetem Teológiai Fakultása
Bázel, Svájc

Kedves barátom!

Hosszú időbe telt, amíg a „Basler Kirchenbote” pünkösdvasárnapi számának egy másolatát megkaphattam, melyben Ön a magyar útibeszámolóját közölte.¹⁷⁶ Nagy örömmel és elégtétellel olvastam azt. Azáltal, hogy 1946 óta nem voltam Magyarországon, az alapinformációim a feleségem 1947. szeptemberi beszámolóján alapulnak, és olyan információkon, melyeket az elmúlt időben kaptam. Ezek alapján az egyház–állam viszony alakulását ugyanúgy ítélt meg, mint azt Ön beszámolójában tette. Meg vagyok győződve arról, hogy beszámolója valódi nyereség az egyház vezetői és az egyháztagok számára.

Sokkal hálásabb vagyok azonban nyílt leveléért, melyet a közelmúltban írt magyar barátainak.¹⁷⁷ Nemrég olvastam a „Vallási Hírszolgálat” június 6-i közlésében. Jó lenne nyílt levelének az egész szövegét olvasni, de így is megjegyeztem egy fontos mondatát: „Ne féljenek félelem nélkül megállni a

¹⁷⁶ Basler Kirchenbote, 14. évf, 2. szám.

¹⁷⁷ A levél Barth második magyar látogatása (1948. március 22 – április 5) után kelt. Történetéhez tartozik, hogy az iskolák május 5. államosítása után Péter János repülővel Bázelbe utazott, hogy Barthot a Ravasz László helyére választandó Bereczky Albert támogatására bírja. A levél 1948. május 23-án kelt. Lásd: GA V. Offene Briefe 1945–1968, kiadta Diether Koch, TVZ, Zürich, 1984 139k. Barth levelének egyébként hatalmas nemzetközi és svájci visszhangja volt, sok oldalról támadták állásfoglalásáért. Lásd uo. 148k. Brunner levelét Barthoz.

kormányerők előtt, ilyenformán elkerülve minden látszatát a kompromisszumoknak és kapitulációknak.”¹⁷⁸ Kedves barátom, mondom Önnek, ez egy olyan nyugati állásfoglalás, amire magyar barátainknak szüksége van. Kegyes szavak (pia verba) posványai nem erősítik őket. Sokkal inkább hozzájárulnak lealacsonyodásukhoz és kompromisszum- és kapituláció-készségükhöz. Szívbeli meggyőződése az, hogy az isteni gondviselés által Ön olyan szerepet játszhat a magyar protestantizmus eme nehéz heteiben és hónapjaiban, mint annak idején 13 évvel ezelőtt Németországban. Nagyon kívánnám, hogy bárcsak a válság eme idején én is Magyarországon lehetnék, hogy Önnel is kapcsolatban lehessenek. Isten akarata azonban nyilván az, hogy életemet és energiámat valószínűleg a magyar egyházi élet egy későbbi korszakára tartogatja.

Szeretném nyílt levelét a lehető leghamarabb olvasni. El tudná számomra légipostával küldeni? Lehetséges lenne a jövőre nézve az ilyen jellegű írásainak másolatát megkapnom?

Deo volente július 21-én feleségemmel Európába utazunk. Július 28–augusztus 4. között Párizsban (Chatham Hotel, 2. Rue Volnay), augusztus 5–16 között Genfben (Hotel Balmoral) leszünk. Remélhetőleg mindkét helyen, Svájcban és Hollandiában is találkozhatunk.¹⁷⁹

Üdvözlöm von Kirschbaum kisasszonyt is.

A legjobb kívánságokkal szívélyesen köszönti Önöket az Önök

Béla Vasadyja¹⁸⁰

¹⁷⁸ A szöveget nem találtam meg a kritikai kiadásban, Vasady valószínűleg az angol, nem hiteles fordítást idézi.

¹⁷⁹ Egy, a levélben nem emlegetett hollandiai látogatásról van itt szó. Vasady és felesége Amszterdamba utazott az EVT gyűlésére.

¹⁸⁰ A levél bal alsó sarkában Vasady kézírásával idézőjelben „Éljen!”. Minden valószínűség szerint utalás arra, hogy Barthot Magyarországon gyakran köszöntötték így, és ezt a szót is megjegyezte.

Fuller Theological Seminary
Post Office Box 989
Pasadena 19 California

2454 Lamber Drive
Pasadena 8, California
1949. szeptember 3.

Karl Barth professzornak
Egyetem
Bázel, Svájc

Kedves Barátom!¹⁸¹

Egy teljes év telt el utolsó, amszterdami találkozásunk óta. Mindketten, a felségem és én is nagyon örvendtünk, hogy találkozhattunk Önnel. Feledhetetlen marad felszólalása a presbiteriánus-református csoport előtt. Nagyon érdekelné minket az a vita is, melyet (elsősorban) amerikai asszonyokkal folytatott.¹⁸² Olyan kár, hogy von Kirschbaum kisasszony nem lehetett ott Önnel és velünk Amszterdamban.

Szomorú szívvel tértünk vissza Amszterdamból Amerikába. Nagyon elkeserített, amikor meg kellett tapasztalnunk, hogy a magyar küldöttségen belül belső, orvosolhatatlan ellentétek voltak. Sok olyan amerikai és angol küldött volt, akik az

¹⁸¹ A megszólítás németül, a levél maga angolul íródott. A levél jobb felső sarkába Barth feljegyezte: „bizalmas”.

¹⁸² Az amszterdami Egyházak Világkonferenciáján Barth nyitóelőadást tartott, melynek címe „Die Unordnung der Welt und Gottes Heilsplan” („A világ rendetlensége és Isten üdvterve”) volt. Emellett részt vett az I. részleg munkáiban (Az Egyház és az egyház egységének kérdése), de elsősorban egy női csoport munkáját koordinálta, melynek témája „A nők az egyházban” volt. Visszaemlékezései szerint nem tudta a „keresztyén nőket” arról meggyőzni, hogy Pál a Gal 3,28-on kívül, melyet azok különösen kiemeltek, mást is mondott a nők szerepéről a gyülekezetben. Lásd: Eberhard BUSCH: *Karl Barths Lebenslauf*. München 1976. 372.

amszterdami gyűlés alatt újra és újra nekem szegezték a kérdést: Mondja meg igazán, mi a helyzet most Magyarországon? A magyar küldöttség különböző tagjaitól teljességgel ellentmondásos értesüléseket szereztem. Némelyek azt mondták, Magyarországon teljes vallásszabadság van, mások szerint semmilyen szabadság nincsen stb, stb. Emlékszem, a gyűlés vége felé azt mondta nekem, hogy némelyek a magyar delegáció tagjai közül másképpen beszélnek itt Amszterdamban, mint beszéltek Magyarországon, ottani találkozásukkor. Ilyen körülmények között kénytelen vagyok azt kérdezni: érdemes-e hazatérnem Magyarországra? Ilyen körülmények között tudok-e majd hazatérve hasznos szolgálatot végezni szülőhazámban? Nem fognak-e gyanakvással fogadni hazatérésem után? Annak ellenére, hogy tudják, én nem mindenben azonosítom az Egyház ügyét a Nyugat ügyével, nem kevesen lesznek olyanok, akik (önös érdekektől vezérelve) abból a pusztán tényből kovácsolnak a maguk számra előnyt, hogy én az utolsó két és fél évben nyugaton, s még hozzá a „kapitalista”, „reakcionista” és „imperialista” Egyesült Államokban tevékenykedtem. Ezek miatt mi, azaz én és feleségem már az amszterdami gyűlés ideje alatt arra a kemény elhatározásra jutottunk, hogy nem térünk haza Magyarországra. Az elkövetkezendő hónapokban, s talán években is, jobban fogjuk tudni szolgálni az egyetemes egyházat, de a magyar református egyházat is Amerikában és Amerikából. Fájt a szívünk eme döntés meghozatalakor, hiszen úgy magam mind feleségem mélységesen vágytunk arra, hogy munkába állhassunk a magyar protestantizmus tág mezején, melyet Isten oly gazdagon megáldott manapság is. Bizalmasan írtam meg Önnek ezeket, mint aki nem csupán a Magyar Református Egyház jó barátja, de egyben nekünk is barátunk. Jó lenne, ha többet írhatnék az Amszterdamban tapasztaltakról, de olyan sok más és fontosabb dolog is van, amiről be kell számolnom.

Mindenekelőtt kaliforniai lakosok lettünk. A princetoni Theological Seminary-val kötött szerződése az 1948/49-es akadémiai év végén lejárt, és meghívtak a biblia teológia és

ökumené tanárának az újonnan alapított Fuller Theological Seminary-ba. Ez a teológia egy nem felekezethez kötött, helyesebben felekezeti közti intézmény. Szellem evangéliumi és evangélikális. A tanárok a presbiteriánus, a kongregacionalista és a baptista egyházak tagjai. Az amerikai liberalizmus ellenében a tanárok hajlanak a fundamentalizmus felé. Be kell vallanom, hogy jobban szimpatizálok ezekkel a fundamentalistákkal, mint a New Yorkban és környékén élő liberálisokkal! Azt hiszem, Ön is hasonlóan döntene, ha Amerikában kellene élnie és dolgoznia. Olyan kár, hogy ezeknek az amerikai orthodox protestánsoknak a hangja nem hallatszott az amszterdami gyűlésen. Ilyenformán az európaiak egyoldalú képet kaptak a mai amerikai protestantizmusról. Hadd jegyezzem meg e helyen, hogy az Ön Niebuhrral¹⁸³ folytatott Amszterdam utáni vitája¹⁸⁴ az amerikai fundamentalisták körében nagyon jó fogadtatásra talált. Nagyon tetszett, ahogyan Ön a „harmadik dimenziót” kihangsúlyozta.¹⁸⁵ Szilárd meggyőződése, hogy az Ön teológiáját az amerikai liberális teológusok súlyosan félreértelmezték. Sokan (így sok

¹⁸³ Helmut Richard NIEBUHR (1894–1962) amerikai etikus, a yalei iskola kiemelkedő alakja. Klasszikussá vált műve, a „Christ and Culture” 1951-ben jelent meg.

¹⁸⁴ Amszterdam után Barth levélben vitát folytatott Niebuhrral, melynek során az Barthot quietizmussal vádolta, munkáit félreértelmezve. Barth az „amerikai” és európai teológiai gondolkodás közötti különbségre döbbsen rá a vita során. Lásd: Busch, i.m. 373., illetve Jan Daniélou – Reinhold Niebuhr – Karl Barth: Gespräche nach Amsterdam, Evangelischer Verlag, Zollikon-Zürich, 1949.

¹⁸⁵ Barth az „amerikai” kétpólusú jó–gonosz teológiai gondolkodásban hiányolta a Szentlélek által jelzett „harmadik dimenziót”. Lásd: Busch, i.m. uo. Lásd Barth írását erről: „Ebből a Bibliához való nem kötelező érvényű kapcsolatból fakadóan így tűnik nekem, mintha az »angolszász« teológiából általában egy teljes dimenzió hiányozna. Két dimenziót nyilván ismernek, pl. a jó és rossz, a szabadság és szükségesség, a szeretet és önzés, lélek és anyag, személy és gépiesség, haladás és helyben állás ellentétét, ilyen értelemben aztán az Isten és a világ, vagy az Isten és az ember ellentétét is. [...] De én fázom ebben a rendszerben. Nem vagyok otthon ebben a rendszerben. [...] Ilyenformán vizsgálom, hogy a Biblia nem csak ezt a két, hanem határozottan egy harmadik dimenziót is ismer: az Igét, a Szentlelkét, Isten szabad választását, Isten kegyelmét és ítéletét, a teremtést, a megbékélést, az Országot, a megszentelődést, a gyülekezetet – s mindezeket nem mint elveket. [...]” Barth: i.m. (93. jegyzet) 28k.

fundamentalista is), mivel nem olvasnak németül, csak a félreértelmességeket olvasták, s most Niebuhrhoz írt válaszát olvasva így kiáltanak fel: Íme, Karl Barth is egy biblikus kereszténység mellett áll! Mindezek után nem olyan veszélyes, mint amilyennek gondoltuk!

Ilyen körülmények között úgy érzem, teológusként is egy igazi missziót kell végeznem ebben a nagy országban. Úgy határoztam, időm legnagyobb részét könyvek írására és megjelentetésére fordítom majd. Kidolgoztam egy ötéves tervet (!) s remélem, képes leszek be is tartani s ezzel olyan szolgálatot tehetek mindkét, az amerikai és az európai teológiának, melyre szüksége van.

Pillanatnyilag egy kis könyvecskén dolgozom, melynek címe „The ecumenical Christ”. Tavaly tavasszal tartottam öt előadást az Union Theological Seminary-n Richmondban, Virginia államban erről a témáról. Most átdolgozom és kibővítem ezeket az előadásokat. A tartalomjegyzék a következők szerint alakul: 1. Az ökumenikus távlat, 2. Optimizmuson és pesszimizmuson túl, 3. Kvietizmuson és aktivizmuson túl, 4. Nacionalizmuson és internacionalizmuson túl, 5. Túl a felekezeti ségen és felekezeti közisegen, 6. Az ökumenikus keresztény. A harmadik fejezetben (A kvietizmuson túl stb.) hosszabban foglalkozom az Ön amszterdami beszédével, illetve a Niebuhrral folytatott vitával. Könyvem írása során sok kérdés merült fel, melyeket jó lenne Önnel megbeszélni, de sajnos földrajzilag nagyon-nagyon távol vagyunk egymástól.

Immár közel húsz éve, hogy Magyarországon megjelent egy könyvem, melynek címe „A hit misztériuma.”¹⁸⁶ Át szeretném dolgozni a munkát és megjelentetni egy teljesen új angol változatban. Szeretném Kálvin János teológiáját is megismertetni az amerikai teológiai világgal, jobban, mint ahogy ez ma történik.¹⁸⁷ Amennyiben Isten megadja erre a lehetőséget,

¹⁸⁶ Vasady Béla: A hit misztériuma, Sárospatak, 1931.

¹⁸⁷ Vasady meg is írta alapvető munkának számító könyvét: Bela Vasady: The Main Traits of Calvin's Theology, Grand Rapids, 1951.

szeretnék amerikai olvasók számára egy könyvet írni a 20. század első felének kontinentális teológiájáról. Amint látja, készen állok a munkára, hogy az Ön egyik nemrégiben hallott szófordulatát idézzem: nem vagyok hajlandó egy „nem racionális racionalizmus” áldozatává lenni.¹⁸⁸

Úgy érzem, kötelességem az amerikaiak számára a magyar protestantizmus létharcáról írni, a magyar megújulásról és arról az áldott „gyülekezeti misszióról”, melyet ott végeznek.

Most, terveim megírása után szeretnék valamit kérni. Kérésem azonban nem csupán Önnek szól, hanem, mivel tudom, hogy nagyon elfoglalt ember, von Kirschbaum kisasszonynak is, aki úgymond az „Ön végrehajtó szerve”. Ha olyasmit közöl, amiről gondolja, hogy érdekelhet engem, kérem, küldjön számomra egy példányt, szívességet nagyra becsülném. Igazán szükségem van az Ön segítségére, itt nagyon nehezen lehet német dolgozatokhoz és folyóiratokhoz hozzájutni. Néha hetekbe telik, amíg egyáltalán tudomást szerzünk egy-egy írásáról, példának okáért az egyház kelet és nyugat között betöltendő feladatáról írt dolgozatáról.¹⁸⁹ Megpróbáltam ezt az előadását megszerezni, de nem sikerült, jó hogy a „Presbyterian World” utolsó számában megjelent. Természetesen amennyiben bármikor publikál valamit aktuális teológiai, spirituális, vagy politikai témákról, engem ez mindenkor őszintén érdekel. Tudna nekem segíteni ezzel?

¹⁸⁸ Minden valószínűség szerint az alább emlegetett előadás egy fordulatáról van szó. Németül itt az „unvernünftige Vernunfteleien” Bartha nagyon jellemző szókapcsolat fordul elő. Legjobb magyar fordítása talán „butácska okoskodások” lenne. Lásd alább (98. jegyzet) 29. Angolul az „Against the Stream” gyűjteményes kötetben az „unreasonable reasoning” fordítás szerepel, lásd: *Against the Stream. Shorter post-war writings 1946–1952* (ed. R.G. Smith. Transl. by E.M. Delacour and Stanley Godman), London, SCM Press, 1954. 114. Nem tudjuk biztosan, hogy Vasady milyen angol fordítást ismert.

¹⁸⁹ Karl BARTH: *Die Kirche zwischen Ost und West*. Vortrag gehalten in der Stadtkirche in Thun und im Münster in Bern 6.2.1949, Evangelischer Verlag, Zollikon-Zürich 1949.

Családom jól van. Mellékelve küldök egy újságcikket és egy fényképet a családról. Ez néhány információt nyújt rólunk. Remélhetem, hogy rövidesen hallhatunk Önökről is?

Kérem, köszöntse nevemben von Kirschbaum kisasszonyt. Amennyiben Önnek nincs ideje, talán Ő tud majd írni nekünk. Reménykedve, az Önök

*Béla Vasady-ja*¹⁹⁰

¹⁹⁰ Levélben kézírással.

36.

Bázel, 1950. január 4-én

Dr. Vasady Béla professzor úrnak
Fuller Theological Seminary
2454 Lambert Drive
Pasadena 8, California

Kedves professzor úr!

Most bizonyára kissé csalódott, hogy e levelet, az ígéretes fejléc ellenére csupán én írom. Kérem azonban, vegye úgy, hogy mi egy lélekből beszélünk, mert sajnos Karl Barth szinte egyáltalán nem jut hozzá, hogy mindazon leveleket megírja, amiket meg szeretne írni. Ilyenformán ezt a téli vakációt is teljesen kitölti két dolgozat megírása, valamint az etika előadás előkészítése, melyet a téli félévben ad elő. Ennek ellenére szeretnénk, ha tudná, szeptember 3-én kelt levele megérkezett hozzánk és nagyon megörvendtünk neki, Karl Barth maga válaszolni is szeretett volna rá. Mély együttérzéssel vettük tudomásul döntésüket, hogy az USA-ban maradnak. Az Önről és családjáról küldött képet figyelmesen megnéztük. A konfirmandus Naomi 1936-ban még vígan ugrándozott a kiságyban. Kedves feleségét nagyon is jól felismertem és *szívesen* találkoznék Önökkel. Bizonyára nem könnyű egy idegen országhoz hozzászokni, annál is inkább, hogy az otthonnal kapcsolatos gondolatok nyomasztóak. Mi, amennyire ez lehetséges, kapcsolatban állunk magyar barátainkkal s nem is olyan régen Karl Barthnak az itteni sajtóban kellett a védelmükre kelnie.¹⁹¹ Mellékelem azt a 10 pontot, amit Thurneysen és Lüthi lelkészekkel megjelentettek. Az újság megjelentette a 10 pontot, de egy nem igazán jó

¹⁹¹ A Basler Nachrichten 312. számában 1949. november 30-án „Thomasius” álnév alatt egy írás jelent meg „Die kirchliche Lage in Ungarn” címmel.

bevezetéssel, mert a 10. pontot ki kellett hagyni, mivel „Thomasius” nem óhajtotta kilétét felfedni.¹⁹²

Most tehát Péter tiszteletes¹⁹³ a püspök Debrecenben. Bizalommal és aggodalommal kísérik útján. Nem lesz könnyű dolga.

Itt Bázelen még mindig két magyar diák tanul¹⁹⁴, azaz egyikük kolozsvári. Szenteste nálunk voltak s azt mondhatni, hogy a

¹⁹² Az említett írásról Vasady egy másolatot kapott. Itt a 10. pont a következő szöveggel szerepel: „*Élményünk az, hogy dicséretes lett volna, hogy «Thomasius» ne tartsa titokban olvasói előtt, hogy ő maga római katolikus magyar, aki levelét nem egy «budapesti katakombában», hanem az emigrációban, azaz olyan biztos kikötőben írta, ahol mindannyian tartózkodunk.*” A nyilatkozat kelte 1949. december 1. Megjelent német nyelven az eredeti kiadás után in: GA V. Offene Briefe 1945–1968, ott 195k.

¹⁹³ PÉTER János (1910–1999). Előbb alsónyéki lelkész (1936–1939), majd a Budapesti Diakonissza Anyaház lelkésze 1946–1948 között, de közben Tildy Zoltán titkára is. 1949–1957 között a Tiszáninneni Egyházkerület püspöke, 1958-tól a Miniszttertanács tagja, 1961-től 1973-ig a Magyar Népköztársaság külügyminisztere. Barth és von Kirschbaum 1947-ben találkozott vele először, akkor Bartha nagyon jó benyomást tett: „*Nála [Bodoky Richárd] ismerkedtünk meg Péter tiszteletessel s talán a vele való találkozás volt az, amely legjobban lenyűgözött és foglalkoztatott bennünket. Ő ugyancsak a diakonissza otthon lelkésze, de ezt a szolgálatát csak bibliaórákon és a prédikációban gyakorolja, mert főállásban Tildy államelnök titkára, és így teljesen állami szolgálatban áll. Tildy kérte fel erre a szolgálatra, mintán a náci időkben az ellenállási mozgalomban közel kerültek egymáshoz. Péter tiszteletes ezt a kérést teljesítette egyrészt a Tildy iránti bűnből, másrészt mert így véli, e helyen tud legjobban így engedelmessé válni, amint azt a református egyháznak véleménye szerint tennie kell. Legmelyebben meg van győződve a vétek felől, melyet ez az egyház magára tett, s ilyenformán az elháríthatatlannal bekövetkező ítéletéről is. Teológiailag nagyon közel áll Karlhoz. A két férfi döntő beszélgetései nem körünkben, hanem négysemmel zajlottak. Az eredmény mindenestre az, hogy Karl nagyon bízik ebben az emberben és másfelől Péter tiszteletes is megerősítést nyerhetett a maga nagyon magányos és nehéz útján.*” (Charlotte von Kirschbaum: Bericht über die Ungarnreise von Prof. Karl Barth, é.n., kiadó nélkül, a cenzúra jelzése szerint a németországi angol, vagy amerikai megszállási zónában jelent meg a brosúra, itt 7.)

¹⁹⁴ Valószínűleg HAVADTÖY Sándorról és BENŐ Istvánról van szó. Havadtöy Sándor 1924-ben született, 1947-ben végezte a Kolozsvári Teológiát, Bázelen teológiát és filozófiát hallgatott. Svájcban barátai biztatására Kanadába ment, a Yale Egyetem tanára, a Norwalki Egyetem filozófia tanszékének tanszékvezetője volt, végig lelkészi szolgálatot is végzett. A hidegháború idején, de később is aktív politikai munkásságot fejtett ki lobbizással és beszédek tartásával.

szentestét a magyaroknál töltöttük. Az erdélyi, aki jól tud németül, éjjel utánig mesélt, s a többi diák, két keletnémet, egy holland és egy francia nagy érdeklődéssel hallgatták. Itt Bázelen nagyon nemzetközi hallgatóságunk van, közöttük mindegyre amerikai diákok, s nem kevés német is.

Ezzel eljutottam ahhoz a ponthoz, ami Önt bizonyára a legjobban érdekli, Karl Barth munkájához. Arra készül, hogy a teremtésről szóló rész harmadik kötetét befejezze és ezzel ezt a fejezetet lezárja. Megmutatkozott, hogy az „etika”, mellyel most foglalkozik, nem is olyan könnyen megírható, mint tervezte, így tehát a nyáron is folytatnia kell majd. Arról az etikáról van szó, amely a teremtés szemszögéből kerül előtérbe. Amennyiben a kötet megjelenik, s ezzel 1950 második felében számolunk, bizonyosan eljut Önhöz. Majd meg fogja látni, milyen hatalmas területet ölel fel ez a rész. Megvan Önnek a III/2 és a III/1 kötet? Váratlan volt, hogy éppen a teremtésről szóló rész lett ilyen terjedelmes, de szükség volt rá és lehet, hogy a „természeti teológiával” való vita itt új szempontokat nyer. Természetes azonban, hogy ez a „mű” egyre fokozódó mértékben minden erőt igénybe vesz s minél hosszabban tart, annál kevésbé van lehetőség más kötelezettségeket elvállalni. Éppen a napokban érkezett a Yale University egy nagyon szép meghívója 250 éves jubileumukra, s Karl Barthnak nagy kedve lett volna a meghívást elfogadni. De hát nem maradna ennél az egy látogatásnál, hisz most menne először Amerikába, s egy hosszabb körúthoz egész egyszerűen hiányzik az idő. Hasonlóan Németországba is mindegyre lemondja a meghívásokat, melyek időről-időre érkeznek hozzánk. Elszomorít a dolgok ottani alakulása. Mindenütt, az egyházban és a politikában is a megbízhatatlan elemek kerekednek felül. Annál nagyobb szükség lenne a másik oldal támogatására, de hát ehhez bizonyosan ismét közöttük kellene lenni és ott dolgozni. Ilyenformán megelégszünk azzal, hogy az onnan idejövő diákokat minden értelemben oktatjuk, nem utolsósorban mindegyre a Kelet–Nyugat viszonyát illetően is.

Egyik legjobb német diákunk, aki másfél évet itt Bázelen tanult és nálunk lakott, most egy évre Princetonba ment. Amerikai állampolgár, s mivel az édesapja, aki a Ruhr-vidéken volt lelkész, meghalt, most már valószínűleg az USA-ban marad. Nagyon jól ismeri az itteni és a német egyházi és teológiai összefüggéseket, és jövő télen Karl Barthnál akar doktorálni. Azért írtam meg ezt, mert talán valamikor hasznos lehet bizonyos információk megszerzéséhez ismerni a címet: Friedrich Herzog¹⁹⁵ Theol. Seminary, Princeton. Rajta keresztül megtudtunk egyet s mást az országról és az ottani emberekről, s nem utolsó sorban az amerikai teológiáról és egyházról is. Most, hogy Skóciában a dogmatikát angolra fordítják, az angolszász világ is jobban kapcsolatba kerül ezzel a teológiával. A fordítást már néhány éve elkezdték, de aztán abbamaradt, s most új, fiatal kezek vállalták fel újra.

A Barth-családban rendben mennek a dolgok. A legidősebb fiú, Markus 10 éve lelkész itt a közelben, nagyon kedves a felesége és négy gyermekük van, két fiú és két leány. A második fiú, Christoph más utakat jár. A Bázeli Misszió szolgálatában a bandjermashini Lelkészképző Szemináriumában tanít s ott alkalma volt megélni az indonéz szabadságért folytatott küzdelmét, teljes szívvel mellettük állva. Nagyon jó, nyugodt leveleket ír, melyek felelevenítik kapcsolatunkat a misszióval és ezzel a távoli országgal. A legfiatalabb fiú a gyakorlati munkában eltöltött évek után visszatért a családi házba és kétségkívül nagy tehetségét a művészet terén (rajz és festészet) szeretné kamatoztatni. A lány 1935 óta itt Bázelen él, férjhez és szintén négy gyermeke van, nagyjából az Önéivel egyidősek, csak a legkisebb 2 éves.

Ebben a félévben is van egy német diákunk¹⁹⁶ a házban, ilyenformán nem hiányzik a kapcsolat az ifjúsággal, hisz mi magunk lassan idős emberek leszünk. Munkám a megszokott

¹⁹⁵ Friedrich HERZOG (1925–1995) amerikai teológus, 1950-ben lelkész North Dakota-ban, 1953-tól a rendszeres teológia tanára a Plymouthi Egyházi Főiskolán, 1960-tól a Duke University (North Carolina) tanára.

¹⁹⁶ Dieter SCHELLONG-ról van szó.

ütemben folyik, persze mára egészen másképpen nőtt hozzám, mint 1936-ban. Rövid ideig saját tanulmányokat is végeztem, elsősorban a nőkről szóló bibliai tanúságokról. Egy kis kötetben, a „Die wirkliche Frau” címmel meg is jelentettem azokat az előadásaimat, melyeket idén tavasszal egy ökumenikus konferencián tartottam Párizsban.¹⁹⁷

Szívélyesen köszöntjük Önöket, minden jót kívánva a már megkezdett évhez. Kérem, jelentkezzen újra, mindannyian örvendünk, ha hírt hallunk Önökről. Magam egy kicsit hűségesebben fogok gondolni arra, hogy Önt a legújabb publikációkkal ellássam.

A legjobb emlékekkel, s a jelenben szívélyes köszöntéssel üdvözlő Önt és az Önét

Charlotte von Kirschbaumjuk

¹⁹⁷ Lásd ezzel kapcsolatban Suzanne SELINGER: *Charlotte von Kirschbaum und Karl Barth. Eine bibliographisch-theologiegeschichtliche Studie*, TVZ, 2004. Ott részletesen a kötetecske születéséről és tartalmáról különösen a 64k.

University of Dubuque
 Liberal Arts Collage, Theological Seminary
 Dubuque, Iowa

1951. december 8.

Dr. Karl Barth
 Bázél, Svájc
 és
 Charlotte Kirschbaum kisasszony
 Bázél, Svájc

Kedves barátaim!

Karácsony közeleg! Két évvel ezelőtt nem volt időm hosszabb levelet írni, de íme most sikerül. Remélem sikerül be is fejeznem.

Hol is kezdjem? Mindenekelőtt értesítem Önöket, hogy én, azaz helyesebben az egész családom, elhagyta Pasadenát, Kaliforniát tavaly augusztusban. Két évet töltöttünk ott, nem többet. Örvendek, hogy azt a két évet kibírtam. Nyomban Pasadenába való megérkezésem után a szélsőséges fundamentalisták támadni kezdtek. Azt akarták, hogy tagadjam meg a Világgyűlést, azzal vádoltak, hogy „barthiánus” vagyok s olyan önigazuktól eltelt embereként viselkedtek, hogy hamar rájöttem, nincsen helyem közöttük. Sem „liberális”, sem „fundamentalista” nem vagyok, tehát „zarándokká” kellett lennem az USA-ban. A lehető legizgalmasabb és legérdekesebb tapasztalatokat szereztem a szélsőséges fundamentalistákkal kapcsolatban! Ugyanolyan totalitárius módszereket alkalmaznak azokkal szemben, akik nem hisznek, mint amilyeneket Hitler nácizmusa és Sztálin kommunizmusa alkalmazott azoknál, akik nem adták meg magukat nekik. A fundamentalistákkal egy nagyon érdekes küzdelem után szakítottam. Elmondtam nekik,

hogy Krisztus nem azért jött, hogy egy „egyházi titkosszolgálatot” alapítson, s ha nem tudják, mit is jelent a hitbeli szeretetről beszélni, akkor jobb, ha otthagynom őket, ahol vannak, tudniillik bezárkózva önnön igazuk szeparatizmusába és elszigeteltségébe¹⁹⁸. Az 1951/52-es iskolai évben a filozófia és a biblia vendégtanára vagyok a Dubuquei (presbiteriánus) Egyetemen. Egyidejűleg „ökumenét” is tanítok a Dubuquei Presbiteriánus Szemináriumban. 1952 szeptemberétől kezdve meghívtak az Evangéliumi és Presbiteriánus Egyház teológiai szemináriumába, Lancasterbe (Pa), hogy ott a rendszeres teológiát tanítsam. Nagyon remélem, most már több időt szentelhetek a könyveim megírásának. Természetesen irigylem Önt, hogy Isten megadta a lehetőséget, hogy Bázélben maradhasson a II. Világháború alatt és után, s hogy megszakítás nélkül dolgozhatott dogmatikáján. Isten halmozza el továbbra is bőven áldásával, hogy be tudja fejezni „opus magnum”-ját.

Itt Dubuqueban Önnek, az Ön teológiájára gondolok ezze¹⁹⁹ kiváló képviselője van Dr. Cochrone²⁰⁰ személyében. Ha jól értettem, az Ön diákja volt. Ő természetesen ismeri és megbecsüli az Ön munkásságát. Nagyon kevesen vannak azonban Amerikában, akikről ezt el lehet mondani.

¹⁹⁸ A vita a verbális inspiráció tana körül bontakozott ki. Vasady nem tudta a Szeminárium ilyen értelmű közös hitvallását aláírni reservatio mentalis nélkül és a távozás mellett döntött. Lásd a „The Strange Case of Fuller Theological Seminary” cikket Dr. Harald Lindsall tollából a www.tracts.ukgo.com/fuller_seminary.rtf weboldalon (2004. április 4. állapot).

¹⁹⁹ Kézíratos betoldás a gépelt szövegben.

²⁰⁰ Arthur C. COCHRONE, 1948–1971 között rendszeres teológiát tanított Dubuqueban.

A magyar egyházi helyzet bennem örömet és szorongást is kelt egyben. Nemrég hallottam Dr. Mackay-tól²⁰¹, a princetoni szeminárium igazgatójától, hogy egy nagyon fontos levelet írt Bereczky püspöknek²⁰² a rollei találkozó²⁰³ után.

²⁰¹ John Alexander MACKAY (1889–1983) 1936-tól a princetoni teológiai szeminárium igazgatója volt.

²⁰² BEREZKY Albert (1893–1966) református teológus, 1948–1958 között a Dunamelléki Református Egyházkerület püspöke, az állammal való megbékélés híve, több alkalommal is konzultált Barth-tal egyházpolitikai kérdésekben személyesen és levélben is.

²⁰³ A rollei EVT találkozó előzményéhez tartozik az ún. Toronto-Nyilatkozat 1950-ből, amelyben az EVT Észak-Koreát nevezte meg a koreai háború kiobbantójaként. W. A. Visser't Hooft, az EVT akkori főtitkára visszaemlékezéseiben a következőket írja: „Néhány héttel a torontói gyűlés után megjelent a magyar egyházi sajtóban egy, a magyar református egyház püspöke, Bereczky Albert által aláírt nyílt levél, melyet hozzám, a Világtanács főtitkárához intézett. Bereczky püspök a kelet-európai egyház vezető személyiségei közül kendőzetlen beszédével és azgal tűnt ki, hogy teológiai meggyőződése alapján a kommunista hatalom képviselőivel való meggyezés mellett foglalt állást. A pietizmusból indult, de arra a meggyőződésre jutott, hogy az egyház a maga hiányos szociális feladatvállalása miatt önmaga a hibás, hogy a társadalmi forradalmat a kommunizmus vitte végbe. A bűnbánat gondolata egész lényét meghatározta. Nyílt levelében azt magyarázta, hogy a Központi Bizottság a helyzetet teljesen hibásan értékelte. Sokkal jobb lett volna egy erős bűnbánati felhívást intézni a nyugati hatalmakhoz, mert ezen hatalmak imperialista törekvései a zűrzavar okozói. Az egyházak, melyek a keresztény népek bűneivel kapcsolatban hallgattak, nem jogosultak ezen népek mellett állást foglalni. Nem sokkal ezután meglátogattam Bereczky püspök Gensben. Hosszú és intenzív beszélgetést folytattunk. Jelentéktelen külsője ellenére rám nyomban egy erős személyiség benyomását tette. Megfigyeltem, hogy nem azon opportunisták egyike, akik véleményüket az új politikai körülményekhez alkalmazták. Szenvedélyesen, szinte fanatikusán hitt abban a prófétai feladatában, hogy neki kell az egyházak számára hirdetni a forradalom felszólítását, hogy múltjukkal szaktíva viszonyuljanak pozitívan az új kommunista rendhez. Annóra szilárdan ragaszkodott meggyőződéséhez, hogy nem sikerült megmagyaráznom, hogy az ökumenikus családban más, s nem kevesebb fajsúlyú vélemények léteznek. Nyugat-Európáról és az angolszász világról nagyon keveset tudott; a világ helyzetét kizárólag annak a nagy változásnak a szemszögéből értékelte, mely az országa és saját életében bekövetkezett. Kapcsolataink szívélyesek maradtak, de nem sok közös pontot találtunk.” (W. A. VISSER'T HOOFT: *Die Welt war meine Gemeinde*. R. Piper & Co., München 1972. itt 265k.) 1951 augusztusában Rolleben (CH) a kínai kiküldött, Chao tiltakozásképpen lemondott. Visser't Hooft erről így ír: „Májusban kaptam meg Dr. T. C. Chao levelét, aki az Amszterdamban megválasztott hat alelnök egyike volt. Azt írta, hogy mint kínai baptista a Torontói Korea-Nyilatkozat ellen tiltakozni kötelességének

Nagyon hálás lennék, ha ennek a levélnek a másolatát megküldené és minden olyan dokumentumot, amelyről azt gondolja, hogy érdekelhet.

Feleségem és a gyermekek jól vannak. Lányunk, aki akkor volt két éves, amikor Magyarországon jártak, most fejezte be a középiskolát. Jövőre egy főiskolára készül Amerika keleti részén. Fiunk, ifjabb Béla 13 éves, ő mérnök szeretne lenni. Legkisebb lányunk, Tímea fotográfusnak készül! Nagyon remélem, készüléke nem úgy fog működni, mint az a bizonyos homorú tükör, melyben Ön egykor a tükörképét látta a párizsi Musée Crévin-ban, s nem tudta nevesse-e, vagy sírjon.²⁰⁴

érzi, mely «nagyon is a Wall Street hangján szól», következtetésképpen lemond tisztességéről.” (Visser't Hooft, i.m. 270.) Bereczky amiatt tiltakozott, hogy a kínai küldött lemondását nem hozták azonnal nyilvánosságra. Ugyanakkor Bereczkynek nem sikerült az EVT Központi Bizottságát egy, a nyugatnémet fegyverkezést eltiltó nyilatkozat meghozatalára bírni. Bereczkyt fellépése következtében a nyugati sajtó támadta. Keserű levélben fordult Barthoz ebben az ügyben. Barth válaszában világosan kifejezi fenntartásait a magyar egyház útjával kapcsolatban: „[...] Megindult szívvel írom levelemet. Visszagondolok a korábban Magyarországra írt írásaimra s kérdezem magamtól, hogy vajon elég világosan és érthetően figyelmeztettem-e Önöket arra a változásra, mely most Önöknél egyre inkább kirajzolódni látszik. Elég erősnek tartottam a magyar egyházat a fenyegető lelki veszély elkerülésére; nem akartam terhes figyelmeztetésekkel terhükre lenni és éppen emiatt magamban tartottam időnként előtörő kétegyetemet s inkább annak a sok jónak örvendtem, melyet én magam, és egy évvel később barátaim Thurneysen és Lüthi Magyarországon megtapasztaltak.[...]” GA. V. Offene Briefe 1945–1968, 274k. Visser't Hooft visszaemlékezéseiből tudjuk, hogy a korabeli politikai helyzetben az EVT-t úgy Truman elnök különmegbízottja, mint a szovjet megbízottak megkeresték, hogy a béke érdekében működjenek együtt. Mivel az ajánlatok az EVT függetlenségének feladásával fenyegettek, az elnökség nem fogadta el egyiket sem (lásd bővebben Visser't Hooft: i.m. 270.k.). Chao lemondására való válaszként az elnökség az egybetartozás hangsúlyozásával válaszolt: „Örvendünk, hogy együttesen a mi hitünk közös vonásait, illetve a mi Urunkhoz és Megváltónkhoz, Jézus Krisztushoz való hűségünket megvallhatjuk s reménykedünk, hogy mindannak ellenére, ami történt, s ami talán még történni fog, Krisztusban és a közbenjáró imádságokban egyek maradjunk.” (Visser't Hooft, i.m. 271.)

²⁰⁴ Vasady itt Barth egyik írására utal, helytelenül írva a Musée Crévin-t: „Mi történt tovább? Niebuhr a maga részéről tollat ragadott, hogy megfogalmazza az én előadásomra tekintve a «kontinentális teológia» bemutatását (mellelleg bírálatát is). Erre

Természetesen reménykedem, hogy úgy sem fog működni, mint Reinhold Neibor²⁰⁵ tükre, s mindezek után úgy sem, mint az amerikai fundamentalistáké!

Minden jót kívánok a karácsonyi időszakra és az elkövetkezendő évre. Szeretnék sokkal többet írni Önnek sok-sok érdekes dologról, de sajnos időm behatárolt.

Meleg baráti üdvözléssel köszöntöm mindkettőjüket.
Üdvözléssel az Önök

Bela Vasadyja

kellene itt válaszolnom, de valójában nem tudok igazán válaszolni, mert ő is óriási félreértés áldozata lett. Magamnak, írását olvasva, arra az üres tükörre kell gondolnom, melyet nemrég a párizsi Musée Grévin-ben láttam, s nem tudom, sírjak-e, vagy nevessek." Lásd fentebb 93. jegyzet, itt 24.

²⁰⁵ Amerikai neo-orthodox teológus volt. Vasady a fundamentalistákhoz sorolja.

38.²⁰⁶

523 W. James St.

Lancaster, Pa.

1952. december 20.

Kedves barátaim!

Utoljára egy évvel ezelőtt írtam néhány sort Önöknek, melyben kellemes karácsonyt és egy gazdagon áldott új esztendőt kívántam. Remélem, jól vannak és a Kirchliche Dogmatik „fejlődik” és befejeződik, még *mielőtt* az időknek vége lenne!

Csak néhány szó magunkról:

Szeptember 3-án elköltöztünk Dubuque, Iowa-ból Lancaster, Pa.-ba. Itt a rendszeres teológia tanára vagyok az Evangéliumi és Református Egyház teológiáján. Ez egy állandó munka. Két évvel ezelőtt „fundamentalisták” vettek körül, most szerencsém van több szélsőségesen „liberálissal” találkozni. A „liberálisokkal” lehet a teológiáról vitatkozni, a „fundamentalistákkal” nem. Feleségem jól van. Naomi (legidősebb lányunk, akit Debrecenben láttak) most gólya a Bryn Mawr College-ban. Jó ösztöndíj van, és jól végzi a dolgát. Béla jr. és Tímea a lancasteri általános iskola felső tagozatára járnak.

Magam most fejeztem be egy hosszabb írást „Krisztus Jézus – mi reménységünk” címmel az evanstoni 1954-es Világgyűlés²⁰⁷ témájával kapcsolatban. Januárban postázok Önnek erről egy másolatot.

Nemrég olvastam Paal Gyula Karl Barth és Bereczky levelezéséről írt sokszorosított munkáját. Remélem Paal küldött Önnek is egy másolatot.²⁰⁸ Személyesen sajnálom, hogy a

²⁰⁶ Kézírt levél.

²⁰⁷ Az Egyházak Ökumenikus Tanácsának II. Nagygyűlése.

²⁰⁸ A Barth Levéltár Bazelben nem őriz semmilyen iratot Paal Gyulával kapcsolatban. (Dr. H. A. Drewes levéltáros levélbeli tájékoztatása, 2004. július 1.) PAAL Gyula amerikai magyar református lekipásztorról van szó, aki Los Angeles-i lekipásztorként jelentős irodalmi munkásságot fejtett ki.

Bereczkynek írt első levél²⁰⁹ nyilvánosságra jutott (tudom, nem Ön az oka). A „The Christian Century” közölt belőle egy kivonatot és a nagyközönség sok mindent félreértett. Jó lenne az egész anyagot olvasni, tekintettel az Ön levelezésére. Magyar barátaimmal való kapcsolattartásom egyenletesen csökkenő tendenciát mutat. Ők nem mernek írni, gyakorlatilag tilos levelet írniuk. Mint fakultás külföldiekkel csak az Egyetemes Konvent budapesti irodáján keresztül érintkezhetnek.

Feleségem mindkettőjüket üdvözlö.

El tudnak-e jönni az Államokba 1954-ben? Szemináriumunk nagyon szeretné Önt egy előadássorozatra meghívni. Én lennék a kiválasztott, aki Önt amerikai körútjára elkísérné, éppen mint annak idején 1936-ban Magyarországon.

²⁰⁹ Ld. a 112. jegyzetet. Nem lehet kideríteni, hogy miként került a levél a nyilvánosság elé, de mindenesetre a Hamburgban megjelenő „Informationsblatt für die Gemeinden in den niederdeutschen lutherischen Landeskirchen” 1952 februári számában megjelent Barth levelének legnagyobb része „Kommunismus und christliche Botschaft” címen. Innen vették át a szöveget a különböző egyházi hírszolgálatok. Barthot a levél megjelenése kényelmetlenül érintette, mert igazából nem nyílt levélnek szánta. Megoldásként felajánlotta Bereczkynek, hogy az egész levélváltást közölné, amit az elutasított. Ehelyett egy közös elítélő sajtónyilatkozatot javasolt, amit Barth a maga részéről elvetett, mert az 1952 májusi időpontot már későnek tartotta. Lásd ezzel kapcsolatosan az ÁEH elnökének levelét Rákosihoz. Bereczky e tekintetben engedelmesen végrehajtotta az ÁEH elképzeléseit. Egy, az ÁEH elnöke által Rákosi számára készített feljegyzésben a következőket olvashatjuk: „*Javaslatunk: Jelenjen meg a külföldi lapokban Bereczky válaszelevelének megfelelő részei olyan kommentárral, melyet Bart is aláírta- melyben Bart Visser't Hooftot dezavválja, de nem névszerint, azonban olyan formában, hogy az egyházi vezetők megértenék és ugyanakkor el lehetne érni Bart és Visser't Hooft szembeállítását. Jelenleg Visser't Hooft még pár hónapig Dél- Amerikában tartózkodik és ez az idő pont erre alkalmas is volna. Továbbá javasoljuk, hogy hívja meg Bereczky Bartot feleségével együtt 10 napra Magyarországra körülbelül 1 héttel az előtt, mielőtt Visser't Hooft visszaérkezik Dél-Amerikából.*” Megjelent KÖPECZI BOCZ. Edit: *Az Állami Egyháziügyi Hivatal tevékenysége.* Budapest 2004. 192.

A legjobb kívánságokkal köszönti Önöket őszinte ragaszkodással

Bela Vassady

P.S.: Most amerikai állampolgár lettem. Új nevem „Vassady” lett. 1952. december 30-án ötven éves leszek. Amennyiben jól emlékszem, Ön 1935-ben volt ötven éves, amikor Pestalozziéknál először találkoztunk.

Vasady Bela professzor úrnak
Theological Seminary
Lancaster /Pa/ USA

Kedves Vasady professzor úr!

Ma van az első vakáció nap, és ez nem múlhat el anélkül, hogy levelére válaszoljak, melyet Ön bizonnyal nagyon vár már. Sajnálom, hogy nem írtam már korábban, R. Gr. Smith²¹⁰ látogatása óta már eltelt egynéhány hét, de ez a nyári félév nagyon sok munkát jelentett, mert a dogmatika egy újabb, kilencedik kötete került a nyomdába. Most mindenekelőtt az Ön levelét és baráti szándékait szeretném megköszönni. Örvendek, hogy állandó helyre letek az USA-ban. Még így sem lesz könnyű az Ön és felesége számára egy idegen országban. Itt Bázelben is vannak magyar teológusok, akik kanadai vagy amerikai beutazási engedélyre várnak. Időnként érkezik egy-egy levél magyar barátainktól, Nagy Barnabástól és Pilder Máriától. Mindketten az Egyetemes Konventnél dolgoznak a Világgyűlést előkészítő bizottságban. Ilyenformán nem vagyunk teljesen elszigetelve, és rendszeresen olvassuk a magyar sajtószolgálatot is.

Vajon Smith úr beszámolt-e Önnek a KD-val kapcsolatos ünnepi kötetéről folytatott beszélgetésünkről, s ilyenformán tudomása van-e arról, hogy mindent egybevetve nemleges választadtunk? Sajnálom, hogy ezt kell írnom Önnek. *Személyesen* igen örvendtünk volna annak, ha az, aki 1936. évi utunkon kedvesen

²¹⁰ Ronald Gregor SMITH a rendszeres teológia professzora volt Glasgowban. 1968-ban halt meg. Barth-tal annak háború utáni bonni vendéglőadói útján ismerkedett meg, amikor Smith ott a brit hadsereg tisztjeként teljesített szolgálatot. Mint ismeretes, Barth ekkor tartotta Bonnban nagysikerű előadásait a romos egyetemi épületben, amiket később „Kis Dogmatika” címen jelentetett meg kötetben.

kalauzolt bennünket, mint felelős kiadó itt lehetett volna Karl Barth közelében. De *objektív* okok arra intenek, hogy ez a dolog lehetetlen, vagy legalábbis nem tanácsos kivitelezni.

Tudja, hogy már K[arl] B[arth] 50. születésnapjának tiszteletére is megjelent egy ünnepi kötet, éspedig az akkor náci Németország által megnehezített körülmények között egy azonnal betiltott címmel „Die Freiheit der Gebundenen”²¹¹ (átváltoztatva „Theol. Aufsätze”^{212-re})? A szerkesztés komoly fáradságait akkoriban barátunk, Ernst Wolf professzor²¹³ vállalta el. A 60. születésnapra, melyet K. B. Bonnban ünnepelt, mert egy vendégzsemesztert töltött ott, a háború utáni Németország körülményei között nem jelenhetett meg ünnepi kötet, de megjelent Angliában és francia Svájcban, illetve Franciaországban két kötet is: „Reformation old an new” A tribute to Karl Barth, E. W. Campfield kiadásában Londonban, a Lutterworth Press-nél és a „Homage et Reconnaissance” a Delachaux et Niestle Kiadónál, Neuchatelban és Párizsban. A 65. születésnapon újra német barátaink voltak soron. A „Theologische Existenz heute” sorozatban egy kis füzetecskét jelentettek meg a „Die Predigt von der Gnadenwahl”-t, Otto Weber, Walter Kreck és Ernst Wolf írásaival. Amint látja, Európában van bizonyos hagyománya az ünnepi köteteknek, melyet egy új kezdeményezés esetén nem lehet figyelmen kívül hagyni. Ha a kezdeményezés ezúttal *Amerikából* indulna, mely irányban Karl Barth teológiai kapcsolatai nem csupán konkretizálódtak, de intenzívebbek is lettek, szóval ez esetben vajon nem őshonos amerikaiaknak kellene-e ezt felvállalni? Ezzel elérkeztünk a legfontosabb ponthoz. Ön annak idején kiadta a Ravasz püspök tiszteletére szerkesztett ünnepi kötetet, mint

²¹¹ „A gúzbakötötték szabadsága”

²¹² „Teológiai dolgozatok” – Theologische Aufsätze: Karl Barth zum fünfzigsten Geburtstag. München, 1936.

²¹³ Ernst Friedrich WOLF (1902–1971) lutheránus egyháztörténész és rendszeres teológus. Barth barátja. A bonni teológiai fakultás „megtisztítása” során a náci állami vezetés fegyelmi úton Halléba helyezte.

magyar teológus a maga egyházában, ilyenformán egy kicsit helyettesként is cselekedve. Amerikában azonban Önnek egyénileg kellene egy ilyen „gyűjtés” felelősségét felvállalnia. Persze az Ön KD-hoz való személyes kapcsolata, valamint az a tény, hogy az első teológus volt, aki azt hazájában bemutatta, elégséges *személyes* legitimáció. Nincsen-e azonban szükség az *objektív* legitimációra is, azaz nem csupán egyénként, hanem egy már létező közösség nevében beszélni és cselekedni? Ehhez még hozzá jön az is, hogy amennyiben az Ön neve jelenik meg felelős kiadóként, akkor a keleti egyházakban élő barátaink – így a magyarok számára is – a közreműködés lehetősége is kizárt, ahogyan a dolgok ma kinéznek.

Ezen megfontolások vezettek ahhoz az elhatározáshoz, hogy Önt egy ilyen gyűjteményes kötet szerkesztésétől eltanácsoljuk, mert minden valószínűség szerint az ügyet csak hátráltatná, ha egyáltalán megvalósítható lenne. Smith úr ezt nálamnál is világosabban belátta.

Jó lenne valamikor ismét találkozni. Tudja, hogy személyes kapcsolatunk Ön és az Önéi irányában változatlan marad, s örvendenénk, ha belátható időn belül ismét találkozhatnánk akár itt Svájcban, akár túl az USA-ban.

Szívélyesen köszönti Önt és feleségét
Charlotte von Kirschbaumjuk

Prof. Karl Barth
Teológiai Fakultás Egyetem
Bázel, Svájc

Evanston, 1954. augusztus 31.

Kedves barátaink,

Az Önök „szemináriumain” folytatott beszélgetéseknek megvolt a hatása Evanstonban a Nagygyűlésen. Fájdalmasan nélkülöztük Önt. Reméljük (bárcsak beváltaná a mi Istenünk Krisztusban ezt a reménységet!) be fogja tudni fejezni a Kirchliche Dogmatik-ot a közeljövőben és szabad lesz, hogy így részt vehessen a harmadik Nagygyűlésen, előreláthatólag valahol Ázsiában!
A legjobbakat kívánja Önöknek
tiszttelel

Bela Vassady
Serena Vassady

²¹⁴ Képeslap az evanstoni Seabury-Western Theological Seminary látképével.

41.²¹⁵

338 N. West End Ave
Lancaster, Pa.
1959. március 26.

Kedves „Cseresznyefa kisasszony”!²¹⁶

Valóban hosszú idő telt el, mióta utoljára levelet kaptam Öntől. S most már huszonöt éve, hogy első cikkemet írtam Önről és Karl Barthról Magyarországon. (Emlékszik: „Karl, ezt olyan szépen mondtad Genfben!”)

Azért írok Önnek, hogy szíves közreműködését kérjem. Meg vagyok győződve, hogy Ön a *legmegfelelőbb személy*, akinek a mellékelt kérést el lehet küldeni. Meg vagyok győződve, hogy Ön lehetőséget talál kérésemet kedvezően elrendezni. Arra is szeretném kérni, hogy e levél vétele után nyomban jelezze nekem, kiktől gondolja, hogy a legalkalmasabb emberek lennének mindkét helyen, Európában és Amerikában is, esetleg más kontinenseken, hogy a mellékelt körlevelet nekik megküldjük. Nagyon hálás lennék egy gyors válaszáért. Az Ön által ismert anekdotákat később is elküldheti.²¹⁷

Remélem Karl Barth egész családja jól van. Kérem, üdvözlje Öket nevemben.

Mi jól vagyunk. Lányunk Naomi befejezte főiskolai tanulmányait, biológiából diplomázott és most már férjezett. Van egy tíz hónapos fiúunokánk, s természetesen *nagyfiú!* Fiunk, Béla jr. egyetemista és a fiatalabb lányunk Timea éppen most fejezte be középiskolai tanulmányait.

Feleségem Szeréna kérte, üdvözljem mindkettőjüket az ő nevében is. Még valami, amit meg kell említenem: anyósom,

²¹⁵ Kézírási levél. Bal felső sarkában apró betűkkel Charlotte von Kirschbaum kézírásával: „Válasz 59.4.22. Lemondani!”

²¹⁶ A német „Kirschbaum” szó jelentése cseresznyefa. Ezt fordította Vasady angolra „Miss Cherry Tree”-ként.

²¹⁷ Lásd a 42. számú körlevelet.

akivel Önök Debrecenben találkoztak, meglátogatott bennünket Amerikában 1955-ben. Hat hónap múltán férjhez ment itt és most Ohióban él. Ilyen az élet!
Meleg személyes köszöntéssel köszönti Önt

Bela Vassadyja.

Elfeledtem megemlíteni, hogy egy szabad évvel ajándékoztak meg, melyet családommal együtt szeretnénk nagyrészt Európában tölteni. Remélem, egy nap személyesen felhívhatom Önöket. B.V.²¹⁸

42.²¹⁹

Lancaster Theological Seminary
Of the United Church of Christ
Evangelical and Reformed
Lancaster, Pennsylvania

1959. március 25.

Kedves barátom!

A „Theology and Life” egy nemrégiben megindult pasztorális és teológiai folyóirat, melynek van egy „A nevetés ideje” című rovata (Préd 3,1.4). Ebben a rovatban olyan teológiai anekdotákat közlünk, melyek azáltal, hogy megneveztetnek, egyben gazdagítanak és nevelnek is bennünket teológiai, erkölcsi vagy lelki vonatkozásaikkal.

²¹⁸ A levél bal szélén keresztbe feljegyzett „sabbatical year” kifejezés az egyetemi tanároknak periodikusan járó kutatási időszakot jelzi.

²¹⁹ A levél aztán, Charlotte von Kirschbaum elutasítása következtében, nem került elküldésre. Vassady körlevelének szánta. Lásd az előbbi, 41. levelet.

Talán nincsen korunkban egy olyan teológus sem, akinek személyiségéről és teológiájáról oly sok épületes anekdota és rövid történet keringene, mint arról, akit Ön személyesen is ismer, éspedig Karl Barthról.

Nagyon hálás lennék, ha időt tudna szakítani, hogy lejegyezzen néhány olyan teológiai anekdotát és humoros történetet, amire Karl Barthhal kapcsolatban emlékszik. Hisz ismétlem, ha fel tudná hívni a figyelmet az ő szellemes mondásaira, vagy volt diákjainak vele kapcsolatos elmés megjegyzéseire, melyek egyidejűleg morálisan és spirituálisan is gazdagítanak, valóban nagy szolgálatot tenne nekünk. Létezik persze sok paródia is Karl Barth teológiájáról, össze szeretnénk gyűjteni ezeket, és folyóiratunk említett rovatában megjelentetnénk.

Küldjék ezeket az anekdotákat, rövid történeteket, szellemes megjegyzéseket és paródiákat saját anyanyelvükön. Az angol nyelvre való fordítás a mi gondunk lesz.

Örömmel küldünk Önnek tiszteletpéldányt a *Theology and Life* azon számából, amelyben a Barth-anekdoták meg fognak jelenni.

Szíves közreműködésüket előre is köszönve maradok tisztelettel

Bela Vassady
teológiai tanár
a *Theology and Life* szerkesztője

43.²²⁰

Gaisbergstrasse 75
Heidelberg, Németország
1960. június 17.

Kedves Karl Barth professzor!

Üdvözljük Heidelbergből, Németországból. Feleségem és én szeretnénk Önt meglátogatni július első felében. Szándékunk szerint Heidelbergből Genfbe mennénk június 30-án, és Genfben maradnánk július 12-ig. Amennyiben Genfben lenne ebben az időben, szívesen találkozoznánk Önnel. Amennyiben Bázelen van július 3–10 között, szívesen átrepülünk Genfből Bázembe akármelyik nap, amelyik Önnek megfelel (ha Önnek megfelelő lenne, nekünk valamelyik vasárnap lenne jó, vagy a július 3, vagy a 10).

Ha lehetséges, kérem, küldje válaszát Heidelbergbe. Genfi címünk a következő lesz:

C/o La Marjolaine
3, Chemin Rieu
Genf

Nem szeretnénk úgy visszatérni Amerikába, hogy ne találkoztunk volna Önnel ismét (talán ezen a földön utolsó alkalommal).

Legjobbakat kívánjuk Önnek és szeretteinek szívélyesen az Önök

Bela Vassadyja

²²⁰ Kézírásos levél. Bal felső sarkában apró betűkkel: „É[rkezett] 06.6.20.”

Bázel, 1960. június 20-án

Kedves Vasady kolléga úr!

Szívélyes köszönet kedves leveléért, melyben kedves feleségével együtt baráti látogatási szándékát jelenti be. *Sajnos* azonban úgy állnak a dolgok, hogy nyomban a félév végén egy csendes helyre vonulok vissza, ott a chicagói gyermekeimmel találkozunk s ilyenformán a bázeli egyetemi jubileumtól is megmenekülök. Még mindig a teljes előadás- és gyakorlati programot kell teljesítenem, és hát pár évvel idősebb lettem. Ilyenformán alapos pihenésre van szükségem. Bármennyire is sajnálom tehát, csak a távolból köszönhetem Önöket szívélyesen.

Kellemes tartózkodást kívánok Önöknek Svájcban, szívélyes üdvözléssel az enyéim nevében is

Az Önök
Karl Barthja

Lancaster Theological Seminary
Of the United Church of Christ
Evangelical and Reformed
Lancaster, Pennsylvania

1961. augusztus 3.

Karl Barth professzor
Bázel, Svájc

Kedves kolléga úr!²²¹

A The Assciaton Press (az IKE nemzeti kiadója) meghívott és megbízott engem egy új könyvsorozat szerkesztésével, melynek címe „Theology in autobiographes”²²². A sorozat minden egyes kötete nem lenne terjedelmesebb 30.000 szónál, de ha a szerzőknek úgy tetszik ezt 25.000 szóra is csökkenthetik. A The Associate Press a következő szerzői honoráriumot szabályozó szerződést ajánlja fel minden szerzőnek: 10% az első 5.000 eladott példány katalógusi árából, 12,5% a következő eladott 5.000 könyv árából, valamint 15% a 10.000 példány felett eladott könyvek árából.

A sorozat célja, hogy egy hiányt pótoljon. Olyan sok könyv van kortárs teológusokról, a „mások” tollából (barátaik, ellenségeik, volt tanítványaik). Sok akaratlan félreértés és félremagyarázás van ezekben a munkákban. Miért ne adjuk meg kortársainknak és a következő generációknak a lehetőséget, hogy megírják teológiai önéletrajzukat! Mindenekelőtt ők maguk, az érintett teológusok²²³ tudják a legjobban, hogy milyen személyes véletlenek, szociális vagy politikai események, kulturális irányzatok, vagy teológiai iskolák járultak hozzá saját teológiájuk kialakulásához és újraformálásához. Más szavakkal: olyan könyveket akarunk

²²¹ Megszólítás németül, levél maga angol nyelven írva.

²²² „Teológia önéletrajzokban”.

²²³ Kézi betoldás a bal lapszélre írva.

megjelentetni, melyekben az önéletrajzi elemek segíthetnek meghatározni az illető teológusok egyéni teológiai fejlődését, kidomborítani az egyes teológusok sajátosságait. Minden könyv a sorozat egyik része lenne, de a címet a szerző határozná meg, és annyi fejezete és része lehetne, amennyit az illető szerző kívánna. Nem angol, illetőleg nem amerikai szerzők esetében a kéziratot az illető szerző anyanyelvén kellene elkészíteni. A szerkesztő dolga lenne a kézirat angolra való fordításáról gondoskodni, s miután az illető szerző azt jóváhagyta, a kéziratot továbbítani a kiadó felé. A fordítási költségeket a kiadó állná. A kiadó szeretne nem angol szerzőkkel olyan szerződést kötni, melyben azok az angol kiadásuk jogait nekik átengedik. Amennyiben egy német vagy svájci szerző ragaszkodna ahhoz, hogy *saját* német, vagy svájci kiadójával dolgozzon a teljes sorozatban (mondván, hogy az a jó kiadó és vállalja az egész sorozatot), az is egy lehetséges megoldás lenne.²²⁴

S most következik ennek a levélnek a legfontosabb része. Mi, az Association Press és az Ön öreg barátja (Vasady Béla) azt gondoljuk, hogy ezt az új sorozat csak akkor lesz sikeres, ha az Ön közreműködésére számíthatunk, azaz ha Ön megírja a sorozat első kötetét. Őszinte keresztények között nincsen helye semmiféle hízélgésnek. Ezért reméljük, hogy a következőket úgy fogadja, mint egy objektív és reális felmérést a dolgoknak, melyre a kortárs teológusokat számba véve jutottunk: Amennyiben nem tudjuk Karl Barth közreműködését megszerezni a teológiai önéletrajz-sorozat indításánál, jobb, ha el sem indítjuk a sorozatot! Negatív válasza könnyen azt jelentheti, hogy az egész sorozat indítása a távoli jövőbe tolódik. Ezért arra kérjük, hogy erre is gondoljon, amikor végleges választ megadja.

Személy szerint nagyon boldog lennék, ha lehetőségem lenne az Ön teológiai önéletrajzánál szerkesztőként közreműködni. 26 éve múlt, hogy alkalmam volt személyesen megismerkedni Önnel, s már 25 éve, hogy szülőhazámat, Magyarországot

²²⁴ A mondat nehézkes angolsággal íródott, igyekeztem a lehető leghívebben lefordítani.

meglátogatta. Emlékszem körlevelének sok részletére, melyet az első magyarországi látogatása után írt. Akkoriban sem Ön, sem én nem gondoltuk, hogy második látogatására mennyire más körülmények között kerül sor. Azt sem gondoltam volna, hogy 25 évvel később lehetőségem lesz Önt arra kérni (Amerikából!), hogy teológiai önéletrajzát megírja és közölje, hogy az egész világ épülhessen belőle. Megértem, mennyire fontos Önnek az *Egyházi Dogmatikát*²²⁵ befejezni. Ugyanakkor azt is tudom, hogy a teológiai önéletrajzával sok millió olyan embert is gazdagíthatna és elérhetne, akik soha nem szakítanának időt, vagy nem is mernének az Ön monumentális munkájának olvasásához fogni.

Könyörgök Önnek a Krisztus nevében, hallgasson őszinte felkérésünkre! Reménykedem, hogy minél hamarabb hallhatok Önről.

Feleségem is üdvözlí Önt és von Kirschbaum kisasszonyt. Szívélyes köszöntéssel az Ön

Bela Vassadyja

²²⁵ Vassady itt eddigi szokásától eltérően a művet angol nevén idézi (Church Dogmatics).

Lancaster Theological Seminary
Of the United Church of Christ
Evangelical and Reformed
Lancaster, Pennsylvania

1966. május 5.

Karl Barth professzor
Bruderholzallee
Bázel, Svájc

Igen tisztelt, kedves kollega úr!

Harminc éve, hogy Magyarországon arra kértem, dedikálja számomra Credo-jának általam fordított magyar változatát. Akkor a neve elé egy magyar szót írt „Éljen Karl Barth.” Olyan sokszor hallotta magyar körútja során az „éljen” szócskát, hogy meg akarta tanulni, mit is jelent. Hát egészen egyszerűen azt jelenti: „Sokáig éljen!” Miután megértette, élvezte a szót, mint mindent, aminek az Ön számára értelme volt.

Most, a nyolcvanadik születésnapjához közeledve az Amerikai Egyesült Államokból küldöm jókívánságaimat leírva „*Éljen Karl Barth*”²²⁷ (Sokáig éljen Karl Barth)²²⁸.

Hálások vagyunk Istennek az Ön minden írásáért és az Ön nagyon is emberséges személyiségeért. Szívélyes köszöntéssel az Ön

Béla Vasadyja

²²⁶ Kézírtos levél fejléces papíron. A megszólítás német, maga a levél angol nyelvű.

²²⁷ Eredetiben is magyarul.

²²⁸ A levél első oldalának aljára angolul Vassady odaírta: „over” kb. «több is van» értelemben. A második ugyancsak fejléces papírra írt oldal felső részén a „2” szám szerepel, alatta «Levél Karl Barthnak» és folytatódik az előbbi levél.

1. Melléklet²²⁹

Egy nap Barth Károllyal
Írta Dr. Vasady Béla

Könyveit, tanulmányait már évek óta olvasom, ismerem. Írásaival sok nehéz órát, de még több örömet okozott már nekem s bizonyára másoknak is e nagyon súlyos mondanivalókkal és feltétlen jellegű állásfoglalásokkal oly gazdagon megáldott világhírű theologiai professzor. A németországi egyházi élet legutolsó eseményeinek nagyfeszültségű sodrában Isten igéjének feltétlen érvényesüléseért küzdve, az ő személyes magatartása és hősiesség kitartása nagyszerű példát mutatott arra, miképpen kell visszautasítani minden olyan kísérletet, amely valamely földi hatalomnak akarja végérvényesen alárendelni a keresztény ember lelkiismereti szabadságát. Vágytam tehát arra, hogy őt személyesen is megismerhessem. Hogy rövid néhány óra alatt belenézhessek egész lényébe, s szemtől szemben láthassam, miként viaskodik problémáival.

Genfben kaptam kézhez igen szívélyes hangú meghívását. Feleségemmel együtt a genfi ökumenikus szeminárium vendégei voltunk, de már későn érkeztünk ahhoz, hogy Barth ottani előadásait is hallgathassuk. Annál inkább örültünk annak, hogy legalább egy napra vendégei lehettünk. Oberriedenbe, a zürichi tó partjára hívtak meg bennünket testi-lelki jó barátjának Pestalozzi Rudolf zürichi vasnagykereskedőnek puritán egyszerűségű, de annál vendégszeretőbb nyaralójába. A kettőjük között barátság lelki mélységéről pillanatok alatt meggyőződhet a látogató. És csakhamar meg tudja érteni, hogy miért nem ajánlotta Barth dogmatikája első kötetét valamely theologiai fakultásnak, vagy egyik volt professzorának, vagy éppen

²²⁹ Eredetileg megjelent a Református Élet 1935. aug. 17. számában 262–263. Az eredeti szöveget itt minden változtatás nélkül közlöm.

theologus bajtársának, hanem kifejezetten ennek a nem-céhbeli jó barátjának.

Oberrieden állomásán reggel kilenc órakor várt reánk Barth Károly, titkárnőjének, Charlotte von Kirschbaum kisasszonynak a társaságában. A szemüvegek összevillantak, s szűrős szemei, amelyekből ugyanakkor a zseni gyermekdedsége is sugárzott felénk, csakhamar biztosították egész együttlétünk kedves összhangját. A pózt, a hiúságot, önérdeket, mások tapintatlan és gyorsütemű megítélését hiába is kerestem volna nála. Ez emberi kísértésekkel már bizonyára rég leszámolt ő, akinek minden célja, hogy egész valójával életgyökeresen megváltó Istenének és Jézus Krisztus egyházának élhessen. 49 éves, de azért olyan friss, oly erőteljes, mintha még csak most indulna el az élet küzdelmei közé. Ha magyar „szakkifejezéssel” akarnám jellemezni, ezt kellene mondanom róla: talpig úri ember. Gentleman, akinek személyiségét az örök ige formálta és formálja. Keresetlen alázatosságában, keresetlen szívességében és közvetlenségében. Semmiben sem akar kiválni, excellálni: még a természetesség gyakorlásában sem. De épp ebben a kiválni nem akarásban rejlik minden ereje: az Ige őstermészetessége azért juthat szóhoz teológiájában és egyházpolitikai állásfoglalásaiban egyaránt.

Rövid reggeli után csakhamar a hegytetőn ülünk, a fenyvesben. Lábaik alatt a zürichi tó csendes kék színe hallgat. Egy-egy vitorlásnak fehér árboca zavarja meg csupán az összhangját. De a fenyőerdő annál nyugtalanabb. Mintha beszélgetésünk legelső témája nyugtalanítaná. A németországi szomorú események kerülnek szóba. Barth hallgat, titkárnője beszél. Ő mondja el kronologikus sorrendben a lezajlott eseményeket. Barth csak olykor-olykor egészíti ki egy-egy tájékoztató, magyarázó megjegyzéssel a mondottakat. 1933 áprilisától indulunk ki. Barth ekkor jelentette be, hogy nem hajlandó kilépni a szocialista pártból. A miniszter e bejelentését nem csak, hogy tudomásul vette, de őszinte állásfoglalását még méltányolni is tudta. Novemberben jött a „Hitlergruss” megtagadása. Barth hajlandó volt az utcán, a folyosón vagy bárhol máshol e köszönésmódot

gyakorolni, de nem a tanteremben, mert szerinte a theologiai tanterem, ahol Isten igéjéről van szó, épp úgy istentiszteleti hely, mint maga a templom. Barth ez állásfoglalását levélben bejelentette a miniszternek, de választ tőle nem kapott. Ugyanakkor Berlinben volt egy konferencia, ahol a jelenlevő theologusok egy része a nemzeti szocializmus melletti állásfoglalást sürgette. Barth ellenezte ezt, mert szerinte az egyház Isten igéje alapján nem hivatott arra, hogy politizáljon. 1934 áprilisában „Stadtarrest”-ben részesítették. Nem volt szabad neki Bonn városát elhagyni. Barth azonban nyolc nappal később mégis elment az egyik egyházi zsinatra, mert úgy érezte, hogy Isten igéjének kell inkább engedelmeskednie. Ezt hivatalos helyen be is jelentette. Októberben pedig az új, Hitlerre teendő hűségesküt tagadta meg, illetve, csak abban az esetben volt ezt hajlandó letenni, ha egy mellékmondattal kibővítheti s a Vezérnek való mindenkor engedelmességet a keresztyén ember lelkiismereti szabadságától teheti függővé. Mikor pedig az egyház e kikötést magától értetődőnek s így külön való kiemelését szükségtelennek nyilvánította, Barth az ilyen értelmezés alapján hajlandónak mutatkozott az új esküforma letételére. Ekkorára azonban már eltűntek előadásai folytathatásától, sőt decemberben Kölnben már egyenesen állásának elvesztésére ítélték. 1935. áprilisában azt is megtiltották neki, hogy nyilvánosság előtt beszélhessen. Isten igéjének szolgálata azonban természetesen ezt a tilalmat is megszegi. A kölni ítéletet a hitvalló egyházi front óhajára megfellebbezi. A berlini végleges bírói ítélet június 14-én hangzik el. Ez ítélet Barthot állásába visszahelyezi, a legtöbb vádpont alól felmenti s csupán amaz öt hét miatt marasztalja el fizetése egyötödének visszatérítésére, amely az eskü letételének megtagadása és utólagos vállalása között telt el. Most jön azután a döntő fordulat: Barth e felmentő ítélet után táviratilag kihallgatást kér a minisztertől újra megkezdendő professzori teendőinek megbeszélése céljából. Nyolc nap múlva kapott sürgönyválaszt a minisztertől, amely így hangzott: „Minden megbeszélés tárgytalan. Önt állásából

elbocsátom”. A Németországból ekként kitagadott Barth Károlyt ekkor saját hazája karolta fel s három nap múlva a bázeli kanton kormánytanácsa már meg is hívta őt a bázeli egyetemre a dogmatika és homilétika nyilvános rendes tanárává. Július nyolcadikán Barth már el is hagyta családjával együtt Németországot és beköltözött Bázélbe...

Komoly meghatottsággal, de azért nem minden humor nélkül beszéli mindezt el Barth és titkárnője. Látszik rajtuk, hogy sok izgalmas hónapot éltek át és hogy a lepergett események közepette egy egész ország protestantizmusának sok nagy kérdése vonaglott át e nagy theologusnak és munkatársainak életén. A mi voltaképpen kérdéseink azonban csak ezután következnek.

„Meg van-e elégedve a hitvalló egyházi fronttal?” – ez az első kérdésünk?

Melankolikusan néz ránk. – „Eleinte megvoltam”, válaszolja. „De azután úgy látszik, hogy az egyház mintegy megijedt a saját maga bátorságától”.

„Igaz-e, hogy egy szabad theologiai főiskola alapítását vették tervbe Németországban, amelynek szintén professzorává lenne?”

– „Nem tudom, hogy sikerülhet-e e tervnek a megvalósítása, de ha sikerül is, én csak vendéglőadóként mehetek hozzájuk. Ezt azonban készséggel megteszem, legelső feladataim egyikének érzem...” Egész megnyilatkozásán észrevehető, hogy mily nagy felelősséget érez a németországi protestantizmusért.

Következő kérdésünkben emlékeztetjük arra, hogy ez év tavaszán tartott hollandiai előadásaiban hangsúlyozta, hogy ő benne él a németországi események sodrában s ez a konkrét helyzete kétségtelenül meghatározza egész theológiáját. Vajon a nyugodt svájci éghajlat nem fog-e ezen változtatni?

Mosolyogva válaszol: „Tartalmilag aligha... de a nyelvezetemen egyes németországi barátaim már is észreveszik, hogy már csak szemlélője s nem pedig együtt élője vagyok a németországi konkrét eseményeknek...”

Újabb kérdésünkkel a jövő felé fordítjuk tekintetét: Eljönnek-e németországi hűséges tanítványai utána Bázélbe?

„Mindez bizonytalan még”, - hangzik a válasz. - „Kérdés, hogy kapnak-e otthoni útlevelet, kapnak-e szükséges valutát, beszámítják-e nekik hazatérésük után bázeli szemeszterüket s vajon kapnak-e majd állást odahaza.”

Még egy kérdésünk van: „A bázeli egyetemen eddig is két dogmatika professzor volt. Mily érzéssel fogadják ezek az újonnan kinevezett világhírű professzort, s hogyan volt az egyáltalán lehetséges, hogy Bázélbe azonnal meghívást kapott?”

Kérdésünk első felére újra mosolyogva válaszol. - „A bázeli dogmatikus kollegák szeretettel és örömmel várnak. Az egyik tréfásan megjegyezte, hogy úgy fogja majd most érezni magát, mint ahogyan egy jelentéktelen karmester érezné például egy Toscanini mellett...” - Mi is mosolygunk. De csakhamar meggondolkoztat a kérdésünk második felére adott válasza: A bázeli kormánytanács állandóan figyelemmel kísérté a körülöttem zajló eseményeket. Előre tudtam, hogy ha Németországból jönöm kell, Bázél nyitva áll előttem. A bázeli fakultáson nem volt tanszék üresedésben. Egészen új tanszéket adtak, hogy taníthassak. Remélik, hogy a theologus diákok száma növekedni fog...” A szerény felelet mögött meglátjuk a tényleges helyzetet: a bázeliak tudják azt, hogy az ifjúság mindig a sorsdöntő személyiséggel és tudományos felkészültséggel megáldott professzorok után megy. Ezért nem féltek új tanszéket szervezni csak hogy Barthot megszerezzhessék. A jövőben tehát a kicsiny Svájc határain belül fog működni az u.n. „dialektikus theologia” három kiváló képviselője: Barth Károly és Thurneysen Ede Bázélben, Brunner Emil pedig Zürichben.

*

A németországi egyházpolitikai kérdések után kifejezetten theologiai szakkérdések merülnek fel. Első sorban Brunner Emillel folytatott theologiai vitája. Minden kérdésünket nagy lelkiismeretességgel fogadja. Látszik rajta, hogy nem szeret a legkisebb és legjelentéktelenebb problémával sem csak úgy

játszadózni. Haját borzolja minden póz nélkül, kis pipáját tördeli s szinte észrevehető, amint egészen mélyről buggyan fel benne a kiizzadt felelet. De ami így felszínre tör, az örök érték, bizonyára Istennek is tetsző drágagyöngy.

Aztán újabb meglepetés ér. Egyik kérdésünkre Barth éppen felelni akar, midőn egyszer csak megszólal a titkárnője:

„Karl du hast das in Genf so schön gesagt...” s emlékezteti őt egy szép hasonlatára, amit Genfben alkalmazott a felvetett probléma megvilágítására. Erre érdeklődni kezdtünk a titkárnő iránt. „Hogyan került a professzor úr mellé?” - „Pestalozziéknál ismerkedtem meg vele”, hangzik a válasz. - „Ezelőtt tíz esztendővel. Akkor elhatároztam, hogy szolgálatára leszek. Megtanultam latinul, görögül és héberül is, leérettségiztem, csak hogy minél inkább megfelelek. A dogmatikai tanulmányaiban idézett Luther citátumokat is én gyűjtöm össze...” - Őszinte csodálkozással vesszük mindjobban észre, hogy Barth Károly legfőbb munkatársával állunk szemben, aki esténként gépeli a professzor másnapi előadását, levelezését fennakadás nélkül intézi, őt minden előadására elkíséri, az előadás hevében kipattanó legjobb gondolatait lejegyzí, hogy azokat aztán alkalomadtán újra szerephez juttathassa. Ez a munkatársi közösség magyarázza meg azt a magyar ember számára először olyan szokatlan „tegeződést” is, amely egyébként Barth Károly és a Pestalozzi család többi tagja között is megtalálható. Csak azt sajnáltuk, hogy Barth Károly feleségével és öt gyermekével nem találkozhattunk. Valahol a svájci hegyek közt nyaraltak. Jelenlétük bizonyára csak fokozta volna azt a nagy testvéri közösségérzést, amely így is mindnyájunkat áthatott.

Már az ebédnél ültünk, midőn Barth Károly jövő évi magyarországi látogatásának végleges megbeszélésére került a sor. Örömmel jön hozzánk, mihelyt teheti. E sorok írójának megígérte ő is, Pestalozzi úr is és von Kirschbaum kisasszony is, hogy a jövő év májusában, de legkésőbb szeptemberében okvetlenül eljönnek hozzánk. Ebben a hónapban Csehszlovákiában tart Barth előadást. Magyarországon a megbeszélt terv

szerint első állomásunk Debrecen lesz, ahol Barth a predestinációról fog néhány előadást tartani. Innen Kolozsvárra megyünk, majd pedig Sárospatakra, Budapestre és Pápára. Mindenüvé a Pestalozzi úr autóján fogunk utazni, aki örül annak, hogy Barthot elkísérheti. Valamennyien vágnak megismerni bennünket magyar reformátusokat, azután pedig a Hortobágyot, annak délibábját, gulyáját, de leginkább a ménesét és csikósait, mert Barth és jó barátja Pestalozzi úr fölöttébb szeretnek lovagolni. Barth Károly egyik fényképe mellett, amely alá titkárnője szerint ezt lehetne odaírni „Karl in Aktion”, örömmel közlünk egy másik képet is, amelyen Barth Károly és Brunner Emil láthatók sétalovaglásuk közben.²³⁰ A búcsúzáskor Barth tréfásan így szólt: „Csak az lehet jó theologus, aki szereti a pipát és a lovaglást”. S megkért arra, hogy Debrecenben el ne felejtsek majd nekik lovagról gondoskodni.

*

A Pestalozzi villa mellett áll egy kisebb ház, amelyben két helyiség van. Az egyik az automobilgarázs, a másikban pedig Barth Károly lakik. Az egyikben a leállított motor gépies egyhangúsága szokott pihenni, a másikban pedig a „szünetlen elme” dolgozik. S amikor a Pestalozzi úr autóján már repültünk a szerpentin utakon Zürich felé, közben az ott maradt „másik lakóra” gondoltunk, akinek döntéseiből, gondolataiból, állásfoglalásaiból csak éppen egy hiányzik: a gépiesség. Mert az Isten ígéjéhez és Szentlelkéhez való viszonyunkból származhatik csupán az igazi eredetiség. Barth Károlynál ezt az Istennek való engedelmességből származó bizonyágtevő eredetiséget találtuk meg és ennek emlékét elhoztuk magunkkal erőforrásul, addig is, míg csonkahazánk földjén újra üdvözölhetjük.

²³⁰ A képeket sajnos nem áll módomban közölni.

2. Melléklet²³¹

Beszámoló Barth Károly előadói körútjáról

Vasady Béla

Debrecen volt Barth Károly első állomása. Itt tartotta meg előadássorozatát Isten kegyelmi kiválasztásáról, vagyis a predestináció-tanáról, amely előadássorozat azóta a Theologische Existenz Heute c. füzet sorozat negyvenötödik számaként német nyelven meg is jelent. Magyar kiadása pedig a napokban hagyja el a sajtót. Ez előadássorozatát Kolozsvárott is megismételte. Mindkét helyen lehetőség nyílt arra is, hogy Barth-hoz a hallgatóság kérdéseket intézzon. E kérdésekre adott legjelentősebb feleletei függelékként az említett füzet német és magyar kiadásában szintén megjelentek.

Barth debreceni előadássorozatát annak bejelentésével kezdte, hogy bár nagyon örül annak, hogy Magyarországról számos ifjú Timótheus lehetett Münsterben, Bonnban és Bázelen a tanítványa, most még sem azért jött ide, hogy saját magának szerezzen tanítványokat, hanem azért, hogy a magyar lelkipásztorokkal és theologus ifjakkal pár napra együtt leülhessen a munkaasztal mellé s velük theologiai eszmecsere-t folytathasson. Egész körútján mindenütt minden felkínálkozó lehetőséget megragadott, csak hogy e kitűzött célját mennél alaposabban megvalósíthassa. Már Debrecenben meglepte a theologiai professzorokat és a vele közvetlenebbül kapcsolatba kerülőket az a nagyfokú érdeklődés, az a valóságos kérdészuhatag, amellyel állandóan feljük fordult. Minden kérdésében bizonyosságát adta annak, hogy nemzeti és egyházi történelmünk lapjait jól ismeri és hogy a történelmi egyházi múlt iránti fokozott érdeklődése igen nagy szerepet játszik egész theologiai gondolkozásában. Találón jegyezte meg egyik debreceni kollegánk: A Barth-tal való személyes megismerke-

²³¹ Eredetileg megjelent az Igazság és Élet 1937. évf. 30k. lapjain.

désem után még inkább kötelességemnek érzem minden oly állítás visszautasítását, amely őt történeti teljességgel meri megvádolni.

Barthnak a predestinációról szóló előadássorozatot tartalmilag itt nem ismertetjük. Csupán egy-két jellemző vonását emeljük ki. Először is fontosnak tartjuk azt, hogy a predestináció-tannak nem biztosít önálló jelentőséget. Ennek szerinte csak az a feladata, hogy a kegyelemről szóló tant magyarázza, közelebbről körülírja. Mihelyt ennél többet akar azonnal a voltaképpeni rendeltetésével kerül szöges ellentétbe. Nekünk magyar református lelkészeknek és theológusoknak már ezt a figyelmeztetést is hálás szívvel kell fogadnunk. Igehirdetésünkben és mindennapi beszédünkben gyakran engedünk annak a kísértésnek, hogy a predestinációt a kegyelemtől, mégpedig a Krisztusban felajánlott és nyújtott kegyelemtől elvonatkozva emlegessük. Közben pedig nem vesszük észre, hogy ezáltal személytelen elvvé, szemlélet tárgyává vagy egyenesen gépies végzetszerűséggé alacsonyítottuk le azt a döntő történet, amely által Isten az Ő örökkévaló végzése alapján a mi üdvösségünket munkálja. A predestináció-tanra nem azért van szükség, hogy általa Isten szuverenitását vagy változhatatlanságát igazoljuk, hanem azért, mert a Krisztusban nyújtott idvezítő kegyelem általunk való elfogadását is egyedül Isten örökkévaló végzése teszi lehetővé.

Másik jelentős és megszívlelésre méltó vonása a barthi predestináció-tannak az, hogy az úgynevezett általános vagy egyetemes kegyelmet és kijelentést szintén teljes következetességgel a Krisztusban nyert különös kijelentés és kegyelem szemszögéből ítéli meg. Nem hajlandó tehát a teremtmény voltunkban s így az egyéni sorsvonalunkban szemlélni óhajtott predestináltságot a Krisztusban nyújtott, idvezítő kegyelemtől függetlenül is érvényre juttatni. Valljuk be magunk között őszintén: a függetlenítés eme kísértésének szintén gyakran engedünk. És az eredmény? A folytonosan megújuló jelkeresés leghétköznapiabb életünkben. A nemzeti életben pedig

önmagunk áltatása pl. oly gondolattal, hogy a magyar nép teremtetésétől fogva Isten választott nemzete. Elégedjünk meg ezen a helyen csupán ennek a kettőnek a felemlítésével.

Harmadik jelentőségteljes vonása a barthi előadássorozatnak az, hogy hadat üzent benne minden oly kísérletnek, amely természettudományos vagy pedig filozófiai elvekkel akarja a predestináció-tan igaz voltát bizonyítani. A természettudományi és filozófiai determinizmusnak és indeterminizmusnak semmi köze sincs az Isten kegyelmi kiválasztásának szabad tényéhez. Amennyiben pedig ily determinisztikus indító-okok még a reformátorok gondolkozásmódjában is jelentkeztek, annyiban még őket sem szabad itt követnünk. Ezen a ponton rá kell mutatnunk arra is, hogy Barth Károly az Ige alapján meri kritizálni még a reformátorokat is, mert vallja, hogy nemcsak az „ecclesia”-nak, hanem az egyházi igehirdetés szolgálatában álló „theológiának” is szüksége van az állandó belső reformációra.

Különösen megszívlelésre méltó Barth predestináció-tanában annak hangsúlyozása, hogy emberi tapasztalataink ingatag és bizonytalan főenyére semmi esetre sem szabad építenünk. „A theologia nem azért van, hogy abban és azon keresztül a tapasztalatilag még oly jól megalapozott értékítéleteinket megszövegezzük.” Más szavakkal kifejezve: theologiai vitáinkba, eszmecseréinkbe személyi ellenszenv vagy rokonszenv ösztönös hatásának sohasem szabad belevegyülnie. Magyar theologiai életünkben mily gyakran találkozunk pedig épp az ily ösztönös hatások káros következményeivel. Ennek egyik legbeszedesebb jelentkezési formája az, midőn szerkesztői üzenetek személyeskedő közvetettsége útján próbál valaki egy-egy tárgyilagos theologiai eszmecserét végleg elintézni.

Theologiatörténetileg is nagyjelentőségű az a tény, hogy Barth Károly előadásában, mind a kiválasztás, mind pedig az elvetetés tényét magának Jézus Krisztusnak a személyén, életvonalán, megtestesülésén, halálán és feltámadásán szemléltette számunkra. Eleve elrendelésének ezáltal következetesen biztosította a christocentrikus vonást és jelleget, amely szándékszerűen

kétségtelenül ott élt a reformátorok lelkében is, akik azonban Barth szerint a spekulációnak helytel-közzel szintén engedtek. Az ily spekulatív kísértésnek való engedés jelentkezik szerinte még Kálvinnál is például abban, hogy a kettős predestinációt a logikai posztulátum alapján tanítja, s így nem tudja az elvettetés isteni tényét teljes következetességgel Krisztusban, mint a mi kiválasztottságunk tükörében szemlélni és szemléltetni. Barth szerint különböztetnünk kell az üdvösségre való predestináció ténye és a predestináltság (kiválasztottság és elvetettség) állapotszerűsége között. Az előbbi az utolsó ítéletkor bekövetkező megváltásunkra vonatkozó isteni döntés, a második pedig emberi jelkeresés. Ez utóbbi alapján véve az emberi vélekedéseket isteni elevevégzések formájába öltözteti, más szavakkal: Istent emberszabásúvá próbálja tenni. Barthnak a kettős predestinációra vonatkozó fejtegetései képezték előadássorozatának legújyszerűbben ható részletét. Reméljük, hogy épp ez a tanítása fog a közeli és távoli jövőben legtöbb eszmecserét és megvitátást kiváltani.

Végül megemlíti még azt is, hogy Barth predestináció-tana, bármennyire hangsúlyozza is Isten kegyelmének szabadságát, ugyanakkor annak életformáló jelentőségére is rámutat. Az eleveelrendelés hitének hármasságát ember életünkben: 1. Oly belátás az isteni kegyelem háztartásába, amely csakis az eleveelrendelésben hívó embereknek adatik meg. 2. Isten kiválasztó kegyelmébe vetett oly bizalom, amely minden emberi feltételtől függetlenül, egyedül az isteni ígéretbe fogózik bele. 3. A kegyelmi kiválasztás tényében megbizonyosodott ember hívő engedelmissége, amely egész erkölcsi valóját újra meg újra döntések elé állítja, így azután Barth predestináció-tana nemcsak hogy nem zárja ki, hanem egyenesen megköveteli a Kálvin által is tanított syllogismus practicus-t, amelyet a Heidelbergi Káté a 86. kérdésére adott feleletében hangsúlyoz. Mindennek természetesen az egyéni és a társadalmi (családi, gazdasági, nemzeti, politikai stb.) élet valamennyi megnyilvánulására döntő jelentősége van.

Hogy Barth Károly előadássorozata hallgatóságánál élénk visszhangra talált, arról a sok hozzá intézett kérdés tanúskodott. Barth utolsó debreceni napjának egész délelőttjét azzal töltötte, hogy két volt tanítványa: Török István pápai theol. tanár és Nagy Barna sátoraljaújhelyi segédlelkész tolmácsi segítségével feldolgozta az igen nagyszámú kérdéseket, amelyek közül azonban csak 23-ra tudott ugyanaznap délután (3 órától este 7-ig) feleletet adni. Itt most csak azokat a kérdéseket és feleleteket soroljuk fel, amelyekről az említett füzetben nem történt megemlékezés. Az oxfordi mozgalom mennyiben tekinthető aggályos jelenségnek s mennyiben van rá szükség? Mi a keresztyén nevelés sikerének a biztosítója? Mik az igaz paradoxon jellemző vonásai? Miért nem tudjuk a kegyelmet kikerülni? Helyesen lát-e Brunner akkor, midőn azt írja, hogy a kettős predestináció tanítása nem található meg a Szentírásban?

Amíg Barth e kérdésekre adott feleleteire készült, a debreceni egyetem hittudományi karának professzorai megbeszélték a tanfolyam résztvevőivel Barth négy előadását. Összesen tizenöt lelkésztestvérünk kérdésfelvetésére hangzottak el válaszok. Ezek a kérdések is azt mutatták, hogy Barth előadásai termékeny talajra találtak. Örömdetes tényként állapította meg Révész Imre azt, hogy bár Barth előadásaival nem mindenki értett egyet, mégis senki sem látta szükségesnek annak megkérdését, vajon kálvinista-e Barth Károly vagy pedig nem? Az ennek a konferenciának egyik legdicsőbb ajándéka, hogy ez a kérdés nem vetődött fel. Isten többek között azért ajándékozott meg bennünket egy Barth Károllyal, hogy a „kálvinizmus” gyűjtőfogalmának tisztázatlanságát megszüntetni igyekezzünk. Ha a Biblia csak annyiban tekinthető hitünk forrásának, amennyiben azt Kálvin igazolja, ez esetben Barth csakugyan kinevezhető a modern theologia Ariusának.

Míg ha Barth tételei közül egyetlen egyet sem fogadhatnánk el, még akkor is el kell fogadnunk egész magatartását, mert ő az Igének csodálatosan szabad foglya. Egyedül az ily magatartás nyitja fel szemünket arra, hogy ki volt tulajdonképpen Kálvin, és

hogy mit akart ő? A legnagyobb ajándék, amit Barth Károly hozott számunkra, ez a figyelmeztetés: „Szereljük le képzeleti kálvinizmusunkat és szereljük fel magunkat az Ige kétélű fegyverével. Egyedül Jézus Krisztus Atyja a mi Atyánk. Egyedül Ő vált meg minket, Kálvin, Luther és Barth azonban nem üdvözíthetnek” (v.ö. Ézs 63,15–16 és Ézs 51,1).

Barth Károlynak előadássorozata végén e sorok írója a tanfolyam rendezősege és tagjai nevében egy finom francia ekrazé barna bőrből készült könyv alakú tokot nyújtott át. A könyvtokra vakpréssal a magyarországi református egyház címere van rányomva, körülötte pedig arannyal a „Si Deus pro nobis quis contra nos?” bibliai Ige. Alul Barth debreceni tartózkodásának dátuma és nevének kezdőbetűi. Ez ajándék átadásakor elhangzott beszédünkben szükségesnek látjuk néhány mondatnak itten való idézését, mert nézetünk szerint Barth jelentőségének tárgyilagos értékelését nyújtják: „Magyar református egyházunkat mostani nehéz helyzetében is gyakran felkeresik külföldi hittudósok. Niebergall német professzor különösen Erdélyben volt nagy hatással theologusainkra. Amikor néhány évvel ezelőtt, 1925-ben utoljára látogatott el Erdélybe, már tapasztalnia kellett azt, hogy a Barth Károly és társai által képviselt Ige teológiája meglehetősen háttérbe szorította az ő lélektanra és értékelméletre építő teológiájának a hatását. Nos, Niebergall professzor kiáltotta oda tréfás éllel a vonat ablakából az egyik kolozsvári professzornak, a dialektika theologia erdélyi népszerűsítőjének, aki Barth professzort gyakran idézgette: Bart hab' ich. Sie sind rasiert und doch Vollbart.²³² Hadd fűzzem e tréfás mondáshoz a magam komoly köszönő szavait.

„Köszönjük Istennek, hogy a professzor urat, akiről és akitől már annyit olvastunk, elküldötte miközénk is. Neki adunk hálát, hogy alkalmat adott professzor úrnak arra, hogy közöttünk közös ügyünk, az Isten kiválasztását tanító Ige mellett bizonyosságot tehessen. Neki, Istennek köszönjük azt, hogy professzor úrral ez alkalommal is úgy hirdettette a Maga igazságát, hogy mi most ez

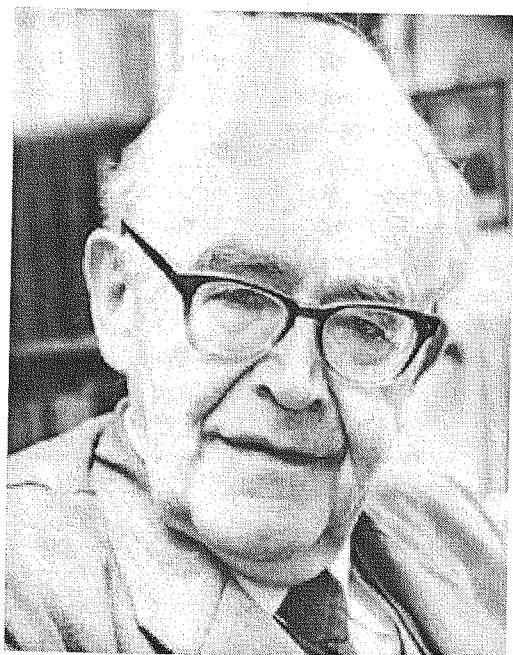
²³² Szójáték.

előadások végén úgy érezhetjük: nem Barth Károly és az ő személyiségének varázsa az, akivel és amivel telítettettünk, hanem az evangélium, amelyből mennél többet meríthetünk, annál inkább sóvárogjuk és szomjúhozzuk azt. Mi Barth Károlyt rövid itt tartózkodása alatt sokszorosan szívünkbe zártuk, és ha most, az ő személyes megismerése után erős is kísértésünk arra, hogy Barth professzort önmagáért is szeressük, mégis, e most elhangzott előadásai és feleletadásai hatása alatt is állva megtanultuk azt, hogy őt – amint ennek 50. születésnapja alkalmával is kifejezést adott – a szolgálatért, csakis a szolgálatért szabad és lehet szeretnünk.”

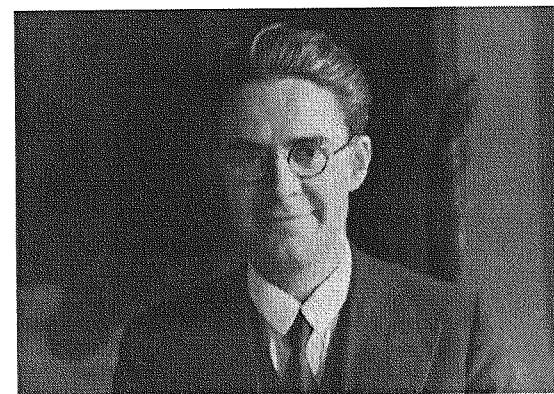
Ez az idézet is szolgáljon bizonyoságul annak, hogy nem a Barth-kultusznak, vagy egyenesen a „barthiánizmus” propagálásának óhajtottunk ajtót nyitni a Barth Károly előadói körútjának megrendelése által. Ha ez lett volna a célunk, akkor egész bizonyosan maga Barth Károly sem fogadta volna el a körútra szóló meghívásunkat.

3. Melléklet

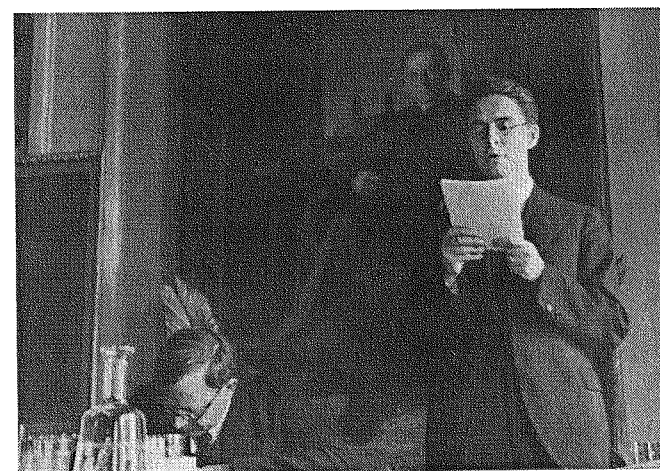
Fényképek

Karl Barth egyik utolsó portréja

Vassady Béla 1936-ban

Karl Barth és Vassady Béla Debrecenben, 1936

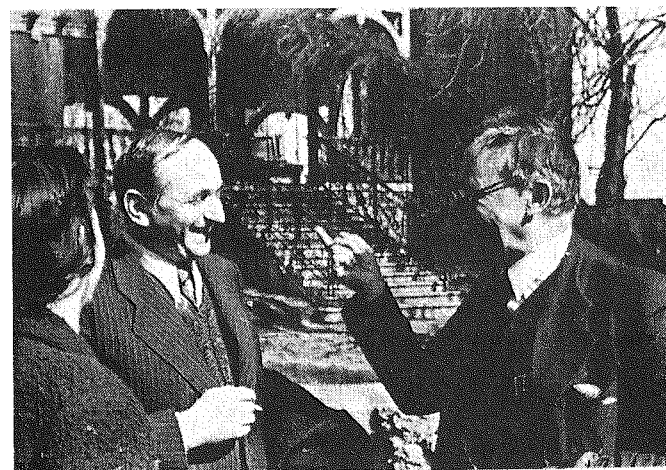
Egy nehezebb mondat fordítása közben...

Barth és magyar barátai, balról a harmadik Török István

Karl Barth 1936-os kolozsvári látogatásakor készült búcsúfénykép, az első sorban középen Pilder Mária, mellette jobbról Tavaszgy Sándor

Karl Barth és Nagy Barna Budapesten 1948-ban, a képen háttal Charlotte von Kirschbaum

Kiadja a Debreceni Református Hittudományi Egyetem

Karl Barth Kutatóintézete

4026 Debrecen, Kálvin tér 16.

Tel./Fax: (52) 516-826

E-mail: ferencza@drhe.hu

Felelős kiadó: Dr. Fazakas Sándor

Nyomdai munkálatok: Kapitális Nyomdaipari és Kereskedelmi Kft.

4002 Debrecen, Balmazújvárosi út 14.

Tel: (52) 452-099

Készült 300 példányban